

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

P. M. Holt

ÇEVİRİ

Tanju Akad

HAÇLI DEVLETLERİ ve KOMŞULARI

*Urfa Kontluğu, Antakya Prenslığı,
Trablusşam Kontluğu, Kudüs Krallığı*

KitapYAYINEVİ

KİTAP YAYINEVİ – 151
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 52

HAÇLI DEVLETLERİ VE KOMŞULARI;
URFA KONTLUÇU, ANTAKYA PRENSLİĞİ, TRABLUŞŞAM KONTLUÇU, KUDÜS KRALLIĞI/P. M. HOLT

ÖZGÜN ADI
THE CRUSADER STATES AND THEIR NEIGHBOURS 1098-1291
BU ESERİN ÇEVİRİSİ PEARSON EDUCATION LIMITED İLE YAPILAN ANLAŞMAYLA YAYINLANDI

© 2004, PEARSON EDUCATION LIMITED
© 2007, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇÖZÜLTÜLEMEZ

ÇEVİRİ
TANJU AKAD

YAYINA HAZIRLAYAN
KAHRAMAN ŞAKUL

DÜZELTİ
NURETTİN PİRİM

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK RESMİ
KUDÜS KAPILARI ÖNÜNDEKİ SAVAŞ SAHNESİ
PADUA BIBLIOTECA DEL SEMINARIO

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
DEREBOYU CADDESİ, ZAĞRA İŞ MERKEZİ B BLOK 1
MASLAK-İSTANBUL
T: (0212) 285 11 96
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
HAZİRAN 2007, İSTANBUL

ISBN 978 975 6051-66-5

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZÖĞÜL SOKAĞI 20/1-B
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Haçlı Devletleri ve Komşuları

*Urfa Kontluğu, Antakya Prenslığı,
Trablusşam Kontluğu, Kudüs Krallığı*

P. M. HOLT

ÇEVİRİ
TANJU AKAD

KitapyAYINEVi

12. yüzyılda Haçlı Devletleri.

İÇİNDEKİLER

Giriş 7

Bölgenin coğrafyası/Tarihsel arka plan/Türk olgusu

I- BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ VE ETKİLERİ 19

Birinci Haçlı Seferi: Bölgesel ve demografik sonuçlar/Müslümanların Birinci Haçlı Seferi hakkındaki görüşleri/Birinci Haçlı Seferi'nin Bizans İmparatorluğu üzerindeki etkisi
Birinci Haçlı Seferi'nin Ermeniler üzerindeki etkisi/Teknik ve kültürel etkileşim

II- SİYASET VE SAVAŞ: 1197-1119 39

Antakya ve Müslüman komşuları: 1100-19

1119'a kadar Antakya ve Bizans/1119'a kadar Kudüs ve Müslüman komşuları
Frankların ve Müslümanların askeri kuvvetleri ve donanmaları

III- KANLI MEYDAN'DAN İKİNCİ HAÇLI SEFERİNE: 1119-49 58

Bizans etkeni/Zengi'nin kariyeri ve Urfa'nın düşüşü: 1119-44
Urfa'nın düşüşünün sonucu: İkinci Haçlı Seferi

IV- NUREDDİN, SALAHEDDİN VE FRANK DEVLETLERİ 74

Nureddin'in hükümdarlığı ve Şam'ın ele geçirilişi
Mısır için mücadele/Salaheddin'in gücünün yayılması: 1169-86
Hattin ve Üçüncü Haçlı Seferi

V- FRANK DEVLETLERİ VE EYYÜBİLER 97

Eyyübi diyan ve Latin Krallığı/Beşinci Haçlı Seferi: 1217-21

II. Frederick'in Haçlı Seferi: 1228-29

Champagneli Theobald ve Cornwalllı Richard'ın Haçlı Seferi: 1239-41
Fransız St. Louis'nin Haçlı Seferi: 1248-50

VI- FRANK DEVLETLERİ VE İLK DÖNEM MEMLÜK SULTANLARI 107

Suriye'nin Memlük idaresine girişi
Baybars'ın sultanlığı/Kalavun'un sultanlığı

SONUÇ 113

KAYNAKÇA 117

DİZİN 119

GİRİŞ

BÖLGENİN COĞRAFYASI

Yakındoğu'nun kuzeyde Anadolu'dan güneyde Nil vadisine kadar uzanan bölümü Haçlı seferlerinden ve Haçlı devletlerinin kuruluşundan derin bir şekilde etkilenmiştir. Bu alt bölgeler arasında, Haçlı devletlerinin kurulduğu asıl yer olan Suriye-Filistin kıyıları ve iç bölgeleri uzanır. Bölgenin söz konusu bölümlerine kısaca göz atmakta yarar bulunmaktadır.

Karadeniz'in güneyinde yer alan Anadolu yarımadası esasen dağlık olup ortasında ve batı kıyılarında ovalar vardır. Doğuya ve Van Gölü'nün ötesine uzanan modern Türkiye sınırlarına doğru gidildikçe dağlar yükselir; buralar Fırat ile Dicle'nin doğduğu yerlerdir. Ovalar aralarında Ege'ye akan Menderes ve Karadeniz'e dökülen Kızılırmak ile Sakarya'nın da bulunduğu bazı nehir yataklarınca kesilir. Yarımada'nın güneydoğusunda yer alan iki büyük nehir Seyhan ve Ceyhan Orta Toroslar'ın sularını toplayarak Akdeniz'in kuzeydoğu köşesine dökülür. Haçlılar dönemindeki önemli kentler Ege kıyısındaki İzmir (Smyrna), yarımada'nın kuzeybatısındaki İzmit (Nicomedia) ve İznik (Nicaea), iç bölgelerdeki Konya (Iconium) ve Kayseri (Caesarea) ile Seyhan üzerindeki Adana idi.

Her ne kadar Haçlılar döneminde Anadolu'da esas dil olarak Türkçe Yunancanın yerini almakta idiyse de, Nil vadisi ile, yerleşik Türk varlığına rağmen Suriye-Filistin'de Arapça neredeyse mutlak hâkimiyetini sürdürmekteydi. Suriye-Filistin'in coğrafi yapısı Anadolu kadar karmaşık değildir. Genişliği yer yer değişen bir kıyı düzlüğünün doğusunda, kuzeyden güneye kesintili uzanan bir dağ silsilesi bölgenin belkemiğini teşkil eder. Bunların en kuzeydeki parçası olan Amanos dağları Anadolu ile temas noktasında, Ceyhan ve İskenderun Körfezi'nin doğusunda yer alır. Asi Nehri'nin (Orontes, Arapça Nehr el-Asi) denize döküldüğü yerden 30 km kadar içeride Antakya (Antiocheia) kenti vardır. Burada oluşan geçidin güneyinde dağlar tekrar başlar ve Lazkiye limanı ile daha küçük bazı limanla-

ra arka plan teşkil eder. Nehr el-Kebir'in oluşturduğu bir başka geçit kıyıdaki Trablusşam (Tripoli) ile iç bölgedeki Humus (Hims) arasında geçiş sağlar. Bunun güneyinde Lübnan dağlarının oluşturduğu kitle vardır. Dağlar arasında bundan sonraki geçit, kıyıdaki Sayda ve Sur (Tir) kentleri arasından bulunan Litani Nehri'nin (Nehr el-Litani) döküldüğü yerdir. Güneye doğru daha alçak ve parçalı tepelikler büyük Megiddo ovasıyla sona erer. Bu bölgenin stratejik önemi Yakındoğu tarihinde insanlığın son muharebesinin burada yapılacağına dair apokaliptik beklentinin doğmasına yol açmıştır. Ova Akka ve Hayfa'da Ürdün vadisini denize kavuşturur ki, bu ikinci kent Karmel Dağı'nın ovaya yaptığı çıkıntının altında yer almaktadır. Kudüs'ün yer aldığı Yahudiye tepeleri güneye doğru devam ederek Negev çölüne ve Sina yarımadasının dağlık ucuna kavuşur.

Bu yüksek ovalar zincirinin doğusunda Büyük Rif Vadisi'nin en kuzey kısmını teşkil eden derin ve uzun bir çöküntü bulunmaktadır. Sırasıyla Asi, Litani ve Ürdün nehirlerinin yatakları buradan geçer ve bunları Lut Gölü arazisi takip eder. Bu çöküntü güneye doğru susuz Arap Vadisi boyunca devam ederek Kızıldeniz'in kuzeydoğu kolu olan Akabe Körfezine ulaşır. Kuzey kısmında çöküntünün doğu yakası, karşı karşıya uzanan Doğu ve Batı Lübnan dağlarına ve güneye doğru devam eden dağlık bölgeye rağmen batı yakasına göre daha çok geçit verir. Bu bölge Haçlıların hiçbir zaman ele geçiremedikleri dört kentle özdeşleşir: sırasıyla kuzeyin ve güneyin büyük kentleri olan Halep ve Şam ile bu kentlere Asi Nehri üzerindeki eski çağdan kalma bir yolla bağlanan Humus ve Trablusşam ile denize ulaşımı olan Hama.

Sina yarımadasının batısında Nil vadisinin en kuzey bölgesi olan Mısır yer alır. Ülke çoğunlukla nehir boyunca ekime elverişli dar bir kuşaktan oluşur. Çok sayıda köy ve birkaç önemli kasabayı besleyen bu şerit Delta'nın verimli üçgenine açılır. Delta Nil'in iki kolu ile sınırlanır ki bunlar Kahire'nin yaklaşık 22 km aşağısında ayrılarak doğuda Dimyat, batıda Reşit (Rosetta) kentinde denize ulaşırlar. Reşit kentinin batısında 7. yüzyılda Araplar tarafından fethedilmeden önce Mısır'ın başkenti olan tarihi İskenderiye liman-kenti bulunur. Haçlılar döneminde Mısır'ın güney sınırı Nil'deki Birinci Çağlayan idi ve Asvan sınır kentiydi. Bu noktanın güneyinde, şimdi

Mısır ile Sudan arasında siyasal olarak bölünmüş olan Nübye yer almaktadır ki, o dönemde burada nehir etrafında ilk Hristiyan krallık bulunmaktaydı. Kuzey krallığı Mukurra'nın başkenti eski Dongola olup, bunun güney sınırını da Atbara Nehri'nin Nil'e kavuştuğu yerin güneyine düşüyordu. Bu krallığın kuzey sınırları uzun süredir Arap akınlarına ve yerleşimine açık durumdaydı ve bu nedenle burada belli ölçüde İslamlaşma vardı. Mavi ve Beyaz Nil bölgelerine kadar uzanan güney krallığı Alva'nın başkenti bugünkü Hartum'dan fazla uzak olmayan Soba idi. Her ne kadar 10. yüzyılda Fatımi Mısır'dan Nübye'ye giden bir elçi Soba'da Müslümanların yaşadığı bir banliyöden söz etmekteyse de, bunlar muhtemelen tacirler ve ailelerinden oluşmaktaydı. Alva henüz Arap fethine ve iskânına açık hale gelmemiştir.

TARİHİ ARKA PLAN

11. yüzyılın başında, hicri 4. yüzyıl sonundan yaklaşık on ay yılı sonrası, Anadolu ve Nil vadisinde iki ayrı büyük yerleşik güç bulunmaktaydı. Anadolu siyasi açıdan Bizans İmparatorluğu'nun Asya eyaletlerini oluşturmuyordu. Boğaz'ın karşı kıyısında Bizans'ın başkenti Konstantinopolis ile Yunanistan ve Balkanlar'daki eyaletleri bulunmaktaydı.

Bizans en büyük ve en güçlü hükümdarlarından biri olan II. Vasili-os'un 1025'teki ölümünden sonra, bir gerileme dönemine girdi. Güçsüz haleflerinin yönetimi altında başkentteki saray merkezli sivil aristokrasi ile Anadolu eyaletlerindeki toprak sahibi askeri asilzadeler rekabete ve hizipçiliğe tutuşmuş, devlet etkin denetimi kaybetmişti. Bu ikinci gruptan asker kökenli iki imparator geldi: Kilise ve sivil aristokrasinin bir ittifakı tarafından feragata mecbur bırakılan İsaakios I. Komninos (1057-9) ile Yakındoğu'nun yükselen gücü Selçukluların Sultanı Alp Arslan tarafından Malazgirt muharebesinde yenildiği için devrilen Romanos IV. Diogenis (1068-71). Bizans İmparatorluğu ancak I. İsaakios'un yeğeni olan Aleksios I. Komninos'un 1081'de tahta geçmesinden sonra tekrar güç kazanmaya başlamıştır.

Aleksios daha en baştan felaketli bir durumla karşı karşıya bulunuyordu. Sivil aristokrasinin yükselişi sırasında, özgür köylülere toprakta tasarruf hakkı verilmesine dayalı eski askeri sistem çökmeye başlamıştı. Eyaletlerde güç büyük toprak sahiplerinin eline geçerken imparatorluk ordusu

giderek daha büyük ölçüde paralı askerlere dayanıyordu ki, bunlar arasında Normanlar, İngilizler (1066'daki Hastings muharebesinden sonra) ve Türkler bulunmaktaydı. Bu sonuncu grup Malazgirt muharebesinden sonra Bizans sınır savunmasını aşan ve Anadolu'nun bağrına akan Türkmen kabilelerinden gelmekteydi. Türk emirler ayrıca İzmir'e ve Anadolu Selçukluları sultanları Süleyman (ö. 1085) ve 1092'de oğlu Kılıç Arslan'ın ilk başkenti olan İznik'e yerleşmişlerdi. Bu sultanlar ve torunları Alp Arslan'ın mensup olduğu Büyük Selçuklu hanedanının bir koluydu.

Kuzeyin büyük gücü olan Bizans bu dönemde güneyin büyük gücü olan Fatımi halifeleriyle karşı karşıya gelmişti. Fatımi hanedanının uzak kökleri, Müslüman cemaatinin başı olan halifelerin meşruiyetinin rakipler arasında çatışmalara yol açtığı ve bu hakkın Peygamber'in kuzeni Ali'ye ve onun peygamberin kızı Fatma'dan gelen varislerine ait olduğunu ileri süren İslam'ın erken döneminin bir Arap hizbine (Arapça *şia*) dayanıyordu. Zaman geçip de Müslüman cemaati çok etnisiteli hale geldikçe bu siyasal hizipçilik yayıldı ve teolojik dogmayla desteklenen dini bir kimlik haline geldi. Böylece Şiilik, 750'den itibaren isimleri Peygamber'in amcası Abbas'tan gelen Abbasi halifelerinin yönetimindeki çok geniş bir imparatorluğun hâkim unsuru konumundaki Sünni Müslümanlara karşı sürekli bir muhalefet oluşturdu.

Bununla birlikte Şiilerin hepsi de aynı düşüncede birleşmiyorlardı. Çoğu, önderleri yanılmaz imamların soyunu Ali'den on ikinci İmam Muhammed el-Mehdi'ye kadar getiriyordu. 940'ta tarihten yitip giden on ikinci İmamın kıyamet gününde İslamiyeti yeniden hâkim kılmak için geri geleceğine inanılmaktaydı. On iki İmamcı Şiilik 16. yüzyılda İran'ın resmi dini oldu ve bugün de böyledir. 10. yüzyılda küçük bir yan grup olan İsmailiye tarikatı farklı bir meşruiyet davası güttü. Bunlar yanılmaz imamların so-nuncusunun, yedinci imam İsmail bin Cafer el Sadık olduğunu ileri sürdüler. Zaman geçtikçe bir dizi mezhepler ürettiler ki bunların biri Fatımi Halifeliği'ne dönüştü. Bunların lideri Ubeydullah yanılmaz imamların so-yundan geldiğini ileri sürerek Abbasi halifelerine karşı geniş bir propaganda kampanyasına başladı. Sonunda iddiasını kabul eden Müslüman Berberi kabilelerin askeri desteğiyle Kuzey Afrika'ya yerleşti. 910'da burada hali-

felik unvanı olan *emir el-mümin* yani “inananların komutanı” unvanıyla Abbasi halifeliğinin yerine geçip tüm İslam cemaatini yönetmeye soyundu. 969’da Fatımi savaşılar Mısır’ı fethettiler ve Ubeydullah’ın torununun oğlu olan Halife Muiz Arapların Mısır’daki ilk büyük yerleşimi olan Fustat’ın kuzeyinde askerleri için yeni inşa etmekte olduğu ve başkent yapacağı Kahire’ye yerleşti.

Halife el-Mustansır’ın uzun hükümdarlığı (1036-94) II. yüzyılın büyük kısmını kapsayarak Birinci Haçlı Seferi’nden birkaç yıl önce sona erdi. Bu zamana gelindiğinde Fatımi hanedanlığı gücünün zirvesinde olduğu günleri geride bırakmıştı. Otokratik bir rejimin zindeliği büyük ölçüde otokratın karakterine ve niteliklerine bağlıdır ve Fatımi tarihi de bunun istisnası değildir. El-Mustansır tahta çıktığında yedi yaşında bir çocuktur. Üç etnik askeri grup zamanla başkenti tahakkümleri altına almışlardı: Berberiler, Türkler ve yukarı Nil vadisinden gelen Siyahiler (Sudanlılar). Hükümdarlığı sırasında Mustansır muazzam bir kişisel servet biriktirmiş, 100 bin cildin üzerinde kitap barındıran bir kütüphane edinmişti. Türkler hazinesini yağmaladılar ve el yazmalarını ya yok ettiler, ya da dağıttılar. Yaygın kıtlıkla beraber veba salgınları da görülmekteydi. Halife nihayet 1073’te, kariyerine bir Ermeni esir olarak başlamış olan Akka valisi Bedir el-Cemali’yi çağırttı. Emrindeki Suriyeli askerleriyle gelen Bedir bir askeri diktatör olarak Mısır’da düzeni ve refahı yeniden tesis etti. 1094’te hem Bedir hem de Mustansır öldüler. Bedir’in yerini, kendisi kadar becerikli olan oğlu el-Efdal Şahanşah alırken, el-Mustansır’ın halefi bir başka kukla halife olan 18 yaşındaki el-Mustali idi. 1094’ten 1101’e kadar hüküm süren bu halife, topraklarına sığınan Birinci Haçlı Seferi istilasının önemsiz bir şahidi olarak kaldı.

Bizans ve Fatımilerden oluşan iki büyük gücün arasında, paylaşılmayan Suriye-Filistin diyarı bulunmaktaydı. Burası, coğrafyası ve nüfus yapısı itibariyle fethi müşkül, hükmü zor bir yerdi. 9. yüzyılın ortalarından itibaren Abbasi halifeliğinin düşüşe geçmesi ve İslam imparatorluğunun parçalı bir yapıya bürünmesi, bu bölgeyi dış saldırılara açık hale getiriyor ve iç istikrarsızlığa mahkûm kılıyordu. 969’da kuzeydeki Antakya kenti üç yüzyıllık İslam hâkimiyetinden sonra Bizanslılar tarafından geri alınmıştı.

1084'e kadar şehri ellerinde tutarak Bizanslılar Suriye'de bir çıkar alanı oluşturmuşlar ve bir köprübaşı temin etmişlerdi. Güneyde Fatımiler, 868'den 969'a kadar bölgeyi çoğu zaman başlarına buyruk yöneten Türk kökenli Tolunoğulları ve İhşidi sülalelerinden feyz alarak denetimlerini Suriye içlerine doğru genişletmek istiyorlardı. Yahudiler ve Hıristiyanlar kadar Müslümanlar için de büyük önem taşıyan Kudüs Tolunoğulları ve İhşidilerin idaresine geçmişti. Bahreyn merkezli Karmatiler olarak adlandırılan rakip İsmailiye tarikatı bu iki hanedana ve sonrasında gelen Fatımilere karşıydılar. Suriye'deki Karmati kuvvetleri nihayet 978'de Halife el-Aziz (975-96) tarafından yenilgiye uğratılmışlar ve kendilerine yüklü miktarda haraç ödenmesi sözü karşılığında çekilmişlerdi. Bununla birlikte, Karmati tehditinin bertaraf edilmesi, güney Suriye'de Fatımi denetimin kolay olacağı anlamına gelmemektedir. Trablusşam'ın ötesinde güçleri marjinal kalıyordu, bu güç azaldığında usulen atadıkları kadılar da yarı bağımsız yöneticiler haline geldiler.

Suriye-Filistin'de bu dönemin bir başka özelliği de Arap kabile liderlerinin bölgedeki beyliklerin yerel hükümdarları olarak ortaya çıkmaya başlamalarıydı. Bunların ilki Kuzey Arabistan kökenli oldukları düşünülen Tağlibi kabilesine bağlı bir aile olan Hamdanilerdi. Bu aileden gelen iki kardeşten Nasırüddeve el-Hasan Musul'un, Seyfüddevle Ali Halep'in yarı bağımsız emirleri oldular. Musul kolunun idaresi 989'da sona erdi, fakat Halep'in ikinci emiri Saadeddin Şerif (967-91) 986'da süzerenliğini tanıdığı Bizans'ı Fatımilere karşı kullanarak durumunu korudu. Dönemin diğer Suriyeli Arapları gibi Hamdaniler Şiiliğe meyilliydiler. Saadeddin'in halefi Sa'düddeve Said (991-1002) devrinde hassas çıkar dengeleri 1001'de imparator II. Vasilios (976-1025) ile Halife el-Hakim (996-1021) arasında barış yapılmasıyla altüst oldu ve Halep'teki Hamdani hanedanı 1004'te sona erdirildi.

Bunlardan sonra Halep'de 1024'ten 1080'e kadar yine Kuzey Arabistan kökenli Kilab kabilesinden Salih b. Mirdas ile halefleri olan Mirdasilerin yönetimi geldi. Filistin'e yerleştikleri için Fatımiler için daha acil bir sorun oluşturan Cerrahiler ise güney Arabistanlı Tayyi kabilesine mensup-tular. Halep'teki devlet kuruculardan farklı olarak bunlar göçebe bir grup-

tu. Cerrahi etkinliğinin doruk noktası 1021'de ez-Zahir'in halifeliğinin başlarına rastlar. Bu tarihte şefleri Hasan b. Mufarric Salih b. Mirdas ve üçüncü bir kabile reisi, Kalb'dan gelen Sinan b. Süleyman ile bir antlaşma yapmıştı. Bunlar Suriye'yi aralarında paylaşmaya karar verdiler ve Hasan Filistin'i alırken Salih Halep'i elinde tuttu ve Sinan'ın payına da Şam düştü. Bir Fatımi ordusu bir Türk komutanın, Anuştekin ed-Duzbari'nin, emrinde Filistin sınırındaki Askalan'da yenilgiye uğratıldı. Sinan kısa süre sonra öldü ve geriye kalan iki müttefik 1029'da Anuştekin tarafından Celile kıyısında yenilgiye uğratıldı; Salih bu savaşta öldürüldü. Hasan Bizans'tan destek aramak için kuzeye kaçtı. Hasan ve halkı, Bizans idaresindeki Antakya ve Mirdasilerin elindeki Halep'e komşu olan Anuştekin için rahatsızlık unsuru olmaya devam ettiler. Üç güç arasındaki ilişkiler hem karmaşık, hem de istikrarsızdı ve 1038'de Anuştekin Halep'e girdi.

Anuştekin'in 1042'de burada ölmesini takiben Suriye'deki Fatımi gücü düşüşe geçti. Filistin'deki göçebe kabileler daha önceleri olduğu gibi yerleşime geçilmiş toprakları yakıp yıkmaya devam ettiler ve 1071'de Şii Fatımi hükümeti bela çıkaranlarla baş etmek için Sünni bir Türkmen kabile şefi olan Atsız'ı davet etti. Bu davete uyan Atsız bölgede kendi hâkimiyetini kurmaya girişti ve Kudüs'ü işgal etti. Fatımilerin onu buradan çıkarma girişimleri sonuçsuz kaldı. 1076'da Şam'ı alan Atsız ertesi yıl Mısır'a başarısız bir saldırı düzenledi ve akabinde Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kardeşi Tutuş'tan yardım diledi. Tutuş 1079'da Atsız'ı suikast düzenleyerek öldürttü. Kudüs bir başka Türkmen ailesi olan Artukilerin eline geçtiyse de bunlar 1098'de el-Efdal komutasındaki bir Fatımi gücü tarafından buradan çıkarıldılar. Bir yıl sonra şehir Haçlıların eline geçmişti.

TÜRK OLGUSU

Yakındoğu'daki askeri ve siyasal ilişkilerin örgüsü 11. yüzyılda iki yeni gücün bölgeyi istilasını ve birbirleriyle çatışmaları sonucunda köklü ve kalıcı bir şekilde değişti: Orta Asya'dan gelen Selçuklu Türkleri ile Batı Avrupa'dan gelen Frank Haçlıları.

Türkler uzun zamandır Yakındoğu'da tanınıyor ve bölgenin daimi nüfusunun bir parçasını oluşturunyorlardı. Bu ilk olarak, İslamiyetin ilk yüz-

yılı gibi erken bir tarihe ait bir askeri kölelik türü olan memlûk teşkilatının gelişmesiyle ortaya çıkmıştı. Müslüman Arapların ilk büyük yayılmaları onları Ceyhun (Amu Derya) Nehri'nin ötesindeki topraklar olan Maverâünnehir'e getirmişti. Burası Orta Asya Türklerinin sınır topraklarıydı ve Müslüman komutanlar savaş esirlerinden ve köle tacirlerinden satın aldıkları adamlardan kendilerine Türk muhafızlar edinme yoluna gitmişlerdi. Zamanla bu tür askeri maiyetler Müslüman orduların mühim bir kısmını oluşturur hale geldi. Tamamen efendilerine bağlı olan bu memlûkler kabile gelenekleriyle övünç duyan hür doğmuş Arap savaşçılarından daha sadık ve güvenilir kişilerdi.

Arap yerine Türk birliklerinin tercih edilmesi Abbasi halifesi Memun'un (813-33) ordusuna büyük miktarda Türkü dahil etmesi ve izlediği sistemli göçmen getirme politikasıyla açık bir şekilde sergilenmişti; öyle ki doğudaki sınır eyaletlerine, bir kısmı köle olarak gönderilmek üzere yeni vergiler koymuştu. Asker kardeşi ve halefi Mustasım (833-42) memlûk birlikleri istihdam etmeyi sürdürdü ve 836'da onları toplu olarak buhranlı başkent Bağdat'tan Dicle'nin doğu kıyısında, 125 km kuzeyde yeni kurulan bir kente nakletti. Samarra (resmi adıyla *Surra man ra'a*, yani "gören hayran kalır") esas itibarıyla halifenin sarayı ve Türk birliklerinin kışlalarından oluşmaktaydı, fakat kaçınılmaz olarak imparatorluğun idari merkezi Bağdat'ın yerine geçti ve bu durum 9. yüzyılın sonlarına kadar sürdü.

Bu dönemde Abbasi halifeliği gerilemeye başlamıştı, fakat memlûk muhafızlar imparatorluğun dört bir köşesinde gücü eline geçirmiş olan eyalet valileri ve yerel yöneticilerin konumlarını sürdürmelerini sağlıyorlardı. Daha önce söz ettiğimiz Mısır'daki iki yönetici hanedan olan Tolunoğulları ve İhşidiler memlûk kökenliydi. Ahmed b. Tulun'un, Memun'a Buhara'dan insan vergisi olarak gönderilen bir kölenin oğlu olduğu söylenir. Ahmed b. Tulun bir Türk generali olan üvey babasının yanına Mısır'a vali yardımcısı olarak gönderilmişti. İhşidiler adlarını eski İran dilinde hükümdar anlamına gelen İhşid kelimesinden almışlardır. Bu unvan büyükbabası Abbasi hizmetine girmiş ve kendisi 935'de Mısır'a vali olarak atanmış Türk komutan Muhammed bin Togaç'a verilmişti.

Memlûklerin sosyal ve hukuki statüleri üzerinde de biraz durmak gerekir. Arapça *memlûk* kelimesi sahip olunan veya mülk edinilmiş bir şey

anlamına gelir ve daha genel olarak köle anlamına gelen “abd” kelimesinin eşanlamlısıdır. Bir memlûkûn savaşta ele geçirilmesi veya köleleştirilmesi daha önce bir putperest olduğu, fakat artık İslamiyeti kabul ettiği anlamına geldiği için, şeriata göre bir Müslümanın haklarını elde ettiğini ima eder; dahası şeriat efendisinin ölümlü üzerine azat edilmesini özendirir. Dini statüsü teorik olarak, özgür doğan bir Müslümandan farksızdır. Mısır Memlûk Sultanlığı döneminde (1250-1517) askeri eğitimini tamamlayan memlûk derhal azat edilirdi. Bu şekilde, Memlûk sultanlarının “Mısır’ın köle sultanları” olarak adlandırılması (bir 19. yüzyıl tarihinin başlığı) iki nedenden dolayı yanlıştır: Köleyken sultan değillerdi; sultan oldukları zaman da köle değillerdi.

Uzun süredir Türk göçlerine ve memlûk yerleşimleri ile onların asimile olmuş torunlarına alışıķ olan Yakındoğu’nun siyasi ve sosyal istikrarı Müslüman Selçuk boyunun öncülüğünde hür Türk göçerleri Türkmenlerin bölgeye akışıyla şiddetli bir sarsıntı geçirdi. Türk gruplarının bu türden batıya göçleri Avrasya tarihini şekillendiren olaylardandır ve bazı durumlarda bu göçler felaketli sonuçlar doğurmuştur. Yıkıcı bir şekilde Avrupa’ya sızmaları Attila’nın (434-53) kariyeriyle ifadesini bulan Hunlar muhtemelen Türki bir halktı. 7. yüzyılın son çeyreğinde bir başka Türk grubu olan Bulgarlar Azak Denizi’nin batısındaki eski yurtlarından hareket ettiler ve aşağı Tuna’nın güneyindeki Slavlar arasında bir devlet kurdular. Burası Bizans topraklarıydı ve iki güç arasındaki savaşlar Bulgar krallığı yıkılıp, bu topraklar “*Bulgaroctonus*” yani Bulgar kasabı olarak bilinen II. Vasilios tarafından 1018’de yeniden ilhak edilinceye kadar sürdü. Bununla birlikte Bulgarlar, Tuna ile Don arasındaki bir başka göçebe Türki halk olan Peçeneklere karşı bir tampon görevi gördüler. Peçenekler sırası gelince Balkanlar’ın güneyindeki toprakları tehdit ettiler ve 1048’de buraya yerleştiler. 1091’de İmparator Aleksios I. Komninos tarafından mağlup edilinceye kadar Balkanlar’ı taciz ettiler. İmparator 1064’de bir başka Türki grup olan Kumanların (Kıpçaklar) baskısıyla güney Rusya bozkırlarından Balkanlar’a göçen Türk kökenli göçebe Uz (batı Oğuzları) tarafından desteklenmişti.

İçlerinden Mısır’daki Memlûk sultanlığını kuran memlûklerin devşirildiği Kıpçaklar ileride kendilerinden çok söz ettireceklerdi. Bu dönem-

de daha acil öneme sahip olan grup çok daha kalabalık olan doğu Oğuzlarıydı. Yukarıda söz edilen diğer Türk boylarının aksine bunlar batıya Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlardan değil, daha güneyden, İran topraklarını izleyerek göçtüler. Bu yol, sonunda, onları Akdeniz ve Ege kıyılarına getirecekti. Bunların göçleri, daha önce söz ettiğimiz gibi, Selçuk boyunun öncülüğünde ve bir ölçüde yönetiminde gerçekleşti. Efsanevi kurucuları Selçuk, halkıyla birlikte Seyhun'un, yani Sir Derya'nın Aral Gölüne döküldüğü aşağı havzasında yaşamaktaydı. Maverâünnehir'in kuzey ucunda İslamın kültürel etkilerine açık bulunuyorlardı ve 10. yüzyılın ikinci yarısında Sünni İslamı kabul etmişlerdi. Yerel çekişmeler, savaşlar ve ittifaklar onları güneye, Maverâünnehir'e ve Horasan'a getirmişti. Göçebe savaşçılar esasına dayalı bir devlet inşası süreci, Selçuk'un torunları Tuğrul Bey ve Çağrı Bey'in 1040'da Horasan'da bulunan Merv'e 65 km uzaklıktaki Dandanakan muharebesinde güçlü Gazne hükümdarı Mesut'u yenilgiye uğratmalarıyla başladı. Gaznelilerin kendileri de Türk memlûk kökenli bir hanedandı ve ikinci hükümdarları fatih Gazneli Mahmud (998-1030), oğlu Mesut'a Hazar Denizi'nin güneyinden Horasan ve Afganistan üzerinden Pencap'a kadar uzanan bir hükümdarlık bırakmıştı. Dandanakan yenilgisi Horasan'ın Selçuklara yitirilmesi anlamına gelmekteydi.

Tuğrul Bey, Çağrı Bey'i doğuda bıraktı ve sürülerini otlatarak kendisini izleyen Türkmen göçerleriyle birlikte batıya ilerledi. İran'ın orta ve batı bölümleri aynı zamanda Irak'ı kontrol eden ve Bağdat'taki Abbasi halifesi adına hüküm süren bir İran boyu olan Büveyhilerin hâkimiyeti altındaydı. Büveyhilerin Şii olmaları hasebiyle –her ne kadar Fatmilerin mensubu bulundukları İsmailiye mezhebinden olmasalar da– bu, kural dışı bir durumdu. 1055'de Abbasi halifesi el-Kaim, Tuğrul Bey'i kendisini Şii koruyucularından kurtarması için davet etti. Büveyhi gücü çöktü ve yerini Selçuk hâkimiyetine bıraktı. Tuğrul Bey'e usulen sultan unvanı verildi ki, Arapçada sultan kelimesi ilk başlarda "güç" anlamına gelen soyut bir kavramdı. Tuğrul Bey gerçekten de halifenin tahtının ardındaki asıl güçtü ve şimdi bir Türk kabile reisinin sade asaleti yerine, bir Müslüman hükümdarın süslü unvanlarına sahipti. Göçebe savaşçılar ilk başta Horasan'dan sağlanan askerlerle oluşturulan düzenli birliklerle desteklendi ve bu askerler

giderek onların yerlerini almaya başladıkları için, Türkmenler de Bizans'a ait Anadolu'ya ve Arap Suriye'ye doğru ilerlemek için serbest kaldılar.

Tuğrul Bey 1063'te, kardeşi Çağrı Bey'den üç yıl sonra öldü. Çocuğu olmadığı için birleşik Selçuk topraklarının yönetimi Çağrı Bey'in 1063'ten 1073'e kadar hüküm süren oğlu Alp Arslan'a geçti. Alp Arslan amcası gibi yılmaz bir savaşçı ve güçlü bir sultandı. 1070'te Fatımilere karşı bir sefer düzenledi ve kuzey Suriye'ye ilerledi. Burada geri hatlarının İmparator Romanos IV. Diogenis tarafından tehdit edildiğini öğrenince onu 1071'de Van Gölü'nün kuzeyindeki Malazgirt'te yenilgiye uğrattı. Doğudaki Bizans savunmasının bu surette çöküşü Türkmen aşiretlerinin Anadolu'ya göçünü kolaylaştırdı.

Alp Arslan 1073'te bir yara nedeniyle öldü ve yerine oğlu Melikşah geçti. Muhtemel bir rakip olan kardeşi Tutuş'u teskin etmek için olsa gerek, orta ve güney Suriye-Filistin'i yurtluk olarak ona verdi. Bu toprakların hâkimi olarak Tutuş daha önce değindiğimiz gibi Kudüs ve Şam civarında bağımsız bir beylik kurmakta olan Türk şefi Atsız'ı öldürdü. 1085'te (az sonra değinilecek olan) Anadolu Seçuklularının lideri Sultan Süleyman'ı yenip öldürerek gücünü Kuzey Suriye'ye yaydı. Bu gelişmenin sonucunda Melikşah Suriye'ye geldi ve burada Tutuş'un yurtluğunu onayladı, fakat Antakya ve Halep'e valiler atamak suretiyle kuzey Suriye'yi kendi denetimi altına aldı. Haçlılar on yıl sonra buraya geldikleri zaman Antakya'ya yerleştirdiği Selçuklu emiri Yağısıyan hâlâ burada idi. Melikşah 1092'de öldü ve bunu izleyen veraset mücadeleleri sırasında Tutuş 1095'te öldürüldü. Hangi niyet ve amaç çerçevesinde olursa olsun artık bağımsız bir Selçuk beyliği olan yurtluğu oğulları, Şam'da bulunan Dokak ve Halep'te bulunan Rıdvan arasında bölüşüldü. Dokak Tuğtekin'in, Rıdvan da Cenâhüddeve'nin olmak üzere, her ikisi de atabeylerinin gölgesi altında oldukları için kendi topraklarının tam birer efendisi değillerdi. Türk beyliklerinde bir hükümdarın oğluna eğitmen ve koruyucu olarak birer atabey tayin edilmesi gelenektir ve bu kişi hükümdar oğlu reşit olmaktan öldüğü takdirde fiilen naip olmaktaydı. Bu koşullarda atabey bazen hükümdarın dul eşiyle evlenerek durumunu meşrulaştırabilmekte ve bazen de kendi hanedanını kurabilmekteydi.

Alp Arslan'ın Malazgirt'teki zaferi çok farklı iki etnik grubun, Anadolu'nun Türkmenleriyle Ermenilerin devlet oluşturma süreçlerine başlangıç oldu. İki büyük aile Türkmenlere hükmetmekteydi. Birisi, akrabaları Büyük Selçuklularla taht kavgasına tutuşmuş Kutalmış adlı bir beyin torunlarının oluşturduğu bir Selçuklu hanedanı kolu idi. Kutalmış'ın oğlu Süleyman Bizans'daki hizip çatışmalarında taraf olmuş, başkentini uzak kuzey batıda İznik'te (Nicaea) kurmuş ve Sultan-ı Rum olarak kendini kabul ettirmişti. 1086'da Suriyeli Tutuş ile muharebe ederken öldü ve genç oğlu Kılıç Arslan Melikşah'ın elinde rehin tutuldu. Kılıç Arslan, Melikşah'ın ölümü üzerine İznik'e kaçmayı başardı ve orada sultan olarak tanındı. Ne var ki bir rakibi vardı; ailesi Birinci Haçlı Seferi'nin arifesinde tarih sahnesine çıkan Danişmend. Başlıca kentleri Sivas, Amasya ve Tokat olan Danişmendlilerin toprakları Orta Anadolu'nun kuzeyinde yer alıyordu. 12. yüzyılda Danişmendlilerin gücü azaldı ve toprakları sonunda Anadolu Selçuklu Sultanlığı'na katıldı.

Ermenilerin özgün yurtları olan Büyük Ermenistan Van Gölü'nün kuzeyinde, Ağrı Dağı çevrelerinde bulunmaktaydı. 11. yüzyılda burası Bizans İmparatorluğu'na katıldı. Büyük Ermenistan'ın son kralı olan II. Gagik topraklarından uzaklaştırılıp Kapadokya'ya yerleştirilince bu bölgeye yaygın bir Ermeni göçü oldu. Doğu Toroslar'da ve ötesinde yer alan kalelere Ermeni valiler atandı. Üzerinde Tarsus kentinin bulunduğu, Tarsus Çayı'yla sulanan verimli vadisiyle batıda Toroslar, kuzeyde Doğu Toroslar arasında kalan Kilikya uzun süredir bir Ermeni göçüne sahne olmaktaydı. Kilikya'nın doğu duvarı Amanos dağlarıdır. Malazgirt'ten sonra Bizans savunması yıkılıp da Türkmenler Kapadokya'ya yayılınca Kilikya ile daha doğuda Suriye ve Mezopotamya'nın kuzey bölgelerine bir göçmen akını oldu. Aynı olaylar zinciri Bizans'ın eski Ermeni valilerinin bağımsız kalmalarını sağladı ve bunların en başarılısı olan Filaretos Kilikya'dan doğuya, Urfa (Edessa) ve Fırat'ın ötesine kadar uzanan bir beylik kurdu. 1085'de ölümünü takiben bu birlik dağıldı. Urfa'da kısa süren bir Selçuklu egemenliğini takiben bu kent Filaretos'un Toros adındaki eski Ermeni subaylarından birinin eline geçti. Haçlılar Suriye-Filistin'de devletlerini kurdukları sırada kuzeyde, Küçük Ermenistan diye bilinecek olan yeni bir Ermeni devletin, temelleri atılmaktaydı.

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ VE ETKİLERİ

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ: BÖLGESEL VE DEMOGRAFİK SONUÇLAR

İlk Haçlı Seferi'nin etkileri Yakındoğu'nun üzerine çökerken, burası Bizans ve Müslüman güçler ile onlara bağımlı yönetimler arasında parçalanmış ve bölünmüş haldeydi. Seferin ortaya çıkışı ve nedenleri iyi bilinmektedir; burada sadece kısaca değinmek yeterli olacaktır. Papa II. Urbanus'un Batı Hristiyanlarına savaşı olarak doğuya gitmeleri çağrısı 27 Kasım 1095'de, Clermont Konsili'nin kapanışında yapılmıştı. Bu çağrı Fransa, Almanya ve Felemenk halkları arasında derhal ve yaygın bir karşılık bulmuştu.

Papa'nın çağrısına yanıt olarak Münzevi Pierre'in karizmatik liderliğinde coğunlukla yoksul halkın katıldığı bir sefer gücü 1096 yılının temmuz ve ağustos aylarında Konstantinopolis'e ulaşmış, Boğaziçi'nden karşıya geçmiş ve Kılıç Arslan'ın başkenti İznik'ten gönderilen Selçuk kuvvetleri tarafından imha edilmişti. "Halkın Haçlı Seferi" böylece sona ermiş oldu. Bu sırada "Prenslerin Haçlı Seferi"ne ait ordular Vermandois kontu Hugh (Fransa Kralı I. Henri'nin oğullarından biri ve tahtta oturan I. Philip'in kardeşi) ile daha büyük ve önemli güçlere komuta eden diğer üç asilzadenin bağımsız komutalarında bölgeye yaklaşıyorlardı. Bunlar Aşağı Lorraine dükü Godefroi de Bouillon, Otranto hâkimi Bohemond (Apulia ve Calabria'nın Norman Dükü Roberto Guiscardo'nun mirastan yoksun bırakılan en büyük oğlu) ve Tulus kontu St. Gilles'li Raimond idi. Bu güçler Konstantinopolis'ten Anadolu'ya geçerek İznik'i aldılar ve Kılıç Arslan'ı Dorylaeum (Eskişehir yakınlarında) muharebesinde yenerek Anadolu diyarında Selçuklu hâkimiyetini bir süre geciktirdiler. Kuzey Suriye'ye doğru yaklaşırlarken Godefroi'un kardeşi Boulogne'lu Baudouin Fırat'ın arkasındaki uzak Urfa'yı Ermeni yöneticisi Toros'tan alarak 1098 Martında çevresindeki topraklarla birlikte bağımsız bir ülke haline getirdi.

Bu sırada Haçlıların esas kuvvetleri güneyin kapısı olan Antakya'ya doğru ilerlediler ve 1098 Haziranında bu kenti ele geçirdiler. Melikşah ta-

rafından atanmış bulunan vali Yağısıyan kentten kaçmaya çalışırken hayatını yitirdi. Antakya'nın ele geçirilişinde en büyük rolü oynamış olan Bohe-mond burasını prensliğinin başkenti ilan etti. Haçlılar güneye yürümeye devam ettiler ve en büyük hedefleri olan Kudüs'ü 15 Temmuz 1099 günü Fatımilerin elinden aldılar. Godefroi de Bouillon *Advocatus Sancti Sepulchri* yani "Kutsal Mezarın Savunucusu" unvanıyla hükümdar seçildi. Bir yıl sonra öldüğü zaman kardeşi Baudouin Urfa'dan çağrıldı ve Kudüs kralı ilan edildi. Askalan'a hareket eden Baudouin 12 Ağustos günü bir Fatımi ordusunu yense de bu şehir 1153'e kadar bir Fatımi serhat kalesi olarak kaldı. St. Gilles'li Raimond eski bir Fatımi kalesi olmakla birlikte o tarihte otonom durumda bulunan Trablusşam'ı kuşattı. Trablusşam kontu unvanını aldı, ama kent ancak 1109'da, ölümünden dört yıl sonra ele geçti.

Kurulmuş olan Haçlı devletleri nihayet kuzeyden güneye kesintisiz uzanan bir toprak parçası haline gelmişlerdi, öyle ki iki ana şehirleri olan Antakya ve Kudüs'ün arasında 560 km bulunmaktaydı. Bu arazinin en geniş olduğu yer, denizle arasında 250 km olan Urfa'nın bulunduğu kuzeydeki kısımdı. Orta arazisi ince kıyı şeridi halinde Antakya prensliğinin güney sınırından yaklaşık Sur yakınlarına kadar uzanmaktaydı. En güneydeki bölge doğuda, Kudüs yakınlarındaki Yahudiye yaylalarına doğru ve nihayetinde daha öteye, Doğu Şeria –veya Haçlıların Oultrejourdain'i– içlerine doğru genişlemekteydi.

Görüldüğü gibi Haçlı devletlerini oluşturan topraklar büyük ölçüde Suriye Selçukluları'ndan elde edilmişti. Suriye Selçuklularının iki başkenti Halep ve Şam, Tutuş'un oğulları Rıdvan ve Dokak'ın yönetiminde bulunmaktaydı. Urfa, görmüş olduğumuz gibi, Ermeni hükümrانlığında-ydı. Kudüs ve Askalan Fatımilerin Filistin'deki son kaleleri olup, eski mülkleri olan Trablusşam, Şii kadıllardan oluşan bir ailenin yönetimi altında özerk hale gelmişti. Bununla birlikte Haçlılara yitirilen topraklar Selçuklular için dahi fazla büyük değildi. Haçlılar Halep'den Hama ve Humus'u takip ederek Şam'a giden büyük kuzey-güney güzergâhına hiçbir zaman hâkim olamamışlardı. Doğu Şeria'daki mevcudiyetleriyle bu yolun kutsal Mekke ve Medine kentlerine ve Mısır'a giden devamını denetleyebilmeleri durumu değiştirmemekteydi. 1144'te Urfa'nın Zengi'nin eline geçmesi ve İkinci

Haçlı Seferi'nin 1148'de Şam'ı almayı başaramaması Frankların *Drang Nach Osten* [Doğu'ya Yürüyüş] arzularına bir son verdi ve bundan sonra gelen Haçlılar ilk gelenlerden özde çok farklıydılar. Temel hedefleri yitirdikleri toprakları geri almak veya kalanları bölgedeki büyük İslam gücüne karşı korumaktı. Frank topraklarının kuzeydeki kalesi olan Antakya'nın güneyde bir benzeri yoktu. Yalıtılmış ve iyi iklim edilmeyen uzaktaki Kudüs tepe-kentinin hücum veya savunma için bir üs vazifesi görme kapasitesi bulunmamaktaydı. Bu yüzden her Haçlı devleti askeri operasyonlarda bir başına kalmaktaydı.

Haçlı devletlerinin başkentlerini oluşturan kentlerden ikisi, Antakya ve Kudüs diğerlerinden daha yüksek bir otoriteye sahipti. Antakya'nın MÖ 3. yüzyıla kadar giden bir tarihi vardı ve Roma İmparatorluğu zamanında olağanüstü öneme sahip bir kent merkeziydi. Ömer'in halifeliği (634-44) sırasında Arapların eline geçti ve tekrar Bizanslılar tarafından zapt edildiği 969 ile 1084 yılları arasındaki dönem hariç, Birinci Haçlı Seferi'ne kadar Müslümanların elinde kaldı. Kudüs ilk kez Kral Davut (MÖ 1012-972) zamanında İbrani monarşisinin başkenti olarak önem kazandı. Antakya'nın topografik avantajları ile stratejik önemine sahip değildi, fakat bunlar Museviliğin, Hristiyanlığın ve İslamın tarihlerindeki merkezi konumu nedeniyle fazlasıyla telafi edilmekteydi. Yahudiler için burası Tapınağın yeri ve "Vaat edilmiş Kutsal Topraklar"ın merkeziydi. Hristiyanlar için burası İsa'nın çarmıha gerilme ve yeniden canlanmasının yeri olup bunların hatıraları Kutsal Mezar Kilisesi'nde anılmaktaydı. Müslümanlar için burası Miraç, yani peygamberin gece yürüyüşü ve cennete çıktığı yerin sahnesiydi ki bu olay eski Süleyman Tapınağı bölgesindeki muhteşem Mescidülsahra ile temsil edilmekteydi. Kudüs 638'de (yine Ömer'in halifeliği sırasında) Araplar tarafından ele geçirilmesinden, Birinci Haçlı Seferi'ne kadar Müslüman yönetim altındaydı ve İslamiyetin üçüncü kutsal kenti olarak bir hac mahalliidi.

639'da Araplar tarafından ele geçirilen Urfa bundan sonra çoğunlukla Müslümanların yönetiminde kalmıştı. Ancak Bizanslılar 1037'de kenti tekrar almışlar ve Malazgirt muharebesinin ardından doğuda Bizans gücünün çökmesiyle Ermenilerin yönetimine geçmişti. Son Haçlı devletinin

başkenti olan ve tam anlamıyla yeniden kurulan Trablusşam 7. yüzyıldaki Arap fethinden beri Müslümandı. Verimli kıyı toprakları üzerinde bulunuyordu ve daha önce değinildiği gibi, Hama'dan Şam'a uzanan artalanın limanıydı. Bu kenti 1070'den 1109'a kadar yöneten sonuncu kadı Fahrül-mülk İbn Ammar idi.

Suriye-Filistin'e ilk Haçlı Seferi'nin ulaşması ve istilacıların hızlı fetihleri yerli halklar için büyük bir şok ve sürpriz oldu. Haçlıların yaptıkları katliamlar kitlesel göçlere yol açtı ki, en büyük katliamlar 1098'de Antakya ve Maarretü'n Numan ile ertesi yıl Kudüs'ün düşüşünde yapıldı ve bu kentte bundan sonra hiçbir Müslüman veya Yahudi barındırılmadı. Yeni kentler ele geçirildikçe katliamlar devam etti; 1101'de Kayseriye'nin(*Caesarea*) fethi buna örnektir. Bazen Haçlıların yaklaşması panik halinde kaçıış başlatmaya yeterliydi; örneğin Kudüs'e yürümekte olan Haçlılar Remle halkının kâsabalılarını zaten terk etmiş olduğunu görmüşlerdi. Bütün kentler terk edilmiş veya katliama maruz kalmış değildir. Bazı şehirler Franklara teslim olmuş ve sakinlerine serbestçe kentten ayrılmaları için izin verilmişti. 1101'de Filistin kıyısındaki Arsufta ve 1109'da Trablusşam'da böyle olmuştu. 1110'da Sayda'nın alınması ile teslim genel kabul gören usul haline geldi.

Sığınmacılar genellikle Müslüman Suriye kentlerine; Şam, Halep, Şeyzer [Şayzarâ] ve Hama'ya gidiyorlardı. Nispeten küçük bir kısım daha uzağa, Fırat veya Dicle üzerindeki kentlere veya Filistin'deki ileri karakolu Askalan'da bulunan Fatımi Mısır'a gitti. Sığınmacılar şaşkırtıcı bir şekilde intikam için cihat çağrısında bulunmuş gözüküyorlar. Kuşkusuz ki Şam'da 1105 gibi erken bir tarihte cihat çağrısı yapılmıştı, fakat bunun sahibi ne bir sığınmacı ne de bir hükümdardı; bir Müslüman âlim olan ve Emevi Camiinde vaaz veren İbnülsulami idi.

Frankların topraklarından göç konusunda bir istisnai olay bulunmaktadır ve bu 12. yüzyılda fetihten çok sonra meydana gelmiştir. Nablus nahiyesindeki bazı Müslüman köylüler ile Frank lordları İbelinli Baudouin arasında bazı sorunlar yaşanmaktaydı. Baudouin Cemmail adlı köyde görevli vaiz Ahmed bin Kudame'yi tarımsal emek gücünde düşüşe neden olan cuma vaazları dolayısıyla suçladı. İbn Kudame bunun üzerine göç etmeye karar verdi ve ailesi ile diğer bazı kişileri kâfirlerin elindeki topraklar-

dan kaçmanın şeriaten gerekli olduğuna ikna ederek kendisiyle gelmeye razı etti. Bu göç 1156'dan başlayarak yaklaşık 20 yıl sürdü. Bu, teknik olarak bir hicret, kâfirlerin elindeki Müslüman topraklarından kaçıştı ve Peygamber'in Mekke'den Medine'ye kaçışı örneğine dayandırılmaktaydı. İbn Kudame ve yoldaş göçmenleri Şam'ın es-Salihiye varoşlarına yerleştiler ve burası zamanla cihat için bir propaganda merkezi haline geldi.

Müslümanlar tarafından boşaltılan kentler ve kasabalar Kutsal Topraklar'daki Hristiyan yerleşimcilerin ikametgâhı haline geldi. Burada güvenli ve hoş yanları olan bir sosyal hayat buldular ve bunu İtalyan cumhuriyetlerinden gelen ticaret ortakları ile paylaştılar. Doğuya has bir giyim tarzını ve gelenekleri benimsemeleri Avrupa'dan gelen ziyaretçileri tarafından tepki ve küçümsemeyle karşılandı. Haçlıların Kutsal Topraklar'da doğan çocuklarına giderek *Poulain* (Latinleştirilmiş formu *Pullani* idi), yani "çaylak" denmeye başladı.

Fethedilen topraklardaki Frank lordlar kısmen Müslüman, kısmen de Hristiyan olan köylü emeğiyle geçiniyorlardı. Haçlı Seferleri sırasında köylü nüfusun göçlerle ne kadar azaldığı bilinmemektedir, fakat köylülerin topraklarından kopmalarının güçlüğü göz önüne alınırsa bunun çok önemli olmadığı düşünülebilir. Lord şehir yerine malikânesinde yaşasa bile dil, kültür ve din farkı nedeniyle köylülerle aralarında yakın bir kişisel ilişki kurulmuş olması pek olası değildir. Bu dönemde köylülerin durumlarını anlama konusunda tümüyle Frankların belgelerine bağımlıyız. Tarımsal sistem esas olarak önceki Müslüman toprak sahipleri zamanında olduğu gibi kalmakla birlikte, Frank lordları daha önce mevcut olmayan bir feodal ağla birbirleriyle bağlıydılar. Frank yönetimi kölelikten pek farklı olmayan köylü statüsünde büyük bir değişikliğe yol açmadı. Müslüman bir efendiden Frank bir efendiye geçişin en bariz işareti eskiden sadece Hristiyanların tabi olduğu kelle vergisinin şimdi Müslümanlara da konulmasıydı. Tarım tekniklerinde veya yetiştirilen ürünlerde değişiklik olduğuna dair çok az kanıt olsa da Frankların hem mutfaklarında, hem de tıbbi amaçlarla kullandıkları şeker üretimiyle özel olarak ilgilendikleri bilinmektedir. Köylüler ürünleri için nabit oranda bir vergiyi nakit veya aynı olarak ödüyorlar ve ayrıca genellikle yılda üç kez olmak üzere geleneksel "hediyeler" veriyorlardı.

Köylüler, bir sınıf olarak düşük statüde olmakla birlikte, kendi içlerin-
de özerk topluluklar olarak örgütlenmişlerdi. Bu topluluklar iki yerel görevli
aracılığıyla toprak sahibi ile ilişki kuruyorlardı: Kâtip ve reis. Kâtip toprak sa-
hibinin kahyası ve gerekli kayıtları tutan kişiydi. Frank yönetiminin kurulma-
sıyla birlikte kâtip aynı zamanda toprak sahibi ile köylü arasındaki ilişkilerde
çevirmenlik görevi yapmak zorundaydı. Bu nedenle Arapça tercüman keli-
mesinin bozulmuş bir hali olan “dragoman” kelimesiyle anılmaya başladılar.
Regulus olarak Latinceleştirilmiş olan reis köyün önde gelen kişisi, cemaattin
daha fazla hareket serbestisine sahip olan üyesiydi. Onun işlevlerine ilişkin
bir örnek 1271’de Baybars ile Hospitalierler arasındaki bir antlaşmada veril-
mektedir. Buna göre eğer el-Merkab (Frank dilinde Margat) bölgesinde bir ci-
nayet veya hırsızlık görülürse soruşturma yapılacak ve sanık 20 gün içinde
ele geçirilemezse, rüesa (reisin çoğulu) en yakın komşusunu tutuklayacaktı.

Frank lordlarının rejimi işte böyle geçici bir olguydu ve mal sahipleri-
le çiftçi arasındaki ilişkilere veya köylülerin yaşamına kayda değer bir deği-
şiklik getirmemişti. Burada, Frank hayatının ve kültürünün yeni merkezle-
ri olan kentler ile Frank efendilerine tabi olarak her zamanki geleneksel
durumlarını yaşamaya devam eden kırılık kesimler arasında ciddi bir kar-
şıtlık bulunmaktaydı.

MÜSLÜMANLARIN BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Birinci Haçlı Seferi’nin Anadolu ve Suriye-Filistin üzerinde ilk an-
da görülen etkileri işte böyleydi. Peki, bu olanlar bölgedeki Müslümanlar
tarafından nasıl görülmekteydi?

Frankların –Müslümanların genel olarak Batı Avrupalılar ve özel
olarak da Haçlılar için kullandıkları terimle *el-Efreci*’nin– istilası Şamlı va-
kanüvis İbnülkalanisi (ö. 1160) tarafından 490/1096-7’ye ait olaylar şu söz-
lerle anlatılmaktadır:

Bu yıl Frank ordularının Konstantinopolis denizi yönünde görül-
dükleri ve çok kalabalık olmadıkları şeklinde art arda haberler gel-
meye başladı. Bu haberler birbirini izledikçe ve ağızdan ağza yayıl-
dıkça halk endişeli ve huzursuz bir hale geldi.

Daha sonra Haçlıların Kılıç Arslan ile karşılaşmaları ve onu hezime-
te uğratmalarını, yani Eskişehir muharebesini anlatırken şu sözleri kullanır:
“İslamın başına gelen bu utanç verici felaketin haberi gelince halkın endi-
şesi derinleşti, korku ve telaş arttı”.

Antakya’ya karşı yapılan harekât ve kentin düşüşünü şöyle anlatır:

Küheylan sahipleri kaçmak mecburiyetinde bırakılınca, kılıçlar, Al-
lah davası ve Kutsal Savaş için silah kuşanan, İman adına kılıç çal-
mak ve Müslümanları savunmak için gönüllü olan yaya askerlere
doğrultulmak üzere kınından çıkartıldı.

Vakanüvis daha sonra Haçlıların güneye doğru ilerleyişlerini izler
ve Kudüs’ün alınmasını duygusal olmayan bir anlatımla kaydettikten son-
ra Fatımilerin Askalan önlerindeki yenilgisiyle konuyu bitirir. Anlatımın
genel ifadesinde, İbnülkalanisi Müslümanların hayatlarını yitirmelerine
Antakya’nın alınışından ve hatta kutsal Kudüs kentinin düşüşünden daha
fazla önem verir görülmektedir.

Olayların din duygusuyla şekillenmiş daha coşkulu bir yorumu bir
başka çağdaş Arap yazarı ve İslami propagandacı İbnüssulami tarafından
sunulur. 1105’te yazdığı *Kitab el-çihat*, yani “Kutsal Savaşın Kitabı” adlı ese-
rinde Frankların başarılarını Müslümanların dinden uzaklaşmasına ve bir-
lik olmamalarına bağlamaktadır. Suriye içlerinde hüküm süren Müslüman
güçler Frank barbarların bölgenin kıyı şeridini istila etmelerini pek önem-
semediği için o dönemde kimsenin İbnüssulami’ye kulak verdiği yoktu. İb-
nüssulami ilginçtir ki Haçlı Seferini ve akabindeki Müslüman toprak kayıp-
larını kendi içinde bağımsız bir olay olarak görmemekte, Sicilya’nın ve İs-
panya’nın birçok şehrinin fethinde tanık olunduğu gibi İslam’a daha kap-
samlı bir saldırının parçası olarak anlamaktadır.

Daha genel olarak Haçlılar ve hatta Suriye-Filistin’in Franklar ta-
rafından fetih ve iskân edilmeleri Arap vakanüvislerinin çoğu tarafından
farklı bir tarihî olaylar kategorisi olarak ele alınmazlar. Şehir vakayina-
melerinde, hanedan tarihlerinde ve daha kapsamlı çalışmalarda kaydedi-
len belli olaylar İslami Yakındoğu’nun tarihine ayrıksı oldukları izlenimi

uyandıracak şekilde dağınık olarak bulunurlar. Örneğin, yukarıdaki alıntılarının kaynağı olan H. A. R. Gibb'in *Damascus Chronicle of the Crusades* [Haçlı Seferleri'nin Şam Vakayinamesi] İbnülkalanisi'nin *Zeyl ta'rik Dimaşk*, yani "Şam vakayinamesinin devamı" adlı kitabından alınmıştır. Öyle görülüyor ki Haçlı Seferleriyle ilgili olarak bir Arap yazara ait ilk genel eser Ahmed el-Hariri adındaki yazarın 1520'de tamamladığı *el-İ'lam ve'l-tebyin fi huruc el-Firenc el-mela'in ala diyar el-Muslimin* (Lanetli Frankların Müslümanların diyarlarını istilaları ile ilgili bilgi ve açıklamalar) adlı kitaptır.

İlk Haçlı Seferi'nin İbnülsulami tarafından öngörülen daha geniş tarihi önemle ilgili yaklaşım, yaklaşık bir yüzyıl sonra en büyük Arap vakanüvislerinden birisi olan İbnülesir (1160-1233) tarafından *el-Kamil fi'l-tarih* (Genel ve Kapsamlı Tarih) adlı evrensel tarihle ilgili anıtsal eserinde geliştirilmiştir. İlk Haçlı Seferi'nin ortaya çıkışıyla ilgili anlatımı, iyi eğitilmiş ve yüksek yeterliğe sahip bir Müslüman vakanüvisin bakış açısını ve sınırlarını göstermesi açısından ilginçtir.

491/1097-8 yılının olaylarını anlatırken, İbnülesir Antakya'nın Franklar tarafınan ele geçirilişini anlatmaya aşağıdaki girişle başlamıştır:

Frankların ilk ortaya çıkışları ve nüfuzlarının artması, İslam topraklarına doğru yola çıkmaları ve buraların bir kısmını ele geçirmeleri 478/1085-86 yıllarında Tuleytula'yı [Toledo] ve daha önce söz ettiğimiz gibi Endülüslük ülkesinin diğer kentlerini almalarıyla başlamıştır. Sonra 484/1091-92'de yine daha önce söz etmiş olduğum gibi Sicilya adasına yöneldiler. Keza Afrika sınırlarına sızdılar. Buranın bir kısmını aldılar, bunlar geri alındı ve sonra görebileceğiniz gibi başka fetihler de yaptılar.

490/1096-97'de Suriye'ye doğru yola çıktılar. İstilalarının nedeni, kralları Baudouin'in büyük bir Frank grubunu toplamış olmasıydı. Sicilya'da hüküm süren Roger ile evlilik yoluyla akraba idi. Roger'a bir elçi yollayarak şunları söyledi: "Büyük bir ordu topladım ve sana geliyorum ve oradan yola çıkarak Afrika'yı fethedeceğim ve sana komşu olacağım."

Bu haber Baudouin'in para, gemi ve asker ihtiyacının muhtemel tedarikçisi olduğunu anlayan Roger'in hiç hoşuna gitmemişti. Ayrıca, Baudouin'in teklif ettiği harekât onun Tunus hâkimiyle iyi ilişkilerine zarar verecekti.

Roger elçiyi çağırdı ve ona şunları söyledi: "Eğer Müslümanlara karşı bir kutsal savaş yapmaya kararlıysanız, yapılacak en iyi şey Kudüs'ü fethetmektir. Burasını onların elinden kurtarın ve şan ve şeref sizin olsun. Afrika'ya gelince, bizimle onun halkı arasında yeminli bir barış bulunmaktadır."

Böylece hazırlıklarını yaparak Suriye'ye doğru yola çıktılar.

İbnülesir Birinci Haçlı Seferi'nin ortaya çıkışıyla ilgili ilginç bir görüş sunmaktadır. Her ne kadar Kudüs'e yapılan seferi bir *cihat* olarak tanımlıyorsa da, papa bunun ortaya çıkışında ve örgütlenmesinde herhangi bir rol oynamaz; bu iki Hristiyan hükümdar arasındaki reelpolitik uzlaşmadan kaynaklanır. Baudouin Frankların kralı ve Haçlı Seferi'nin lideri olarak sunulur çünkü, nihayetinde Kudüs'ün ilk kralı olmuştur. Ondan sonra dört Baudouin daha yaşadığı için, bu isim Arap vakanüvisine adeta bir kraliyet veya hanedan ismi gibi gelmiş olabilir. Sicilyalı Roger ise dürüst olmayan ve kurnaz bir politikacı olarak sunulmaktadır. Ziri hükümdarı Temim b. Muiz (1062-1108) tarafından ödenmekte olan haracın kaybindan korkarak Baudouin'i, burada Tunus ile ifade edilen Afrika'nın fethine girişmekten caydırırken, uygun zaman gelince bu ülkeyi kendisinin fethetmek istediğini ima eder.

Hatırda tutulması gereken bir husus, Haçlı Seferleri'nin Arap yorumu, ilahiyat bilginleri yetiştirmeye yönelik geleneksel İslami bilimler öğretiminden geçerek formasyon kazanmış Müslüman vakanüvislerin eseri olduğudur. Bunların deneyimleri esas olarak hukuk ve devlet işlerinin yönetiminde yatmaktaydı ve saray politikaları ile hükümdarları idare etme konusunda beceri sahibiydiler. Olayları dogmatik bir çerçeve içinde, dindar, kültürlü ve tecrübeli Müslümanların bakış açısından görüp sunuyorlardı. *Mutatis mutandis* [gerekli değişiklikler yapılmış olarak], aynı şey geleneksel Hı-

ristiyan eğitimiyle yetişmiş Batılı karşıtları için de geçerliydi ve onlar da Suriye-Filistin’de meydana gelen olayları dogmatik inanç açısından görüyor ve vakayinamelerinde bunları ideolojik bir sunumla ortaya koyuyorlardı.

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ’NİN BİZANS İMPARATORLUĞU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Şimdi geldiğimiz noktada, Birinci Haçlı Seferi’nin Bizans İmparatorluğu ile Haçlı devletlerinin Hristiyan komşuları olan Kilikya, Kuzey Suriye ve kuzey Mezopotamya Ermenileri üzerindeki etkisi ele alınmalıdır.

Bizans İmparatorluğu en başından beri haçlı girişiminin içerisindeydi. II. Urbanus’un Haçlı Seferi’ne çağrısının en eski anlatımına bakacak olursak –Clermont Konsili’ne muhtemelen katılmış bir din adamı olan Chartres’lı Fulcher tarafından kaleme alınmış– papanın çağrısı doğrudan İmparator Aleksios I. Komninos’un yardım talebine cevap olarak gelmişti. Bir önceki 1095 Mart tarihli Piacenza Konsili’nde imparatorun elçileri Batı’dan fetihçi Selçuklulara karşı imparatora yardım edecek ve dolayısıyla Hristiyanlığı koruyacak savaşçılar istemişlerdi. Belki de dini ve duygusal yem olarak Kudüs’teki Türk yönetimine de değinilmiş olabilir. İşin aslı İmparator kendi kuvvetleri içerisinde yer almak üzere paralı askerler celbedebilme timidindeydi. Bu dönemde Bizans’ın askeri gücü Normanlar, İngilizler ve Türkler gibi halklardan gelen askerlere dayanmaktaydı. Birkaç yıl önce, Flandre kontu Robrecht hacdan dönerken Aleksios ile karşılaşmış ve imparatora 500 kişilik bir silahlı kuvvet göndermek üzere ant içmişti. Aleksios’un çağrısına beklediği yanıt muhtemelen bu tarz, fakat bundan çok daha büyük ölçüde bir yardım gelmesiydi.

Chartres’lı Fulcher’e göre Clermont Konsili’nde papa tarafından dinleyicilere aslına sadık olarak nakledilen mesaj böyledi. Aleksios Clermont’da aşağıdaki sözlerle temsil edilmişti:

Yola çıkmakta acele ederek, birçok kez çağrıda bulunmuş olan ve yardımınıza ihtiyaç duyan Doğudaki kardeşlerinize yardım etmelisiniz. Çoğunuzun önceden bildiği gibi Türkler Romania [yani Anadolu] sınırlarından sızmış ve hatta Aziz George’un kolu [yani Boğaziçi] dedikleri noktaya kadar Akdeniz’e gelmişler, daha şimdiden

yedi muharebenin mağlubu olan Hristiyanları yenmişler, giderek onların daha fazla topraklarını işgal etmişler, kiliseleri yıkmışlar ve Tanrı'nın krallığını harabeye çevirmişlerdir. Bu gidişe kaygısızca daha fazla izin verecek olursanız Tanrı'nın sadık kulları daha büyük bir boyunduruk altına gireceklerdir.'

Burada Haçlı Seferi'nin hedefi olarak Kudüs'e herhangi bir atıfta bulunulmamakta, ancak diğer yandan, papa Bizans İmpartorluğu'na verilen zararların üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte ifade edildiği kadarıyla Kudüs'ün kurtarılması Urbanus'un çağrısıyla ilgili diğer eski anlatımlarda önemle vurgulanarak yer almaktadır.

Aleksios'un yardım çağrısı Ortodoks ve Katolik kiliseler arasındaki ilişkinin kritik bir aşamasında gelmişti. Hristiyanlığın iki kolu arasında uzun süredir artmakta olan anlaşmazlıklar bundan yarım yüzyıl kadar öncesinde, Papa'nın Konstantinopolis'teki temsilcisinin Aya Sofya'nın yüksek sunağına Papa'nın aforoz belgesini koyduğu ve bunun karşısında da Patriğin elçilik heyetini aforoz ettiği 1054'te açık bir bölünme haline gelmişti. Artık zaman da, dini liderler de değişmişti. İmparator Aleksios 50 yıl önceki selefi gibi günün patriği tarafından yönlendirilmiyordu. Her ne kadar doktrinle ve ayinle ilgili bölünme ne o zaman, ne de sonrasında düzelmemişse de, 1089'da Urbanus imparatora mektup yazarak kiliseler arasındaki iyi ilişkilerin düzelmesi yönünde ilk adımı atmıştı.

İmparator, değinilmiş olduğu gibi, Batı'dan paralı askerlerden oluşan bir güç sağlamak istiyordu. Bunun yerine, Kudüs'e doğru gitmekte olan büyük bir silahlı hacılar kalabalığı başkentine doğru yaklaşmakta ve Bizanslı yetkililer için muazzam bir güvenlik, ikmal ve lojistik sorunu yaratmaktaydı. Haçlı kabilelerini getiren asilzadeler arasında Bizanslıların gözünde bilhassa uğursuz olan biri, Roberto Guiscardo'nun en büyük oğlu Otranto'lu Bohemond idi. Babası 11. yüzyılın ikinci yarısında güney İtalya politika ve savaşlarında önde gelen bir rol oynayan Normandiyalı kardeşlerin en başarılısıydı. 1059'da Papa II. Nicolaus, Roberto'ya vasalı olarak Apulia ve Calabria dükliklerini vermiş ve ileride bunlara Sicilya'yı da eklemeyi düşünmüştü; oysa bu adanın Müslümanlardan alınması ancak ileride kardeşi Roger

(ö. 1101) tarafından gerçekleştirilecekti. Batı Akdeniz'deki bütün memleketler elden çıktıktan sonra Güney İtalya'da Bizans egemenliği bir süre daha devam etmiş, ancak 1071'de (Malazgirt'ten sonra), Roberto Guiscardo Bizansın Apulia'daki karargâhı Bari'yi alınca sona ermişti. Bununla birlikte bir karşılıklı anlayışa varmak için geçici girişimler yapılmaktaydı. İmparator Romanos IV. Diogenis, Roberto tarafından reddedilen bir evlilik antlaşması önermiş, ancak Malazgirt'ten sonra İmparator Mihail VII. Dukas tarafından yeni teklifler yapılmış ve 1074'te Roberto, imparatorun oğluyla evlenmesi için, adı son derece uygun şekilde Helena olarak değiştirilen kızını göndermişti. Mihail 1078'de tahtan indirildikten sonra Roberto Bizans politikalarına daha doğrudan karışmayı hedeflemiş gibi görünmektedir. Ortaya düzmece bir Mihail çıkartıp 1081'de onun adına Adriyatik kıyısında Dyrrachium'a (ortaçağda Durazzo, şimdi Draç/Dürres) onun adına bir sefer yaptı. Yanında, annesini reddederek mirasından mahrum bıraktığı oğlu Bohemond bulunmaktaydı. 1082'de Dyrrachium'u aldılar ve Roberto İtalya'ya döndü. Kaybı karşısında arazi tazminatı arayan Bohemond istilaya devam etti. 1083'de Aleksios tarafından yenilgiye uğratıldı ve o İtalya'ya dönerken, Balkanlar'da fethettiği topraklar da tekrar imparatorluğa katıldı.

Bohemond ve diğer asil Haçlılar 1097'de Konstantinopolis'e geldikleri zaman İmparator bir bağlılık yemini isteyerek onların üzerindeki otoritesini ve yapılacak fetihler üzerindeki hakkını kabul ettirmeye çalıştı. Bu yemin asilzadeler tarafından az veya çok isteksizlikle yerine getirildi ve St. Gilles'li Raimond bunu değiştirilmiş bir biçimde yaptı. Aleksios nezdinde itibarını geri kazanmaya hevesli olan Bohemond eski imparatorluk topraklarının hiçbir parçasını elinde tutmamaya ve başkalarının da bunu yapmasına izin vermemeye yemin etti.

Asillerin birlikleri Anadolu'ya ilk geçtikleri zaman imparatora yeminli yükümlülüklerini yerine getirdiler. 14 Mayıs 1097'de, o günlerde Kılıç Arslan'ın başkenti olan İznik kuşatma altına alındı. Kılıç Arslan şehirde değildi ama döndü ve şehir surlarının dışında yenildi. İmparator tarafından sağlanan bir filotillanın yardımı ile kurulan abluka 19 Haziran'da Türk garnizonunun teslimiyle sona erdi. Şehir Haçlılara değil imparatora teslim oldu ve Haçlılar da şehri yağmalayamamanın hayal kırıklığı içinde

Kılıç Arslan'ın ailesinin ve önde gelen kişilerin Konstantinopolis'e güvenli geçiş yapmalarından da çok rahatsız oldular. Haçlıların ilk gelişlerinden itibaren var olan kuşku ve soğukluk giderek artan bir şekilde dile getirildi. Seferin Batı'daki ilk anlatımlarından birisini hazırlayan Bohemond'un birliğindeki adı bilinmeyen bir Norman şövalyesi imparatorun yaptıklarını "bir aptalın ve hilebazın" işleri olarak karalamakta ve onu "Franklara zarar versinler ve Haçlı seferlerini engellesinler diye" Türkleri kurtarmakla itham etmekteydi.²

Bununla birlikte seferin bir sonraki aşamasında –Anadolu'dan Antakya'ya geçiş sırasında– görünüşteki uyum sürdürüldü. Yürüyüş sırasında Bohemond ve onun Norman-İtalyan birliğine Taticius adlı Türk kökenli bir Bizans generali kendi askerlerinin başında eşlik ederek bu bilinmeyen topraklarda Haçlılara rehberlik yaptı. Yürüyüş 26 Haziran 1097 tarihinde başladı ve dört gün sonra Haçlılar Dorylaeum'da [Eskişehir] Kılıç Arslan'ın kuvvetleriyle karşılaşarak onları bozguna uğrattılar. Her ne kadar Haçlılar Iconium (Konya), Heraclea (Ereğli) –burada da bir Türk kuvvetini yenilgiye uğratmışlardı– ve Caesarea (Kayseri) gibi bazı önemli kentlerin içinden veya yanından geçtilerse de, buraları sürekli fethetmek için girişimde bulunmadılar. Bu eski Bizans mülklerini imparatora iade etme düşüncesine de sahip değillerdi.

Ne var ki, uzun Antakya kuşatması (21 Ekim 1097-3 Haziran 1098) sonunda Musul hâkimi Kırboğa liderliğindeki yardım kuvvetinin 28 Haziran'da yenilmesiyle Haçlı zaferi perçinlenince bu sorun kesin bir surette gündeme geldi. Şubat başlarında kuşatma sürerken önerileri hep reddedilmiş olan Taticius kampı terk ederek imparatorun yanına dönmüştü. Norman şövalyesi, Taticius'tan ilk kez burada söz ederek onu "hep yalancı kalacak olan bir yalancı" ve "düşmanımız" olarak tanımlamaktadır. Bu günlerde Aleksios'un Filomelium'da (Akşehir) bir muharebe ordusu bulunmaktaydı fakat firarilerle birlikte kuşatmayı terk eden Blois'lı Stephen buraya gelip Haçlıların Kırboğa tarafından tehdit edildiğini söyleyince harekete geçmekten vazgeçmişti. Antakya'daki Haçlılar görünüşte böylesine umutsuz bir durumda iken imparator müttefiklerinin yardımına koşma düşüncesinden vazgeçmiş ve Konstantinopolis'e dönmüştü.

Bu durum Bohemond'a istediği gibi hareket etme olanağı verdi. Haçlıların şehre girmelerine olanak sağlayan dininden dönmüş Firuz ile irtibat halinde olan o idi ve kent düşünce tepesinde Bohemond'un bayrağı dalgalanacaktı. Kırboğa'nın da yenilmesi ve iç kalenin teslimini takiben Bohemond şehir üzerinde hak iddia etti. Ortada, Aleksios'un, önde gelen Haçlılar ile yapılan antlaşma gereğince şehrin kendisine teslim edilmesini talep edecek bir temsilcisi bulunmamaktaydı. Böylece, Bohemond'un talebi St. Gilles'li Raimond'un itirazına uğradıysa da genel kabul gördü ve Antakya prensliğinin temeli, onun ilk prensi tarafından atılmış oldu. Keza Urfa'nın Bizanslılara iadesi konusunda da bir teklifte bulunulmadı. Her ne kadar kentin yöneticisi Toros'un, Filaretos'un eski muhafızı olarak belli bir Bizans meşruiyeti bulunmaktaysa da ölümünden sonra bu da ortadan kalktı ve Urfa Boulogne'lu Baudouin tarafından yönetilen Frank kontluğunun başkenti oldu.

Böylece Antakya'nın durumunu olayların gidişatı belirledi, fakat Haçlıların İmparator ile yaptıkları antlaşma tüm eski Bizans memleketlerinin iadesini kapsadığı için İmparator ile ilişkilerin nasıl yürütüleceği sorunu ortada kalmıştı. 1098 Temmuzunda Vermandois'lı Hugh Haçlıların elçisi olarak Konstantinopolis'e gitti ve Aleksios'un Antakya'ya gelmesini istedi. İmparator 1099 yılının ilkbaharına kadar cevap vermedi ve sonrasında elçiler yollayarak Antakya'nın teslimini istedi. Bu talep reddedildi. Bu sırada, 13 Ocak 1099'da, hacı tamamlamak isteyen coşkulu asker taifesinin talebi üzerine St. Gilles'li Raimond komutasında bir haçlı kuvveti güneye doğru harekete geçti. İlk operasyonu Trablusşam'ın kuzeydoğusunda yer alan Arka'yı kuşatmak oldu. Burada nisan ayında tekrar Antakya'nın imparatora teslimini talep eden imparatorluk temsilcilerince karşılandı. Haçlılar bu talebi yine reddettiler; gerekçeleri Aleksios'un Haçlıları ıktıl ve iase yükümlülüğünü yerine getirmeyerek ve ordusuyla Haçlıları izlemeyerek anlaşmayı bozmuş olduğuydu. Elçiler imparatorun 25 Hazirana kadar hediyelerle geleceği konusunda teminat verdiler. Bir zamanlar imparatorun güçlü muhalifi olan Raimond şimdi antlaşmaya uyulmasını ve Aleksios'un beklenmesini savunan bir hizbin başındaydı. Bohemond ise doğal olarak farklı bir tutum aldı. Ona göre imparatorun Filomelium'dan çekilmesi ve Taticius'un Antakya'da Haçlıları terk etmesi antlaşmanın ihlali demektir. Diğerlerine gö-

re ise Aleksios'un Vermandois'lı Hugh'ın ısrarlı yardım çağrılarına geciken yanıtı anlaşılmayı geçersiz kılmaktaydı. Reddiyeciler kazandılar; Kudüs'e yürüyüş tekrar başladı ve Bizans elçileri elleri boş olarak geri döndüler. Kudüs'ün Bizans yönetimine teslimi söz konusu olamazdı, ancak hâlâ yaptığı antlaşmaya sadık olan Raimond ise Trablusşam üzerindeki müstakbel tasarufu için Aleksios ile görüşmeleri sürdürdü.

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ'NİN ERMENİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bizans İmparatorluğu'nun Malazgirt öncesi sınırlarının güneydoğusunda, Toroslar, Doğu Toroslar ve Amanos dağlarının arasında Kilikya kıyı bölgesi yer almaktaydı. Burası antik Seleukia (Silifke) limanı yakınında dar bir kıyı bölgesi olarak başlayıp Kilikya ovasına doğru genişlemekteydi. Orta Anadolu'dan giriş Tarsus Çayı'nın yukarı tarafındaki dar ve stratejik olarak çok önemli Kilikya Kapıları (Gülek Boğazı) üzerinden yapılabilmekteydi. Güneye dönünce tekrar dar bir şerit haline gelen Kilikya İskenderun Körfezi'nin doğu kıyısında sona ermekteydi.

Burası uzun süre Ermenilerin Van Gölü ve Kafkasya arasındaki Ağrı Dağı civarında bulunan anavatanlarından göç almıştı. Büyük Ermenistan adıyla anılan bölgenin Bizans imparatorluğuna nihai katılımı 1045'de gerçekleşmiş, Malazgirt'i takiben Türkmen istilaları ve fetihleri Kilikya'ya iki yeni göçmen dalgasının akmasına yol açmıştı. Bu arada Ermeniler Kilikya'nın doğusunda uzak bölgelere kadar yayılmışlar, Kuzey Suriye'nin tepelik bölgeleri ile Mezopotamya'ya yerleşmişlerdi. Bazı Ermeniler Bizans hizmetine girmişler ve Kilikya ile daha doğudaki topraklara vali veya subay olarak atanmışlardı. Doğuda Bizans gücü çökünce bunlar fırsattan istifade ederek savaş ağaları olarak bulundukları bölgelere hâkim olmuşlardı. Başlangıçta bunların en önemlisi Romanos IV. Diogenis'in eski bir generali olan ve 1078'den 1085'deki ölümüne kadar olan dönemde Kilikya'dan Urfa'ya kadar uzanan bir prenslik kuran Filaretos idi.

Filaretos'un ölümünü takiben bu kentlerin ve çevrelerindeki toprakların hâkimiyeti bazıları Bizans İmparatoru'na hizmet etmiş ve dolayısıyla geleneksel Ermeni inancı yerine Yunan Ortodoks inancını kabul etmiş olan bir dizi savaş ağasının eline geçti. Haçlıların geldikleri dönemde

altı önemli Ermeni beyliği bulunmaktaydı. Kilikya Kapısı'nın güneyindeki iki kale Nemrun (Lampron) ve Candır Kale (Babaron) Tarsus'un Ermeni valisi tarafından tarihi öneme sahip *Hetumid* klanının kurucusu olan generali Oshin'e verilmişti. Biraz daha kuzeydoğuda, fakat yine Kilikya içerisinde rakip Rupeni klanının başkanı ve Oshin'in tersine Ermeni Kilisesi'ne sadık olan Konstantin'in beyliği bulunmaktaydı. Bunların gücü Feke (Vakha) ile büyükbabasının koruduğu Partzapert kalelerine dayanmaktaydı. Bunların her ikisi de Küçük Ermenistan kralığının gelecekteki başkenti olan Sis kentinin kuzeyinde yer almaktaydı. Kilikya'nın coğrafi sınırlarının dışında ve bir miktar kuzey doğuda şimdiki adı Kahramanmaraş olan kentin etrafına yayılmış olan Maraş beyliği bulunuyordu. Birinci Haçlı Seferi sırasında burasının hâkimi eski bir Bizans subayı ve Yunan Ortodoks Kilisesi mensubu Tatoul idi. Maraş'ın doğusunda yukarı Fırat yönünde yer alan Raban (Altınışkale) ve Keysun kaleleri Selçuk süzerenliği altında din ve ulus olarak Ermeni olan Kogh Vasil'in elindeydi. Bunların kuzeyinde ve yine Yukarı Fırat yakınlarında Selçuk süzerenliği altındaki Malatya'nın hâkimi Filaretos'un eski subaylarından biri ve Yunan Ortodoks inancına bağlı Gabriel idi. Nihayet, bunların ilerisinde Filaretos'un bir başka Yunan Ortodoks inancına sahip subayı olan ve Aleksios II. Komninos'tan Bizans'ın *curopalates* unvanını alan savaş ağası Toros'un hâkimiyetindeki Urfa (Edessa) bulunuyordu. Toros Malatyalı Gabriel'in damadı idi.

Bizanslıların Haçlılara karşı kuşkuyla yaklaşımlarının ve her iki kesim arasında gelişen husumetin tersine, Ermeniler Frankların gelişini iyi karşıladılar ve karşılıklı ilişkiler genelde yakın ve dostça kaldı. Her iki taraftaki liderlerin süvari savaşçı aristokrasiden gelmeleri (aynı şey Türkler için de geçerliydi) ve Ermeni sosyal sisteminin Batı feodalizmine asimile edilebilir nitelikte olması bunda rol oynamış olabilir. İki kesim arasındaki iyi ilişkilerin ilk örneklerinden birisi, İznik kuşatması sırasında Boulogne'lu Baudouin'in maiyetine Kogh Vasil'in Bizans ordusunda hizmet etmiş olan kardeşi Bagrat'ı almasıyla görülmüştü. Bu olay Baudouin ve Bohemond'un yeğeni Tancred tarafından Ereğli'de (Heraclea) alınan çok önemli bir kararda, yani güçlerini ana ordudan ayırıp bölgeye Kilikya Kapısından girme ve Antakya'ya bu güney yoluyla ulaşma kararında etken olmuş olabilir. Diğer

liderler doğudan, daha uzun bir yoldan giderek Antakya'ya kuzeyden inmeyi planladılar. Bu ikinci karar bölgeyi tekrar kontrole almak isteyen Bizans'ın politikası doğrultusunda Taticius tarafından yapılan önerilere dayanarak alınmış olabilir.

Kilikya'ya girip Tarsus'u aldıktan sonra Baudouin ve Tancred ayrıldılar. Lampron'lu Oshin'in yardımı ile Tancred Adana ve İskenderun'u aldı ve Antakya'nın kuşatması için diğer Haçlılar ile birleşirken Baudouin Yakapınar'ı (Mamistra) alarak Urfa'ya doğru ilerledi. Burada, daha önce değinilmiş olduğu gibi, Urfa Kontu olarak yerine geçtiği Toros tarafından iyi bir şekilde karşılandı. Bu arada Haçlı ordusu, Norman şövalyesinin ifadesiyle, "Türklerin kanına susamış olarak Ermenilerin topraklarına girdi." Ereğli'den (Heraclea) Niğde yakınlarındaki Augustopolis'e doğru ilerleyerek, Türklere karşı savunmak üzere bu kenti Simeon adındaki bir Ermeni müttefike verdi. Ordu Kayseri'ye (Caesarea) doğru kuzey yönündeki ilerleyişine devam etti ve sonra güneydoğuya dönerek Ermenilerin elinde bulunan Comana ve Coxon'un (Göksun) teslimini kabul etti. Zor bir dağ geçişini takiben Maraş'a indi. Burada orduyu Taticius tarafından makamında bırakılacak olan Tatoul karşıladı ve ordu buradan Antakya'ya geçti.

Ermeni komutanlarla Frank liderleri arasındaki iyi ilişkiler bunu izleyen birkaç yıl içinde karşılıklı evlenmelerle güç kazandı. Karısı 1097'de Maraş'ta ölen Boulogne'lu Baudouin Urfa kontu olduktan sonra Rupeni şefi Konstantinos'un torunu Arda ile evlendi. İleride Urfa kontu olarak Baudouin'in yerini alan müstakbel Kudüs kralı Le Bourg'lu Baudouin Malatyalı Gabriel'in kızlarından biri olan Morfia ile evlendi. Bunların en büyük kızları Melisende'nin kocası Anjou'lu Fulk karısının haklarına dayanarak Kudüs kralı olunca, Kudüs tahtına bir Frank-Ermeni hanedanı oturmuş oldu. Bu arada 1119'da akrabası ve eski lordu Le Bourg'lu Baudouin'in yerine Urfa kontu olan Courtenay'lı Joscelin, Konstantin'in bir kızıyla evlenmişti.

Buraya kadar söylenenlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Franklar ve Haçlı devletleri Kilikya ve yakın bölgelerdeki Ermeniler ile fiziki veya kültürel olarak yakın ilişkiler kurmakta zorlanmamışlardı. Ermenilerin Franklar ve Batı Hristiyan âlemiyle yakın ilişkileri 6 Ocak 1198 tarihinde, Kilikya'nın Rupeni kralı II. Leon'un Küçük Ermenistan kralı olarak taç giymesinde dra-

matik bir şekilde sergilenmişti. Taç, Haçlılardan Friedrich Barbarossa'nın oğlu, Kutsal Roma İmparatoru VI. Heinrich tarafından gönderilmişti.

TEKNİK VE KÜLTÜREL ETKİLEŞİM

Haçlı devletleri Yakındoğu'nun İslami toplumuna yabancı ve düşman olduğu için teknik ve kültürel alışverişi konusunda ipuçlarının çok az olması şaşırtıcı değildir. Bu tür etkileşimlerin en açıkça görüldüğü alan askeri gelişmelerdir.

Hem Frank, hem de Müslüman güçler ellerinde tuttıkları topraklardaki hâkimiyetlerini sürdürmek ve sınırlarını belirlemek için kalelere dayanıyorlardı ve bu müstahkem mevkiilerin ele geçirilmesi veya tahribi için yapılan kuşatma savaşları meydanlarda yapılan muharebelerden çok daha sık görülen bir askeri faaliyetti. Bu nedenle her iki taraf da sık sık kuşatmalar için tasarlanmış makineleri kullanıyorlardı. İlk başlarda Frankların kuşatma araçları esas olarak taarruz faaliyetleri için kullanılmaktaydı ve gerek marangozluk alanında, gerekse de nakliye örgütlenmesindeki becerileriyle üstünlük sağlıyorlardı. Bu aşamada Müslüman kuşatma teçhizatı daha hafif inşa edilmekte ve esas itibarıyla savunma amacıyla kullanılmaktaydı. Humus'un kuzey batısında bulunan Barin kalesinin kuşatılması bir dönüm noktası gibi görünmektedir. Bunun nedeni Müslümanların ilk kez burada ağır kuşatma teçhizatı kullanmalarındır. Üstelik kuşatma başarılı oldu ve müstahkem mevki Müslümanların eline geçti. Franklar burayı bir daha geri alamadılar. Frankların kalelerin güvenliğine inançları azaldıkça iki veya üç sıra duvarı olan iç içe kaleler inşasına geçerek, bu yeni savunma biçimiyle karşılık verdiler. 1160'lardan itibaren bu tip kaleler yapıldı veya mevcut olanlar buna göre elden geçirildi. Bu tür inşaat pahalı bir işti ve bu nedenle kaleler özel ellerden zengin askeri birliklerin eline geçti. Savaşın bu yönüyle ilgili olarak Müslümanların giderek daha etkili olmaları, ellerindeki toprakların ve siyasi gücün Zengiler ve Eyyübler tarafından birleştirilmesi bağlantılı bir husustur.

Ortaçağ İspanyası'nda bilginin Müslümanlardan Hristiyanlara, özellikle de Yahudi aracılardan yardımıyla aktarılması toplumların yan yana bulunmasının önemli sonuçlarından birisiydi. Frank devletlerinde benzer

gelişmeler hemen hemen hiç yok gibidir. Çok karışık bir nüfusu olan ve Haçlılardan önce Hristiyanlık ile İslamın sınırları üzerinde bulunan Antakya bir istisna kabul edilmelidir. 1108'de, gemileriyle Haçlılara yaptıkları hizmetin karşılığı olarak Pisalılara Antakya'da bir mahalle verilmişti. Bunun sonucunda Antakya'dan çeviri faaliyetlerinin merkezi olan Pisa'ya Arap yazmalarının iletildiği bir kanal yaratılmış oldu. 12. yüzyılın başlarında Pisalı Stephen adlı bir tercüman önemli bir ortaçağ makalesinin Latince bir çevirisini yaptı. Bu (Batı'da *Haly Abas* olarak bilinen) Ali bin el-Abbas el-Mecusi'nin *Kitabu'l Meliki* adlı ortaçağda yazılmış bir eseri idi.

Frank devletlerinde Hristiyan, Yahudi ve Müslüman tabiplere sık sık başvurulmaktaydı. Köken itibariyle Kudüslü bir Hristiyan olan Ebu Süleyman Davud ailesinden birden fazla tabip çıkmıştı. Ebu Süleyman'ın kendisi Fatımi döneminin sonlarında Mısır'da çalışıyordu, ama 1167'de beş oğlu ile birlikte Kral Amalricus tarafından, daha sonra Kral IV. Baudouin olacak cüzamlı oğlunu tedavi için Kudüs'e götürüldü. 1184'te Ebu Süleyman'ın oğullarından biri (belki de istihbarat kaynaklarına Frank devletlerinden daha kolay erişebiliyordu) Kudüs'ün Salaheddin tarafından alınacağını öngördü. Beklenen olay gerçekleşince aile Eyyübilerin hizmetine girdi. Suriye'deki doktorların üçte birinin, Mısır'dakilerin ise üçte ikisinin Hristiyan, Yahudi veya Samaritler olduğu tahmin edilmiştir.

Frank devletleriyle Müslüman komşuları arasındaki anlaşmazlığın temel bir nedeni de dil engeliydi. Haçlılarla Frank devletlerindeki ardıllarının Arapça bilgisi edindiklerini gösteren çok az ipucu bulunmaktadır. Franklarla Arapça konuşan hizmetkarları arasında bir *lingua franca* [ortak dil] olduğu konusunda kuşku yoktur. Frank toprak sahipleri için tarım işlerinin idaresinde yararlanılan kâtip tercüman işlevini de üstlenmiştir. Batılı kaynaklarda Franklardan az sayıda önde gelen kişinin Arapça bildiğinden söz edilmektedir. Surlu William bunlar arasında öne çıkmaktadır. Yaklaşık 1130 yıllarında Kudüs'te doğmuş, Paris ve Bolonya'da öğrenim görmüş ve aynı zamanda Roma ve Konstantinopolis'i ziyaret etmiştir. Kudüs krallığı hakkındaki büyük kroniği *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* 1095'ten Salaheddin'in Hattin muharebesindeki zaferinin üç yıl öncesine ve ölümüne yakın bir tarih olan 1184'e kadar olan olayları kapsa-

maktadır. Aynı zamanda doğulu hükümdarlarla ilgili bir tarih yazmış, ancak ne yazık ki, içeriğinin bir kısmı kroniğinde bulunmasına karşın, bu kitap kaybolmuştur. Ancak Surlu William'ın bile Arapça bilgisi kuşkuludur ve başka yerlerde olduğu gibi burada da Franklarla komşuları arasındaki kültürel bağlantılar çok zayıf görünmektedir.

SİYASET VE SAVAŞ: 1097 – 1119

Haçlıların Suriye-Filistin’de yerleşmeleri ve bunun sonrasında Frank devletlerinin kurulması hem yerel hükümdarların örgütlediği güçlerin, hem de Selçuklu Sultanı tarafından görevlendirilen komutanların yönetiminde gönderilen orduların direnişiyle karşılaştı. Antakya üzerinde meşru iddia sahibi olan Bizans, I. Bohemond ile haleflerini gaspçı addetmekte olduğundan Haçlılar bu taraftan gelecek tehlikeleri de gözetmek zorundaydılar. Bu bölüm Antakya üzerindeki bu tehditleri ayrı ayrı ele alacak ve sonra da Kudüs krallığının kuruluşuna eğilecektir.

ANTAKYA VE MÜSLÜMAN KOMŞULARI: 1100-19

Antakya’daki Franklara en büyük tehdit Halep hâkimi olan Tu-tuş’un selefi ve en büyük oğlu Rıdvan’dan gelmekteydi. 1100 Haziranında Rıdvan Halep’ten kendi beyliğiyle Antakya arasındaki sınır bölgesinde bulunan Kalla’dan Frankları çıkarmak üzere harekete geçti. Burada Bohemond’un komutasında kendisini karşılamak üzere çevre kentlerden toplanmış olan Franklar tarafından yenilgiye uğratıldı. Bunun sonucunda Franklar ellerindeki toprakları genişlettiler ve Halep’i kuşatmak üzere hazırlık yaptılar. Türk emiri Danişmend’in Antakya topraklarının hayli kuzeyinde bulunan Malatya’yı kuşattığı haberi gelince birkaç gün sonra bu plandan vazgeçildi. Malatya’yı kuşatmadan kurtarmak için harekete geçen Bohemond esir düştü ve 1103’e kadar tutsak kaldı.

Bir sonraki önemli çatışma Bohemond ile Urfa kontu ve müstakbel Kudüs kralı Le Bourg’lu Baudouin tarafından komuta edilen bir Frank ordusunun Urfa’nın güneyinde, Fırat’ın bir kolu olan Colap suyu (*Balikh*) üzerindeki Harran kentini almak üzere yola çıktığı 1104 Mayıs’ında meydana geldi. Burası Halep ve Musul arasında önemli bir kentti. Musul valisi Çökürmüş ile Hısn Keyfa’nın Artukdu hâkimi Sökmen komutasındaki bir yardım kuvveti Frankları ağır bir yenilgiye uğrattı. Bohemond Urfa’ya kaçmayı başardı, fakat Baudouin ileride Urfa kontu olarak yerine geçecek

olan Tilbeşar hâkimi Courtenay'lı Joscelin ile birlikte esir düştü. Antakya için bunun anlamı Rıdvan'ın Frankların Halep'e saldırmak üzere üs olarak kullandığı bütün sınır kalelerini bir istisnasıyla ele geçirmesiydi.

Kısa bir süre sonra Bohemond Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarına hücum etmek üzere İtalya'ya gitti. 1108 tarihinde Aleksios I. Komninos tarafından yenilgiye uğratıldı ve 1111'de öldü. Antakya hükümdarı olarak yerine Danişmend'in tutsağı iken kendisine naiplik yapmış olan yeğeni Hauteville'li Tancred geçti. 1105 Nisanında Tancred Antakya ile Halep arasındaki dengeyi yeniden sağlamayı başardı. Antakya'nın kuzey sınırındaki Artah kalesindeki Ermeniler Frankların baskısı nedeniyle burasını Rıdvan'a teslim ettiler. Tancred Antakya'dan bir kurtarma seferi düzenlerken Rıdvan da bütün güçleriyle Halep'ten çıkarak ilerledi. Bunu izleyen çatışmada Müslüman piyade kuvvetleri düzenini korudu, ama süvarileri dağıldığı için ordunun kalıntıları muharebe sahasından kaçtı. Frank süvarisi zaferden sonra takibi bırakmadı ve asker, sivil, bütün kaçakları ele geçirdi. Müslüman vakanüvis bunun Kalla'dan daha büyük bir felaket olduğunu ve Rıdvan'ın her taraftan kuşatılmış durumda kaldığını ifade etmektedir. Rıdvan Franklar ile başka büyük çatışmaya girmede ve 1113 Ağustosunda öldü. Kardeşi Şamlı Dokak daha önce 1104 Haziran'ında ölmüştü ve arkasında bıraktığı çocuk yaştaki oğlu da kendisinden hemen sonra öldü. Böylece atabey Tuğtekin tıpkı eskiden olduğu gibi Şam'ın gerçek hükümdarı ve bölgenin güçlü adamı olmuştu.

Tancred'in Artah'daki zaferini izleyen yıllarda bölgenin üzerinde uzlaşmış süzereni olan Selçuklu sultanının, İbnülsulami'nin kınadığı 12. yüzyıl başlarındaki ihmalin aksine, bölgedeki Frank varlığı konusunda doğrudan ilgilenmeye başladığını görmekteyiz. İbnülsulami'nin konuşmaları ve yazıları hükümdarlar için bir dürtü olmuş olabilir, ancak muhtemelen daha büyük önem taşıyan husus Melik Şah'ın 1092'de ölmesini izleyen karışıklıklardan sonra Selçuklu boyu içindeki ilişkilerin bir düzene girmiş olmasıydı. Görmüş olduğumuz gibi Tutuş veraset savaşlarında yok olmuş ve sonunda zafere ulaşan Melik Şah'ın en büyük oğlu Berkyaruk'un hükümdarlığı, 1105'teki ölümüne kadar, baba bir kardeşleri Muhammed Tapar ve Ahmed Sencer tarafından kabul edilmemişti. Bu tarihten sonra Tapar,

Sencer'i Selçuk İmparatorluğu'nun doğu vilayetlerinin başına geçirmiş ve kendisi hükümdarlığını batıda sürdürmüştür. Bu sırada Anadolu Selçukluları Anadolu'da bağımsız olarak güçlerini geliştiriyorlar, Tutuş'un oğulları ve halefleri de Şam'dan Halep'e kadar olan bölgede hüküm sürüyorlardı.

Tapar, Halife el-Mustezhir (1094-1118) tarafından sultanlık makamına resmen tayin edilmek için Bağdat'a gittiği zaman Musul'un güçlü efendisi Çökürmüş'ün yanında olması önemlidir. Keza bu tarihten itibaren Frank devletlerine karşı sultan tarafından başlatılan veya desteklenen savaşların, o tarihlerde Musul'un hâkimi olan kişilerin komutasında yürütülmüş olması da önemlidir. Yaklaşık 20 yıllık bir süre içinde fiilen özerk olan bu valiler bir dizi değişim yaşadılar. Çökürmüş 1106'da Sultan Tapar'ın yerine gönderilen Çavlı tarafından tahttan indirildi. Ama Çavlı da elde ettiği ganimetten Sultan'ın payını göndermediği için 1108 yılının ortalarında yerini başarılı bir komutan olan Emir Mevdûd b. Altıntigin'e bırakmak zorunda kaldı. Sultan tarafından Franklara karşı ciddi girişimde bulunmaya zorlanan Mevdûd, Şam'ın güçlü atabeyi Tuğtekin ile 1110 ve 1111 tarihlerinde iki sonuçsuz sefer düzenledi. 1113 tarihinde Celile Denizi [Taberiye Gölü] yakınlarında I. Baudouin üzerine bir sefer daha düzenlendi ve kral mağlup edildi. Eline geçen toprakları koruyamayan Mevdûd Şam'a çekilmeye mecbur kaldı ve orada aynı yılın ekim ayında bir cinayete kurban gitti.

Mevdûd'un ölümünü takiben Sultan Tapar, Emir Aksungur el-Porsuki'yi genç oğullarından birinin atabeyi unvanıyla Musul'u yönetmek üzere tayin etti. Kendisinden önce gelen Mevdûd gibi Aksungur da Franklara karşı savaşmak üzere görevlendirildi. Mardin'in Artuklu hâkimi İlgazi ona gönülsüzce askerî destek verdi ve 1114'te birleşik orduları Urfa'ya hücum ettiler. Başkent direndi ama dükalık istila nedeniyle viraneye döndü. Daha sonra iki Müslüman lider arasında çatışma devam etti ve Aksungur, İlgazi'nin Türkmenleri tarafından yenilgiye uğratıldı.

Bu olayı takiben Aksungur görevinden alındı ve 1115 Mayıs'ında Musul ordusunu ve Franklara karşı cihadı doğudan gelen bir adama, İran'ın Hemedan kentinin Türk valisi Porsuk'a (*Bursuk* olarak Arapçalaştırılmış bir Türk ismi) emanet etti. Porsuk'un ilk eylemi Rıdvan'ın ölümünden sonra anarşi içine düşmüş olan Halep'e yürümek oldu. Porsuk'un teslim teklifini

alan naip yardım için Tuğtekin ve İlgazi'ye başvurdu. Bunlar Halep'te ona katıldılar. Porsuk çekildi ve Müslüman şefler akabinde yardım için Antakya hâkimi Salerno'lu Roger'a başvurudular. Roger bu talebe beklendiği gibi cevap verdi. Frank kuvveti Porsuk'a baskın vererek onu Antakya-Halep sınırındaki Tel-Danis'te yendi. Bölgeye hariçten gelen bir güce karşı Frank-Müslüman koalisyonu oluşturmak Haçlı devletleri ile komşuları arasındaki ilişkilerin sonraki safhalarında tekrarlanacak ve *la makam* doktrini adıyla anılan bir siyaset biçimi haline gelecekti; yani, Suriye'deki devletlerin yeni bir politik rejim altında kendilerine yer verilmeyeceği (Arapça *makam*) korkusuyla dışarıdan gelen bir güce karşı koalisyon kurmaları.

Suriye'deki gelişmeler şimdi yerel politika oyunları haline dönmüştü. Tuğtekin Şam hâkimi olarak durumunu 1116'da sultana tasdik ettirdi. Halep 1118 sonunda İlgazi'yi davet ederek kenti yönetmesini istedi. İlgazi daveti kabul ederek oğlunu vekili olarak şehre gönderdi. Davetin başlıca nedeni Halep etrafındaki Frank topraklarını genişletmekte olan Salerno'lu Roger'ın baskısıydı. Roger, Antakya hâkimiyetindeki değişikliğe Halep'in kuzeyinde, Antakya'dan Urfa'ya giden yol üzerinde bulunan Azaz kasabasını alarak yanıt verdi. Bunun üzerine İlgazi Antakya'ya karşı yapılacak bir cihat için çoğu Türkmenlerden oluşan kuvvetlerini topladı ve Şam'ın desteğini almak için Tuğtekin ile ittifak yaptı. Ne var ki Şam kuvvetleri gelemedi ve İlgazi 28 Haziran 1119 günü Artah yakınlarında Franklar ile karşılaşmak üzere harekete geçti. Bu muharebe Frankların tarihine *Ager Sanguinis* yani Kanlı Meydan adıyla geçti. Franklar yenildi ve Salerno'lu Roger öldürüldü. Antakya prensliği başlıca sınır yerleşimlerini yitirdi ve Kral II. Baudouin, I. Bohemond'un İtalya'da bulunan kundaktaki oğlu II. Bohemond'un naibi olarak yönetimi eline aldı.

1119'A KADAR ANTAKYA VE BİZANS

Antakya prensliğinin kurucusu ve ilk yöneticisi olan Tarantolu Bohemond yetenekli ve acımasız bir fırsatçıydı. Roberto Guiscardo'nun mirastan mahrum bırakılmış oğluydu ve Haçlı Seferi sırasında durumunu ve gücünü artıracak her olanağı değerlendirmeye hazırdı. Aleksios I. Komnenos'a bağlılık yemini eden ilk liderlerden biriydi ve imparatorun hizmetin-

de Haçlı Seferi'nin lideri olmayı umuyordu. Bu konuda hayal kırıklığına uğrayınca hırslarını gerçekleştirmenin bir aracı olarak Antakya'yı hedef aldı. Kuşatma sırasında kente ihanet etmesi için Firuz'la komplo kuran da oydu. Antakya alınınca Bohemond'a teslim edildi, o da imparatorun gelmesini beklemeye başladı. Fakat Arka'da Haçlılarla Bizans elçileri arasındaki görüşmelere rağmen imparator gelmedi ve Bohemond Aleksios'un Akşehir'den (Philomelium) çekilmesinin onun Antakya üzerinde hak iddia etmesini geçersiz kıldığını ileri sürdü. 1100'de Papalık temsilcisi Piskopos Pisa'lı Daimbert tarafından kendisine Antakya prensliği unvanı verildi

Bağımsız Antakya prensliği bu şekilde kurulmuş oldu. Bu prenslik bazı açılardan Haçlı devletleri içinde tecrit edilmiş bir konumdaydı. Bohemond ile en yakın komşusu olan Urfalı Baudouin arasında hiçbir kan bağı bulunmamaktaydı. Bohemond ile Salernolu Roger'ın 1119'da Kanlı Meydan'daki ölümüne kadar olan halefleri Norman idi. Baudouin Lorenliydi ve kısa süre sonra kardeşi Godefroi'nin yerine geçerek Kudüs kralı olacaktı. Antakya Bizans tarafından doğrudan tehdit edilen yegâne Frank başşehri idi. Bu prensliğin topraklarını genişletmesi ya doğudaki Müslüman komşularla, özellikle Halep ile çatışma, ya da kuzeydeki Bizanslılar veya Ermeni savaş ağaları ile düşmanlık veya sancılı bir barış anlamına gelecekti. Uzun yıllar boyunca diplomatik ve askerî ilişkilerin örgüsü bu şekilde sürüp gitti. Antakya için daha yakın bir tehdit Lazkiye limanı ve kıyı cebiydi. Burası Kıbrıs'tan gelen bir Bizans garnizonu tarafından korunmaktaydı.

Bohemond bütün ihtirasına rağmen, çatıştıkları her iki mıntıkada da Bizans'a karşı bir kazanım elde edemedi. Deniz kuvvetine sahip olmadığı için Pisalı Dambert komutasındaki Ceneviz filosuyla güçlerini birleştirmeye kadar Lazkiye'ye karşı etkili bir harekâta girişemezdi. Ortaklaşa Lazkiye kuşatmaları, Kudüs'ü aldıktan sonra ülkelerine dönen St. Gilles'li Raimond ve Normandiyalı Robert komutasındaki Haçlı ordusunun güneyden gelmesi üzerine sona erdi. Eski hasımlar olan Bohemond ile Raimond arasındaki çatışma Pisa piskoposunun araya girmesiyle önlendi ve Lazkiye Raimond'un kuvvetleri tarafından, muhtemelen Bizans ile antlaşmak suretiyle işgal edildi.

Bunu takiben, Bohemond Urfalı Baudouin ile birlikte Kudüs'ü ziyaret ettikten sonra, kuzeye yönelerek Ermeni bir valinin yönetimi altında Bizans üssü olan Maraş'a hücum etti. Bu arada bir başka Ermeni olan Malatya valisi onu yardıma gelmeye ikna etti ve bu olay onun daha önce sözü edildiği gibi Emir Danişmend tarafından tutsak edilmesine neden oldu. Yokluğunda naiplik eden yeğeni Hauteville'li Tancred 1101'da Maraş ve genel olarak Kilikya üzerinde hâkimiyet kurarak geçici bir başarı elde etti. Lazkiye'yi yeniden kuşattı ve bu kent 1103 başlarında teslim oldu. Bohemond esaretten dönünce Balikh üzerindeki muharebe Halep sınırına olduğu gibi prensliğin kuzey sınırındaki varlığına da öldürücü bir darbe indirdi. Bunu izleyen tarihte Ermenilerin Kilikya'daki Franklara karşı isyan etmeleri Bizanslıların bölgeyi tekrar denetimlerine almasıyla sonuçlandı. Aynı anda bir Bizans filosu iç kaleyi ele geçiremedi de Lazkiye limanını ve kentini geri aldı. Her taraftan baskı altına giren Bohemond yeni kuvvet toplamak ve doğrudan Avrupa'dan Bizans İmparatorluğu'na saldırmak üzere Avrupa'ya gitti.

Bunu, Antakya'da Hauteville'li Tancred'in ikinci naiplik dönemi izledi. Bu dönem, Artah zaferi ve prensliğin hızla tekrar güç kazanmasıyla başladı. Kilikya'yı tekrar denetim altına almak için bir girişimde bulundu. Bu girişim, muhtemelen 1107'de, İmparator Aleksios'un, Bohemond'a karşı Avrupa'da sürdürdüğü mücadele için Tarsus'taki komutanını yardıma çağırıldığı sırada kuzeye doğru yapılan bir seferle başladı. 1111 yılına gelindiğinde "Tarsus ve Mamistra (Misis) prensi" unvanına sahip bir Haçlı'nın varlığı Tancred'in Kilikya'daki etkin süzerenliğine işaretler. Lazkiye'deki Bizans komutanının da Bohemond'a karşı yapılan harekât için çağırılması 1108'de Tancred'in kenti yeniden ele geçirmesini mümkün kıldı.

Aleksios bu sırada Bohemond'u Dyrrachium'da (Draç) durdurmuş ve ikisi arasındaki görüşmeler 1108'deki Devol Antlaşmasıyla sonuçlanmıştı, buna göre Bohemond imparatorun vasalı olduğunu beyan ediyor ve (diğer önemsiz vaatlerinin yanı sıra) fethettiği toprakları Bizans'a iade etmesi için Tancred'i zorlamayı taahhüt ediyordu. Şimdi rahatlamış olan Aleksios hedeflerine ulaşmak için diplomasiye döndü. Tancred'e hediyeler vaat ederek harekâtını durdurmasını isteyen heyet naip tarafından geri gönderilince imparator savaşa hazırlanmaya başladı. Bunun başarılı olabilmesi için bir yan-

dan Antakya'nın diğer Haçlı devletlerinden ve Batı Avrupa'dan mümkün olabildiği kadar tecrit edilmesi, diğer yandan da İtalyan deniz güçlerinin tarafsızlığının sağlanması veya onları aktif müttefikler olarak kazanmak gerekiyordu. İlk hedefi elde etmek için eskiden Lazkiye komutanı olan bir Bizans elçisi, 1111'de Trablusşam Kontu Bertrand, Kudüs kralı I. Baudouin ve o tarihte Urfa yakınlarındaki önemli Turbessel kalesininin hâkimi olan Courtenay'lı Joscelin'e gönderildi. 1112 Paskalyasında sona eren bu misyondan pek fazla bir sonuç elde edilemedi. İmparator'un Pisa ile görüşmeleri daha önemli bir sonuç verdi. Pisa gemileri 1099 ve 1108'de Bizanslıların Lazkiye'den çıkartılmaları için Antakya'ya destek vermişlerdi ama 1110'da Aleksios'un diplomasisi başarılı oldu. Pisa devleti Aleksios'a bağlılık yemini etti ve ertesi yıl ondan ticari ve diğer ayrıcalıklar elde etti. Burada bir itiraz kaydı vardı: Pisa gemileri Suriye'de Bizans'a karşı hiçbir eyleme kalkışmayacakları ve böyle bir eyleme destek olmayacaklarına söz vermeleri halinde hacıları ve silahları ile birlikte Haçlıları taşıyabileceklerdi.

Her ne kadar Aleksios 1113'te Antakya'ya karşı harekete geçmeyi planlamış gibi görünüyorsa da, bu hiçbir zaman gerçekleşmedi. İki Türk halkından, Anadolu Selçukluları ile Kırım ve Güney Rusya steplerinden gelen Kıpçaklardan kaynaklanan birbirinden bağımsız iki saldırı onun planlarını altüst etti. Aslında Aleksios'un 1118'de, yaşamının son yılında Antakya'daki heyeti, oğlu ve halefi İoannis Komninos ile Salerno'lu Roger'in kızı arasında Antakya'yı zamanla İmparatorluğa iade edecek bir evlilik ayarlamaya girişince, Bizans politikası yön değiştirdi. Plan Roger'in ertesi yıl Kanlı Meydan muharebesinde ölmesi ve Bizans heyetinin esir düşmesiyle boşa çıktı. Daha sonra Aleksios Antakya naibi olması nedeniyle Kral II. Baudouin ile görüşmelere girişti ama proje bir sonuca ulaşmadı. 1118'de İoannis II. Komninos tahta çıktı fakat 1135'ten önce Antakya sorunuyla uğraşmadı.

1119'A KADAR KUDÜS VE MÜSLÜMAN KOMŞULARI

Bu erken dönemde Kudüs'ün politik sistemi Antakya'dan çok farklı idi. Kuzeyin Müslüman devletleri Filistin'e çok az müdahale ediyorlardı ve Bizans'tan da bir tehdit gelmiyordu. Fatımi halifeliği Filistin kıyısındaki Askalan'da bir ileri üsse sahip olduğu için Mısır ile ilişkiler çok önem-

liydi ve burası Reşit ve Dimyat'dan sonra üçüncü sınır limanı idi. Şekillenmeye başlayan Frank devletinin çekirdeği olan, Kudüs'ü Ramallah ve Lud üzerinden Yafa'ya bağlayan dar şeridi sağlama almak ve varlığını sürdürdürebileceği bir büyüklüğe ulaştırmak zorundaydı. Dolayısıyla aşağıdaki inceleme birbiriyle ilintili üç bölümde ele alınmak durumundadır: güneyde Mısır'a karşı savunma, batı kıyılarına doğru genişleme ve kuzey ile doğu yönlerinde Celile ve Doğu Şeria'ya doğru yayılma.

Bu dönemde Fatımi halifeliği fiilen el-Efdal Şahanshah'ın ellerinde idi. Kendisi Halife el-Mustansır'ın veziri ve başkomutanı (*amir el-cuyuş*) olup halife adına Mısır'daki anarşi ve kaosu sona erdirmek ve düzeni sağlamak için müdahale etmiş olan Akka'nın Ermeni valisi Bedirülcemali'nin oğluydu. Bedir ve el-Müstansır 1094'te öldüler ve el-Efdal devletin başına, ölen halifenin oğlu el-Musta'li'yi, onun 1101 tarihindeki ölümünü takiben de çocuk yaşındaki oğlu el-Emir'i getirdi. El-Efdal 1121'de genç halifenin emriyle yapılan bir suikast sonucu öldürülünceye kadar fiilen yönetimi elinde tuttu. Bu nedenle varlığının ilk döneminde Kudüs krallığının başlıca hasmı o idi.

Fatımi tehdidi, Frankların Kudüs'ü fethinin üzerinden üç hafta geçmeden aslen şehrin eski yöneticileri tarafından yardıma çağrılmış olan bir Mısır ordusunun Askalan önlerine gelmesiyle ortaya çıkmıştı. Orada, 12 Ağustos 1099'da adı hariç her bakımdan Kudüs kralı olan Bouillonlu Godefroi tarafından karşılandılar ve ağır kayıplara uğratılarak püskürtüldüler. El-Efdal Askalan surlarının içine kaçtı ve oradan deniz yoluyla Mısır'a döndü ama şehir Franklara karşı direndi ve 53 yıl daha Fatımi yönetimi altında kaldı.

Bununla birlikte el-Efdal Frankları Filistin'den kovma umudunu yitirmede. Bu arada Godefroi ölmüş ve kardeşi Boulogne'lu Baudouin Kudüs kralı olarak taç giymek üzere 1100 Aralıkta Urfa'dan gelmişti. 1101 ile 1105 arasında el-Efdal yeni krallığa karşı en az üç sefer açtı. Bunlardan ilki 1101 Eylülünde Ramallah yakınlarında hüsrarla sonuçlandı. El-Efdal'ın oğlu Şeref el-Maali komutasındaki ikinci bir istila başlangıçta başarılı oldu. Fatımi kuvvetleri Ludd'a ulaştılar, katedrali yaktılar ve Ramallah'a yürüyerek kralı kuşattılar. Kral kurtuldu fakat kent Mısırlıların eline geçti. Onlar da ilerlemelerini sürdürerek bu kez Yafa'yı kuşattılar. Kralın tekrar ortaya

çıkması, Celile ve Kudüs'ten yardım kuvvetlerinin gelmesi ve daha da önemli bir deniz filosunun ulaşması, bu tehdidi sona erdirdi. Zafer kazanan Franklar bundan sonra Askalan'a yönelip burayı kuşattılsa da başarılı olamadılar. Kaydedildiğine göre, Şii Fatmilerin veziri ve koruyucusu el-Efdal bu kez Şam'ın Sünni valisi olan Dokak ile işbirliği arayışına girdi ama bu çabası yanıtızsız kaldı. 1105'teki üçüncü istila projesi için el-Efdal benzer bir diplomatik girişimde bulundu. Dokak 1104'te ölmüştü ve Şam, onun çocuk yaşındaki oğlunun atabeyi olan Tuğtekin'in yönetimi altında idi. Bununla birlikte Dokak'ın kardeşi tahtın yeni varisini kabul etmiyor ve Busra valisi ile bir olup Baudouin'i Şam'a hücum etmeye teşvik ediyordu. Bu hasımlarıyla kozunu paylaşmadan önce Tuğtekin tekrar kuvvetlerini Ramallah'a doğru harekete geçiren el-Efdal ile gönüllü bir işbirliğine girdi. Bunlar burada Baudouin karşısında ağır bir yenilgi alarak muharebe sahasından çekildiler.

Güney cephesinde Baudouin'in Mısır'a doğrudan bir hücum planladığı 1118'e kadar sessizlik hüküm sürdü. Topladığı güçler bu ülkeyi ele geçirmeye kafi gelecek büyüklükte olmadığı gibi, ele geçirse bile tutmaya yeterli değildi. Bu seferin keşif amaçlı yapıldığı veya Mısır arazisinde bir köprübaşı elde etmeye yönelik olduğu öne sürülmüştür. El-Farama ele geçirilip yağmalanmış ve Franklar Nil'in doğu kıyısına doğru ilerlemişlerdi. Burada Baudouin hastalanmış ve dönüş yolculuğunda el-Ariş yakınlarında ölmüştü. Cesedi Kudüs'e götürülerek Kutsal Mezar Kilisesi'nde gömüldü.

Filistin kıyılarına doğru genişlemek yeni Kudüs devleti için iki nedenle çok önemliydi. İlk olarak, Haçlılar bir kara kuvveti olup, kendilerine ait bir donanmaya sahip değillerdi. Böylece başkalarının gemilerine –pratikte neredeyse tamamen denizci İtalyan cumhuriyetlerine– bağımlıydı ve hacılarla ikmal mallarını Kutsal Topraklar'a getirenler de bunlardan başkası değildi. Bu şekilde, Frankların Filistin'in kıyı kentlerini ve limanlarını zaptedip elde tutmaları mutlak bir gereklilikti. O sırada bu kentler ya Fatimilerin elindeydi veya onların elinden alınmıştı ve Müslüman ahalileri Mısır kuvvetlerinin Franklara karşı hücumlarında onların potansiyel işbirlikçileriydi. Diğer yandan, bu limanlar art bölgeyle yapılan ticaretin doğal ve geleneksel çıkış noktaları oldukları için, bunların Franklar tarafından ele

geçirilmesi Suriye'deki Sünni ve Türk yönetimindeki devletler ile Mısır'daki Şii Fatımi halifeliği arasındaki işbirliğini güçlendirecek bir faktördü.

Frank devleti kurulduktan sonra kıyı bölgelerinde hızlı bir yayılma gösterdi. O zaman fazla önemi olmayan Hayfa limanı 1100 Ağustosunda Venedik gemilerinin yardımıyla alındı. Ertesi ay da Kayseriye (Caesarea) Cenevizlilerin yardımıyla alındı ve burada bir katliam gerçekleştirildi. 1099'dan beri Franklara vergi ödeyen Arsuf isyan etti ve nihayet 1101 Nisanında bir Ceneviz filosunun yardımıyla I. Baudouin'e boyun eğdirildi. Burada da bir katliam yapıldı. 1103'de Baudouin bölgeye hâkim olan Akka liman şehrini almaya çalıştı. İlk girişimi başarısız oldu fakat sonrasında Cenevizlilerden yardım sağladı. Şehrin Fatımi valisi Şam'a kaçtı ve şehir 1104 Mayısında teslim oldu. Teslim koşullarına uyulmayarak burada da bir katliam gerçekleştirildi. Akka'nın düşüşünü (burada doğmuş olan) el-Efdal ile Tuğtekin arasındaki, önceden değinilen, 1105 seferinde gerçekleşen işbirliğinin takip etmiş olması mühimdir. Kıyıdan yukarıya doğru kuzey yönündeki genişleme 1108'de Baudouin'in ona zaten haraç ödemekte olan Sayda'yı başarısız bir şekilde kuşatmasıyla tekrar başladı. Beyrut harekâtı daha talihli geçti. Fatımi vali kaçtı, şehir 1100 Mayısında düştü ve halk (kralın emirlerine karşı) ona yardım etmiş olan Ceneviz ve Pisa gemilerinin mürettebatı tarafından katledildi. Bunu takiben aynı yıl içinde girilen ikinci Sayda kuşatması başarıya ulaştı çünkü Baudouin, Kral Sigurd komutasındaki Norveç gemileri, bir Venedik filosu ve Trablusşam'ın yeni kontu Bertrand'ın desteğini almıştı. Sayda kadısı Aralık 1110 tarihinde, görüşmelerde Şam'a serbest geçiş hakkı aldı ve yaklaşık 5000 kişi kenti terk etti. Franklar antlaşmaya sadık kaldılar ama Baudouin Sayda ve yakın çevresinde kalmayı seçenler için son derece ağır bir savaş tazminatı koydu. Sur kenti, 1105 dolaylarından itibaren kıynın üzerindeki Celile tepelerinde inşa edilen Toron (Arapça, Tibnin) kalesince tehdit edilmeye başladığı halde 1124 senesine kadar alınamadı.

Bu limanların kuzeyinde kendine özgü tarihiyle önemli Trablusşam kenti bulunmaktaydı. Son Fatımi valisinin ölümünden sonra Şii kadı Emin ed-Devle İbn Ammar şehrin bağımsızlığını ilan ederek hükümdarı oldu. Fatımilerin başlıca rakibi olan Tuğtekin'in yardımını istedi ama her

iki güce karşı bağımsızlığını korumak ve çoğunluğu Fatımi sempatisini olan Trablusşam halkının rızasını sağlamak için ihtiyatlı davranmak zorundaydı. Aynı politikalar kendisinden sonra gelen Celal el-Mülk İbn Ammar (1072-99) ile Fahrülmülk İbn Ammar (1099-1109) tarafından da sürdürüldü. Bir zamanlar Haçlı seferinin lideri ve Kudüs'ün muhtemel hâkimi olarak görülen St. Gilles'li Raimond 1102'de kıyıda, Trablusşam'ın 45 km kuzeyinde bulunan Tortosa'yı (Antartus) almakla yetinmek ve Trablusşam'ın fethi beklentisiyle avunmak zorunda kaldı; 1103'ten itibaren de kendini Trablusşam kontu olarak takdim etmeye başladı. Hacı Dağı üzerinde kurduğu kalesi şehre karadan gidişi kesmişti ama 1105'te Trablusşam hâlâ kuşatma altındayken öldü. Kent 1109'da ele geçirilince Fahr el-Mülk İbn Ammar kendisi ve halkı için Şam'a serbest geçiş hakkı elde etti. Raimond'a kimin varis olacağı meselesi, Suriye'ye gelmiş olan en büyük oğlu Tuluslu Bertrand ile kuzeni Sur'lu William'ın yandaşları arasında anlaşmazlığa neden oldu. Baudouin liderliğindeki Haçlı prenslerinden oluşan bir konsey toprak bölüşümünü dayattı ama William Jordan'ın kısa bir süre sonra ok yarasından ölmesiyle bu bölünmüşlük sona erdi. Yeni Kontluk Kudüs'ün dirliği (*fief*) olarak kuruldu.

Kudüs Krallığının kuzeye ve doğuya doğru genişlemesi esasen Hাতেvilleli Tancred'in eseri idi. Tancred "Celile prensi" unvanını almış ve Karmel Dağının Ürdün'e doğru indiği uzun vadide yer alan Tiberyas ve Baysan'a yerleşmişti. Celile'nin sakinleri –Müslümanlar, Doğu Hıristiyanları ve Yahudiler– topraklarını Celile'nin doğu yakasına doru genişletmeye devam eden Norman efendilerini uysal bir şekilde kabullendiler. Burada el-Savad diye bilinen ve Frankların Terre de Saete dedikleri iyi otlaklar bulunuyordu ve Tancred bu topraklardaki egemenliğini, sadece Frank filindeki *Grossus Rusticus* (Büyük Köylü) lakabıyla bilinen bir hasma karşı üstünlük sağlayarak kazandı. Bunu, hâlâ Dokak'ın yönetiminde bulunan Şam'la bir çatışma izledi ama başarısızlıkla sonuçlandı. Tancred'in Yarmuk'un güneyinde, İncil'de Gilead olarak geçen ve Cebel Avf denilen Doğu Şeria topraklarına hâkim olma çabaları Bohemond'un naibi olarak Antakya'ya çağrılmasıyla yarıda kaldı. Tancred 1101'de Celile'deki mülklerini, önce dönüşünde geri almak koşuluyla Baudouin'e devretti ve Ürdün Nehri ile Lut Gö-

lû'nün doğusundaki toprakların denetimini pekiştiren Baudouin oldu. Bu bölgedeki ilerleyişi 1115'de Lut Gölü'nün güney doğusundaki tepelerde olan Şevbek'te Montréal adı verilen kalenin inşasıyla emniyete alındı ve daha sonra Akabe körfezine kadar güneye ilerledi ve Frankların Île de Graye adını verdikleri Ceziret Far'un/Firavn adasını işgal etti. Doğu Şeria üzerindeki hâkimiyet Baudouin ve halefleri için bilhassa önemli idi çünkü onlara Şam'dan Mısır'a uzanan büyük ticaret yolunu kesme olanağı veriyordu ki bu yolun Hicaz'a ayrılan kolu aynı zamanda Mekke'ye giden hac yolu idi. Hikâyeyi tamamlamak için eklenmesi gereken nokta Doğu Şeria lordu Payen le Bouteiller'in* Lut Gölü'nün doğusunda ve Montréal'den üç günlük yürüyüş mesafesindeki Kerak'ta (el-Kerak) 1142'de Kerak kalesini inşa etmesidir. Kalenin etrafında zamanla bir kasaba oluştu ve bu yer uzun bir tarihe sahip oldu.

Bu yılların ilginç bir özelliği de I. Baudouin ile Tuğtekin arasında iki sınır bölgesindeki güçler dengesinin resmen kabulüydü ve bu durum bir ateşkes ve gelir paylaşma antlaşmasının imzalanmasıyla belirlenmiş oldu. Bunlardan birincisi *Şam Vakayinamesi*'nde H. 502 yılı (11 Ağustos 1108 ile 30 Temmuz 1109 arasını kapsar) için aşağıdaki sözlerle kayıttır:

Bu yıl Kral Baudouin'den Zahireddin [Tuğtekin] ateşkes ve dostane ilişkiler kurulması önerileriyle bazı elçiler geldi. Aralarında bir antlaşmaya ulaşıldı ve Savad ile Cebel Avf üçe bölünerek Türklerin [yani Tuğtekin] üçte birini, Franklar [yani Baudouin] ile köylülerin ise üçte ikisini alması kararlaştırıldı. Antlaşma bu teklif üzere yapıldı ve koşullar bu temel üzerinde yazıldı.¹

Frankların la Boquée diye bildikleri Bekaa bölgesinde durum daha daha karmaşıktı. Batı ve Doğu Lübnan dağları arasındaki bu verimli vadinin en büyük yerleşim yeri Baalbek idi. Burası Frankların sık sık yağma akınları düzenledikleri bir bölgeydi ve *Şam Vakayinamesi*'nde H. 503 yılı (31 Temmuz 1109 ile 10 Temmuz 1310 arası) için belirtildiği üzere Tuğtekin, I. Baudouin ile bir antlaşma yapmak istedi:

* II. Baudouin'in kethüdası olduğu için Bouteiller (Kethûda) unvanını taşıyordu—ed.n.

Onlarla (yani Franklar) Zahirreddin arasında bazı yazışmalar ve müzakereler oldu ve bunun sonucunda her iki taraf da kendi arzularıyla ilgili olarak dostane bir uzlaşmaya vardılar. Frankların Bekaa'nın ürününün üçte birini alması, el-Munaitra ve İbn-Akkar'ın merkezlerinin Franklara teslimi, Frankların bu bölgelerde ve çevrelerinde yağma ve tahripten vazgeçmeleri ve Masyaf Hisn el-Tufan ve Hısnülekrad kaleleri de antlaşma hükümlerine dahil edilmeleri ve sakinlerinin Franklara her yıl muayyen miktarda korumaya parası ödemeleri koşullarıyla antlaşma imzalandı. Franklar kısa bir süre için bu koşullara uydular, fakat antlaşmaya uzun süre sadık kalmadılar ve geleneksel talan ve yakıp-yıkma eylemlerine tekrar başladılar.²

Gerçekte sınırdaki yağma akınlarından çok daha önemli konular bulunmaktaydı. Daha sonraları, muhtemelen 1109'un sonlarında, Tuğtekin, Baalbek valisi hadım Gümüştinin el Tacî'nin, sınır bölgelerini yağmalamayı teşvik etmek için Franklara elçi gönderdiğini ve ayrıca kardeşini karışıklık çıkarması için Tuğtekin'in sarayına yolladığını öğrendi. Bu, Tuğtekin'in bir cezalandırma seferi tertiplemesine yol açtı ve Baalbek 14 Nisan 1110'da teslim oldu. Her ne kadar vakanüvis aradaki bağlantıyı kurmasa da, Baudouin'in aynı yıl *Şam Vakayinamesi*'nde kaydedilen tarihi belirtilmemiş baskının ve bunun sonucunda varılan antlaşmanın nedeni bu saldırı olabilir:

Bu yıl Kudüs'ün efendisi Kral Baudouin de Bekaa bölgesini yağmalamak ve harap etmek maksadıyla Baalbek bölgesine geldi. Bu konuda onunla Atabey Zahirreddin arasında yazışmalar sürdü ve Bekaa mahsulünün üçte birinin Franklara, üçte ikisinin Müslümanlara ve köylülere verilmesi koşuluyla aralarında dostane ilişkilerin tesisi sağlanıncaya kadar devam etti. Bu yılın Safer'inde aralarında söz konusu koşullarda bir protokol yapıldı ve o da kendisinin ve askerlerinin elinde Bekaa ve Baalbek bölgelerindeki yağmadan kalan ganimetlerle kendi vilayetine geri döndü.³

Bu belgeler söz konusu bölgelerde fiilen bir ortak hâkimiyet durumu yaratmaktaydı ama bunun Arapça karşılığı olan *munasafa* kelimesi belgelerde kullanılmamaktadır. Protokolun tarihi hakkında bir netlik bulunmamaktadır. İbnülkalanisi “yılın Saferinde” şeklinde tarihlendirmektedir ki Gibb bunu “bu yılın” şeklinde daha net hale getirmektedir. Bununla birlikte Gibb bunun muhtemelen 19 Ağustos 1110’da başlayan 504 yılı Saferi olması gerektiğini kaydetmektedir.

FRANKLARIN VE MÜSLÜMANLARIN ASKERÎ KUVVETLERİ VE DONANMALARI

Yakındoğu’da yerleşen yabancı Franklar ile Müslüman komşuları arasındaki askerî ilişkileri daha yakından ele almanın vakti gelmiş bulunuyor. Meydan savaşlarının yapıldığı tarihlere bakarak husumetin hangi tarihlerde doruk noktalarına ulaştığını çıkarmak mümkündür: Kanlı Meydan (1119), İnab (1149) ve Hattin (1187). Ne var ki bunlar sığır veya rehine almaya yönelik büyük ve küçük ölçekli akınların şekillendirdiği Frank-Müslüman husumetinin belirleyici bir özelliği değildi. Güçler dengesi dolayısı bir Frank ve Müslüman hükümdar arasında açıkça belirlenmiş bir sınır bulunmadığı zaman, sonuç, az önce görmüş olduğumuz gibi, rakiplerin tartışmalı bölgelerin gelirini paylaştığı bir ortak yönetim oluyordu. Bu ortak yönetimler geçici düzenlemelerdi ve ortaya çıkan güç dengesi değişikliklerinin belirtileriydi. Bunlar 12. yüzyılda Franklar sınırlarını belirlerken ortaya çıkmış, 13. yüzyılın sonunda Müslümanların yeniden fetih çabalarının bir aşaması olan Memlük-Frank anlaşmalarında tekrar görülmüştür.

Çatışmalarda esas konu arazinin güvenliğiydi, bu da, arazi parçalarının asayişini ve idamesini sağlayan stratejik noktaların denetiminden geçmekteydi. Stratejik noktalar iki çeşitti, kentler ve kaleler. Şam, Sur ve Sayda gibi kentlerin çoğu çok eski bir tarihe sahiplerdi. Bunlar, liman ve pazar faaliyetleriyle ayakta kalan, tam bir kent hayatının mümkün olduğu yerlerdi. Buna karşıt bir örnek Dimyat’ın 61 km güneyinde, nehir üzerindeki el-Mansure’de göze çarpmaktadır ki, bu kent Beşinci Haçlı Seferi’ne ve Aziz Louis’nin Haçlı Seferine karşı burada konuşlanan Mısır kuvvetlerinin bir kampı iken sonradan büyüyerek tam bir kent haline dönüşmüştür.

Haçlı Seferi döneminde Frank askerî tarikatlarının faaliyetleri nedeniyle kaleler çoğalmıştır. Ortaya çıkan ilk tarikat Kutsal Topraklar'ı Müslümanlara karşı savunmak üzere kurulmuş bir şövalye örgütü olan Templier tarikatıdır. Bunlar adlarını Frankların "Süleyman'ın Mabedi" adını verdikleri Kudüs'teki el-Aksa Camisinden almışlardır. II. Baudouin bu camii onlara kışla ve karargâh olarak vermişti. Bunlar krallığın savaş güçlerine belki 300 kadar savaşçı gönderebiliyorlardı ama esas görevleri kalelerde garnizon görevi yapmaktı. Büyük askerî tarikatların ikincisi Hospital (Hastane) adını taşımaktaydı. Bu tarikat Kudüs'te Birinci Haçlı Seferi'nden önce Amalfi'li tüccarların kurdukları ve hacılar için Vaftizci Yahya'ya adadıkları bir hastaneyi de içeren dini külliyeyle dayanmaktaydı. En geç 1143'te Hastane personeli hacıların emniyeti için Kudüs'e gelen yolları korumaktaydılar. Askerî fonksiyonları arttıkça, Hospitalier Tarikatı Kutsal Topraklar'da kaleler kurup bunların garnizonlarını temin etmiştir. Tapınak şövalyeleri 1312'de Papa V. Clemens tarafından kaldırıldığı zaman, ellerindeki kaleler Hospitalyelere geçti. Üçüncü büyük askerî tarikat Töton Şövalyeleriydi, 1098'de Alman hacılar için açılan bir sahra hastanesinden ortaya çıkmıştır. En büyük kalesi Akka ile Sur arasındaki tepelerde kurulmuş olan Starkenburg (Arapça el-Kureyn) idi.

Akın yapmak veya meydana muharebesine girmek için hem Frank, hem de Müslüman devletler atlı savaşçının en önemli unsur olduğu silahlı kuvvetlere sahipti. Frank hükümdarlar her şeyden önce feodal vasallarına, ataları Haçlı olarak gelip Kutsal Topraklar'a yerleşen şövalyelere dayanmaktaydı. Batı Avrupa'daki şövalyeler gibi yöneticiler tarafından kendilerine verilmiş bulunan dirlikler (*fief*) sayesinde geçimlerini temin ederlerdi. Bununla birlikte Batı Avrupa'daki şövalyelerin aksine, yaşamlarını çoğunlukla dirliklerinin olduğu taşrada geçirmek suretiyle yerel bir aristokrasi veya yüksek tabaka oluşturmuş değillerdi; zira toprak hâlâ yerel köylüler tarafından işleniyor ve bu toprakların Frank efendileri daha güvenli ve çekici buldukları kentlerde yaşamayı tercih ediyorlardı. Yerel tarzda giysileri ve diğer yerel usulleri benimsemeleri, hacıların ve Batı'dan yeni gelenlerin aşağılayıcı eleştirilerine konu oluyordu. Bunun yanı sıra dirlik olarak dağıtılacak toprak sınırlı bulunduğu ve Yakındoğu parasal ekonomiye Batı Av-

rupa'dan çok daha fazla alışıktığı için vasalların çoğuna kaynağı kent- sel emlak ve kira geliri olan akçeli dirlikler verilmekteydi.

Bir Frank hükümdarının kuvvetleri başka kaynaklardan takviye edilmek zorundaydı ve bu nedenle sürekli şekilde paralı asker istihdamına gidilmekteydi. Bunlar Hristiyanlar, çoğunlukla da Ermeniler oluyordu. Lübnan Marunileri ise Trablusşam Kontluğu'ndaki komşularına kayda değer ölçüde yardım sağlamaktaydılar. Paralı askerler arasında bilhassa önemli olanlar hafif süvari veya atlı okçu olarak kullanılan *turcoples* tabir edilenler Kutsal Topraklar'ın yerlileri idi. Askeri tarikatlar Frank hükümdarlarından bağımsız hareket ederlerdi ama genelde ortak seferlere katılmaya hazır olurlardı. Nihayet ilkbahardan sonbahara kadar süren savaş mevsimi için Avrupa'dan gelen ziyaretçi Haçlıları görmekteyiz. Bunların bazıları Kutsal Topraklar'da kalıp yerleştikleri için davetsiz ve zoraki misafir olarak görülürlerdi. Bunların en tanınmış muhtemelen Châtillonlu Reynauld idi.

Frank hükümdarı esas itibariyle feodal askerlerine dayanırken, Müslüman rakibi de atlı muhafız kıtalarına, yani kendi askerlerine ("*askar*") dayanmaktaydı. Bunlar genellikle Türk askerî esirlerden, yani çocuk yaşta iken İslamın doğu sınırlarının ötesindeki yurtlarından veya Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçak bozkırlarından getirilen memlûklerdi. Tüm kıtanın komutanı genellikle *hacip* (mabeyinci) unvanını taşırdı ve her alayının başında bir emir bulunurdu. Emirlerin genellikle birer şahsi muhafız birliği olup bunlar adlarını emirlerin lakaplarından alırlardı, örneğin Esadeddin Şirkuh için Esadiye veya Salaheddin için Salahiye gibi. Emirlerin ve birliklerinin geçimleri çoğu zaman *fief* ile karıştırılan *ikta* ihsanı ile sağlanırdı. Her iki kurum da benzer işlevlere sahip olmakla birlikte kökleri son derece değişikti. *Ikta* Yakınoğlu'daki para ekonomisinin bir ürünü olup bir bölgenin gelirinin bir emire tahsis edilmesi idi ki emir aynı zamanda bölgede valilik yetkileriyle donatılmış olarak gelirini korurdu. "*Askar*"ın yanı sıra ikinci bir süvari hattını yerel atlı milislerden teşkil edilen cünd (çoğulu *ecnad*) oluşturmuyordu ve bunlar memlûk değil, özgür kişilerden oluşuyordu. Bunların yanı sıra seferlerde önemsiz bir rol oynayan, yerel olarak askere alınmış piyade askerleri bulunmaktaydı.

Müslümalarda askeri tarikatların karşılığı olabilecek bir örgütlenme yoktu fakat hükümdar paralı askerlerin yardımına güvenebilirdi. Bunlar hem Müslüman hem de Hristiyan olup aralarında Verimli Hilal bölgesinde daima huzursuzluk ve sorun çıkaran Türkmenler, Hazar Denizi'nin güneyindeki yaylalardan gelme bir İranî halk olan Deylemiler ve her yerde karşımıza çıkan Ermeniler vardı. Salaheddin ve onun Eyyübi akrabalarının ortaya çıkmasından önce de Kürtler hem "aksar" hem de yardımcı süvari olarak istihdam edilirdi.

Çatışma sırasında süvari hücumu her iki taraf için de tayin edici manevra olmasına rağmen taktikler değişmekteydi. Frankların süvari atı ağır ve yavaş bir hayvandı ve başlangıçtaki ok yağmurundan sonra şövalyelerin düşman saflarına çullanıp önce mızrak, sonra kılıçla bu safları yarmalarında kullanılırlardı. Müslümanlar daha hafif atlarını "el-ker ve'l-fer" adı verilen hücum ve ricatten oluşan farklı bir manevra için kullanırlardı. Müslüman süvarisi aldatıcı bir saldırı sonrasında düşmanı mevzilerinden çıkarmayı umarak çekilir gibi yapar ve sonra üzerine çullanırdı. Bu, hafif silahlı Müslüman süvariye avantaj sağlayan bir taktikti ve Avrupa'da hep kendileri gibi silahlanmış ve benzer hayvanlara binmiş düşmanlarla karşılaşmaya alışmış Franklara bu taktik şaşırtıcı gelmişti.

Birinci Haçlı Seferi sırasında Frankların Ortadoğu'ya sokuluşları Müslümanları apansız yakalamış ve bu durum istilacılara yardımcı olmuştu. Ne var ki uzun vadede Frankların durumu çok belirsizdi. Sayıları hiçbir zaman fazla değildi ve memleketlerinde kendilerinden hoşnutsuz, gönülleri kazanılamaz bir topluma tahakküm eden yabancı yönetici ve yerleşimciler konumundaydılar.

Haçlılar hiçbir zaman deniz gücüne sahip olmayan kara savaşçılardı. Suriye-Filistin'deki limanların ele geçirilmesi ve işletilmesi için İtalyan tüccar cumhuriyetlerinin filolarıyla yapacakları işbirliğine bağımlıydılar. Frank devletlerin ilk kuruluşundan itibaren İtalyanlar onların bütün işlerinde önemli bir rol oynadılar. Bouillonlu Godefroi 1100'de Kudüs'e hükmettiği zaman, hasmı olan Pisa başpiskoposu ve Kudüs patriği Daimbert'i zayıflatmak için Pisa'nın başlıca rakibi olan Venedik'e krallığın her yerinde serbest ticaret hakkı ve Venediklilerin ele geçirilmesi için Haçlılara yar-

dım ettikleri her kentin üçte birini verdi. Cenovalılar 1101'de Godefroi'nin halefi Kral I. Baudouin'in Arsuf ve Kayseriye'yi, 1104'te de önemli Akka limanını ele geçirmesine yardım ettiler. Baudouin'in Sayda ve Beyrut'u ele geçirmesinde yardımcı olanlar ise İtalyanlar değil, fakat Akdeniz sularındaki garip bir donanmanın, Norveçli Kral Sigurd'un gemileriydi. Bu seferin hatırası İzlandalı tarihçi Snorri Sturluson'un 13. yüzyılın ilk yarısında yazdığı *Heimskringla* adlı eserle tarihe mal oldu:

Yazın, Kral Sigurd Yunan denizini geçerek Filistin'e gelmiş ve Akka'da karaya çıkarak karadan Kudüs'e ulaşmıştı. Kral Baudouin onu çok iyi karşılamış ve onunla Ürdün Nehri'ne kadar bütün yol boyunca ve daha sonra Kudüs'e geri dönüş sırasında birlikte at sürmüştü... Kral Sigurd sonbaharda ve kışın başında Kudüs'de uzun bir süre kaldı.

Kral Baudouin Kral Sigurd'a ve birçok adamına muhteşem bir ziyafet vermiş ve ayrıca çok sayıda kutsal emanet de hediye etmişti. [bunlar arasında Haç'tan bir kıymık da bulunmaktaydı.] Bundan sonra Kral Sigurd Akka'daki gemilerine dönmüş ve bu sırada Kral Baudouin Suriye'de, bazılarının antik Sayda olduğunu düşündükleri Saet isimli bir kente gitmeye hazırlanmıştı. Kâfirlere ait olan bu kaleyi fethedip Hristiyanların topraklarına katmak istiyordu. Bu seferde Kral Sigurd ona bütün askerleri ve altmış gemi ile refakat etmişti ve kent Krallar tarafından kuşatıldıktan bir süre sonra teslim olmuş, krallar şehri ele geçirmişti. Krallar kenti alırken askerler de tüm diğer ganimetleri paylaştılar. Kral Sigurd kendi hissesini Kral Baudouin'e hediye etti.

... Bunu takiben Kral Sigurd gemilerine dönerek Filistin'i terk etmeye hazırlandı.⁴

Sigurd'un haçlı seferi 1110'daydı. Bir önceki yıl Cenova ve Provans filoları 1105'de ölen Saint-Gilles'li Raimond tarafından uzun süredir karadan abluka altına alınmış olan Trablusşam kentini Haçlıların, ele geçirmelerini mümkün kılmıştı.

Yakındoğu'daki Müslüman güçler arasında sadece Fatımiler deniz gücüne önem veriyorlardı. Fatımiler 969'da Mısır'ı ele geçirmelerine katkıda bulunmuş olan etkili bir donanma kurmuşlardı. Haçlı Seferleri zamanında Fatımi donanması zayıflama dönemindeydi ve İtalyan filolarına karşı fazla direnemedi. Selahadin'in Mısır'ı ele geçirmesini takiben bir canlanma meydana geldi. Bir donanma dairesi kuruldu ve faaliyetleri için daha fazla mali destek sağlandı. Châtillonlu Reynauld 1183'de Kızıldeniz'de bir filo kurarak Arabistan kıyılarını tehdit edince (bkz. Dördüncü Bölüm), Salaheddin'in deniz kuvvetleri karşılık olarak ezici bir darbe indirdiler. Diğer yandan Frank devletlerine Avrupa'dan erişimi engellemeyi başaramadılar ve sonunda bu Müslüman donanma Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Akka'da tümüyle imha edildi. Bunun tarihten silinmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişine kadar Yakındoğu'da Müslümanların deniz gücüne kavuşma girişimlerinin sonu idi.

KANLI MEYDAN'DAN İKİNCİ HAÇLI SEFERİ'NE: 1119-49

Clermont Konsili'ne katılmış ve Haçlı Seferlerine eşlik etmiş olan Chartresli Fulcher 70 yaşına yaklaştığı sırada, yani 1127 veya 1128'de olaylarla ilgili kroniğini bitirmiş ve Kutsal Topraklar'ı halkı zaferden sonra huzura kavuşmuş ve özgüven kazanmış bir yerleşim yeri olarak tanımlamıştır:

Tanrının zamanımızda Batı'yı nasıl Doğu'ya naklettiğini göz önüne alınız ve tefekkür ediniz. Çünkü eskiden Batılı olan bizler Doğulu'ya dönüştürüldük. Bir zamanlar Romalı veya Frank olan birisi şimdi Celileli veya bir Filistin sakini. Bir zamanlar Rheims veya Chartres yurttaşı olan bir kişi şimdi Antakya veya Sur yurttaşı yapıldı. Daha şimdiden doğum yerlerimizi unutmuş bulunuyoruz; bunlar çoğumuz için bilinmeyen veya en azından sözü edilmeyen yerler haline geldi. Bazıları daha şimdiden burada miras yoluyla edindiği evlere ve hizmetkârlara sahip. Bazıları sadece kendi halkından biriyle değil, Suriyeli, Ermeni veya vaftizle müşerref olmuş Müslüman kadınlarla da evlendi. Bazılarının onlar arasında kayınpederi veya gelini veya damadı veya üvey evladı veya üvey babası var. Ayrıca torun ve torun çocukları da var. Birisi üzüm yetiştiriyor, diğeri ise tarlaları işliyor. Her ikisi de karşılıklı olarak değişik dillerin sözlerini ve deyimlerini kullanıyorlar. Şimdi ortak olan farklı diller her iki ırk tarafından da biliniyor ve inanç ataları yabancı olanları birleştiriyor. Yazılmış olduğu gibi "Arslan ve sığır birlikte saman yiyecek." Vaktiyle yabancı olan şimdi yerli ve vaktiyle gezgin olan artık bir yöre sakini. Ebeveynlerimiz ve akrabalarımız gün be gün gelip bize katılıyorlar ve isteksizce de olsa tüm sahip olduklarını terk ediyorlar. Çünkü orada fakir olanları Tanrı burada zengin yapıyor.'

Bu, Haçlıların Antakya'yı almasından 30 yıl sonra halkların ve kültürlerin kaynaşması için aşırı iyimser ve abartılı bir resim olarak görülebilir. Bunun bilinçaltında yatan ironisi Haçlıların başına gelen en büyük iki felaket arasında gezinen bu bölümde gerçekten de daha belirgin hale gelecektir: Antakya kuvvetlerinin önderleriyle birlikte Artuklu şefi İlgazi karşısında dayanamadıkları 1119'daki Kanlı Meydan ve 1149'da İkinci Haçlı Seferi'nin Şam önündeki daha kapsamlı başarısızlığı. Bu yıllarda Suriye-Filistin sınır bölgelerinde Müslüman gücünün yükselişe geçmesiyle birlikte Müslümanların Frank devletleriyle ilişkileri de değişmiştir. Bununla birlikte bunların Müslüman olmayan bir komşularıydı, bu yıllardır Komninos ailesinin üç güçlü ve faal üyesi tarafından yönetilen Bizans İmparatorluğu'du: I. Aleksios (1081-1118), oğlu İoannis II. Komninos (1118-43) ve torunu I. Manuil (1143-80). Frank devletlerinin ilişkilerinde ilk ele almamız gereken Bizans etkenidir.

BİZANS ETKENİ

Bizanslarla Franklar arasındaki ilişkileri olumsuz olarak etkileyen iki mesele bulunmaktaydı. Birincisi, Bizans'ın Antakya üzerindeki iddiasının devam etmesiydi. Bu iddia Bohemond'un "fiili durum" savıyla bir kenara bırakılsa da, hiçbir zaman terk edilmemişti. Bu iddianın arkasında daha büyük ve bir o kadar da üstü örtülü olan Urfa ve hatta Suriye-Filistin'de Doğu Roma İmparatorluğu'nun çoktan yitirmiş olduğu topraklar üzerindeki hak iddiaları bulunmaktaydı. İkinci olarak, Frank devletleri doğu sularındaki diğer Hristiyan filolara olduğu gibi sürekli olarak Bizans donanmasının desteğine de muhtaçlardı; hacıların ve diğer olası yerleşimcilerin seyrek Frank nüfusunu artırıp bunların askerî gücüne katkıda bulunmaları ancak Batı ile ulaşım yollarının açık kalmasıyla mümkün olabilirdi. Fakat her iki taraf da bu konularda serbest hareket edemiyordu. Her ikisi de farklı Avrupalı güçlerle ilişkiler içerisinde bulunuyorlardı ki bunlar Pisa, Cenova ve Venedik gibi denizci İtalyan devletleri, güney İtalya ve Sicilya'nın Normanları, Papalık ve İtalya'da emperyal hedefleri olan Almanlardı. Haçlı tarihindeki Bizans faktörü, arka planında diplomasi, silahlı barış ve açık savaştan oluşan bir ilişkiler karmaşasının içinde görülmelidir.

Komninoslar –diplomasi, hanedanlar arasında evlilikler, güç kullanma veya güç kullanma tehdidi gibi yollarla– Antakya ve diğer Haçlı toprakları üzerindeki iddialarını sürdürdüler. 1108’de Aleksios Avrupa’da Bohemond’u yenmiş ve onu Devol Antlaşmasını kabule zorlamıştı. Her ne kadar 1097 tarihli antlaşmalarının geçersiz kaldığı ilan edilmişse de, Bohemond Aleksios ve İoannis Komninos’un vasalı olduğunu kabullenmek zorundaydı. Ölümünden sonra prensliğinin Bizans İmparatorluğu’na geri döneceği, bu arada fethedebileceği eski Bizans topraklarını imparatorun izni olmadan işgal edemeyeceği kayda geçirildi. İmparatora isyan ettiği takdirde vasalları ona karşı yükümlülüklerinden kurtulmuş sayılacaklardı. Antakya’daki naibi Tancred’i imparatora karşı husumetten vazgeçmesi için zorlamayı üstleniyor ve Kilikya’daki fetihlerinin yanı sıra Lazkiye, Cebel ve Tartus gibi kıyı kentlerinin imparatorluğa iadesini kabul ediyordu. Her ne kadar Bohemond Urfa’nın Antakya’nın süzerenliği altında olduğunu ileri sürüyorsa da, Urfa’yı satma hakkı kendisine tanınmamıştı. Aleksios ile Bohemond arasında bu anlaşmaya varılırken Tancred Antakya’nın gerçek hükümdarı ve İmparator’un uzlaşmaz hasmı olarak kalmıştı.

1108 ve 1109 yıllarında Tancred’in yaptığı başarılı seferler Lazkiye ve batı Suriye’yi onun kontrolü altına sokunca, Aleksios onu Devol antlaşmasını kabule çağırdı. Tancred bu talebi reddetti ve iki güç çatışmanın eşğine geldiler. Ne var ki Aleksios önce Antakya’yı diğer Haçlı devletlerinden ayırıp sonra da diğer Batılı güçler ve İtalyan denizci devletlerin desteğini veya en azından tarafsızlığını sağlamadan savaşa girişmeye cesaret edemedi. Bunu izleyen yıllarda diplomatik yollarla bunu kısmen sağladı ve öyle görülüyor ki Antakya’ya karşı harekât 1113’te başlayacaktı. Ancak Aleksios başka acil tehditlerle uğraşmak zorunda kalınca bu darbe hiçbir zaman indirilemedi. Bu tehditler, Anadolu’da Selçukluların ilerlemeleri ve imparatorluğun Avrupa’daki sınırlarında Kumanların giriştiği istila idi. Aleksios hayatının son demlerinde Antakya’yı başka yollarla elde etmek için bir girişimde daha bulundu. Tancred 1112’de öldü ve yerine yeğeni Prens Roger geçti. Aleksios 1118’de yeni hükümdara bir elçi göndererek Roger’in kızının bir Bizanslı prens, yani İoannis Komninos veya (daha muhtemel olarak) kendi oğluyla evlenmesi teklifinde bulundu. 1119’da Roger Kanlı Mey-

dan'da öldürüldüğü ve İoannis İmparatoruğun başına geçtiği zaman olay hâlâ askıda bulunuyordu. Roger'in ölümünden sonra Antakya'nın naiibi olan Kral II. Baudouin bu evlenme projesiyle ilgilenmedi.

İoannis II. Komninos yönetiminde vaktiyle Aleksios ile Antakya hükümdarları arasında ortaya çıkmış olan gerilim zirveye tırmandı. Prenslüğün kurucusunun oğlu II. Bohemond 1126'da hükümdar olarak Antakya'ya gelince Kral Baudouin'in naipliği sona erdi. Bohemond gelir gelmez Baudouin'in kızı Alice ile evlendi. II. Bohemond babası gibi bir savaşçı prens olduğunu gösterdi ve Kanlı Meydan'dan sonra bir kısım toprakların yitirildiği doğudaki Halep sınırını yeniden oluşturmak için sefere çıktı. Hükümdarlığı ve hayatı 1130'da, muhtemelen 21 yaşındayken sona erdi. Çukurova, Mopsuestia'da (Misis, günümüz Türkiye'sinde Yakapınar) yakınlarındaki bir muharebede öldü. Vârisi iki yaşındaki kızı Constance idi.

Şimdi prensliği kim yönetecekti? Hauteville hanedanının reisi olduğu için bir süre II. Roger'in adı geçti ama Avrupa'daki sorunlar onu iddiasını savunmaktan alıkoymuştu. Costance'ın annesi Prenses Alice'in iktidar girişimi başarısız oldu. Hükümdarlık sonunda 1131'de, aynı yıl karısı Melisende'nin haklarını kullanarak Kudüs kralı olan Baudouin'in halefi ve üvey oğlu Anjou dükü Fulk'un eline geçti. 1136'da Fulk, Akitanya dükünün oğullarından Puvatyalı Raimond'ı vekili olarak Antakya'ya gönderdi. Önceki yıl Alice, kızı Constance'ın İoannis Komninos'un en küçük oğlu Manuel ile evlenmesini teklif etmişti. 1118'de olduğu gibi bu teklif, Antakya'nın Bizans İmparatorluğu'na barışçı bir şekilde tekrar katılması ihtimalini gündeme getiriyordu. Bunun aynı şekilde bir hayal olduğu ortaya çıkacaktı. Raimond geldiği zaman, Alice'in bilgisi olmadan Constance ile evlendi ve böylece bir yandan Bizans'ın evlilik ittifakının, hem de Alice'in prenslik üzerindeki kontrol umutlarının önünü kesmiş oldu.

Bunun üzerine İoannis Komninos Antakya ve yeni hükümdarına karşı silahlı kuvvetleri kullanma seçeneğine başvurdu. Harekâtını, doğusunu Ermenilerin denetim altında tuttuğu ve batısında Frank gücünün hâkimiyet kurmuş olduğu Kilikya üzerine bir seferle, 1137'de başladı. Bizans kuvvetleri Antalya'da (Attalia) toplanarak kıyı yolundan Seleucia (Silifke) yönüne ilerledi. Bizanslıların eline düşen ilk Frank kalesi Corycus oldu ve Bi-

zanslılar Çukurova'da (Kilikya) bulunan önemli kentler olan Tarsus, Adana ve Misis'i almak üzere ilerlediler. Ermeni Kilikya'sındaki Anazarbus (Anavarza) kale kenti aylar süren muharebeleri takiben alındıktan sonra Adana'nın yaklaşık 29 kilometre doğusudaki Toprakkale de (Tel Hamdun) Bizanslıların eline geçti. İoannis Ermeni Kilikya'sının kuzeyine doğru bir hamle yaptıysa da başka fetih gerçekleşmedi. Bu şekilde ulaşım hatlarını sağlama aldıktan sonra Bizanslılar güneye dönerek Antakya'ya ilerlediler ve 1137 Ağustosunda buraya ulaşarak kenti kuşattılar. Diğer Frank devletleri etkili bir yardımda bulunacak durumda değillerdi ve görüşmeler bir uzlaşma ile sona erdi. Raimond, İoannis'in Halep, Şeyzer, Hama ve Humus lordluklarını kendisine vermesi halinde imparatora bağlılığını ilan ederek Antakya'yı imparatora iade edeceğini duyurdu. Ne var ki ortada iki zorluk bulunmaktaydı. Söz verilen toprakların hepsi Müslümanların hâkimiyeti altındaydı, Zengi Halep'in hâkimiydi ve mevsim İoannis ve Raimond'un bunlara karşı sefere çıkmasına izin vermeyecek kadar geç olmuştu. Bu nedenle sefer 1138'in ilkbaharına ertelendi.

1137 sefer mevsiminin sonunda Bizans kuvvetleri Kilikya'da kışlık kamplarına çekildiler ve İoannis tekrar Antakya'ya inmeden önce bu bölgenin kuzeyinde yapmak istediği fetihler için bu fırsatı kullanmaya karar verdi. Fıke (eski Vakha) kalesini kuşatıp ele geçirdi ve iki ana Ermeni klanından Rupenilerin şefi Leon'u esir aldı. Leon Konstantinopolis'te öldü ama oğlu Toros 1145'te İoannis'in ölümünden sonra dönerek Bizans'a karşı Ermeni direnişini tekrar başlattı.

1138 yılı gelince, Bizans ile Antakya ve Hatay Haçlılarından oluşan birleşik bir güç Raimond'a söz verilen topraklarda Müslümanlar ile muharebe etmek için yola çıktı. Bizanslılar Halep'e hücum ettiler ama ellerindeki su yetersiz olduğu için üç gün sonra kuşatmayı kaldırdılar. Müttefikler bundan sonra Arap Beni Munkızı'nın yönetimindeki Şeyzer'e hücum ettiler. Gerçekte, Antakyalı Raimond ile Urfalı II. Joscelin çadırda zar atarken, imparator bu harekâtı tek başına yürütüyordu. Şeyzer kenti zorluk çekilmeden alındı ama iç kalenin durumu farklıydı. 1138 yılının 20 Nisan tarihinden 21 Mayıs'a kadar süren bir kuşatmadan sonra yönetimdeki emir İoannis'a serbestçe çekilmesine güvence verilmesi için teklif yaptı. O da mütte-

fiklerine danışmadan bunu kabul etti ve Antakya'ya döndü. Bir zafer alayının başında şehre girdi ve Raimond ile antlaşmasının geleceği üzerine sonu gelmeyen başarısız görüşmeler yaptı. Nihayet, Antakya'da güvenliğiyle ilgili endişeler nedeniyle kentin dışında kamp yapmış olan ordusuna döndü. Antakya ve Urfa yöneticileriyle anlamsız bir uzlaşmadan sonra İmparator Konstantinopolis'e döndü.

Her ne kadar Antakya meselesi İoannis'in kafasında bitmediyse de, daha acil askerî ve diplomatik meseleler 1142 yılına kadar tekrar hücumla geçmesine mani oldu. Sonra tekrar Antalya'dan Çukurova'ya ilerledi. Burada Fırat'ın batısında, Joscelin'in o sırada ikamet etmekte olduğu Turbessel (Arapça Tel Başır) kalesine yürüdü. İoannis, Antakya ile çatışmanın yaklaştığı sırada Joscelin'in sadakatinden emin olabilmek için rehinelere talep etti. İmparator Antakya'ya doğru ilerlerken kentin teslimini talep eden bir elçi gönderdi; böylece gücünü iç bölgelerdeki Müslümanlara karşı savaşa ayırabilecekti. İoannis'in birlikleri şehrin varoşlarını yağmalarken bir kez daha görüşmeler yapıldı. Fakat bu sırada sonbahar geldiğinden İoannis Kilikya'daki kışlıklarına döndü. Tekrar sefere başlayamadan da bir av kazasında öldü. Oğlu ve halefi Manuil Komninos Konstantinopolis'e döndü ve Antakya kurtulmuş oldu. Yeni imparator zamanında, Raimond bağlılık yeminini yenilemek üzere 1145'te Bizans başkentine gitti ve aynı yıl bir yumuşama dönemi başladı.

ZENGİ'NİN KARIYERİ VE URFA'NIN DÜŞÜŞÜ: 1119-44

Urfa'ı kontu II. Baudouin 1118'de Kudüs kralı olunca, kendisini destekleyenlerden Courtenaylı Joscelin'i Urfa kontu olarak atadı. Trablusşam zaten Kudüs'ün bir fiefi idi ve Kanlı Meydan'dan sonra Baudouin Antakya'nın da geçici naibi olunca bir süre bütün Frank devletlerinin gözetimi onun üzerinde kaldı. Bununla birlikte denetimi kraliyet vasalları üzerinde dahi sınırlıydı ve komşu Müslüman devletlerle ilişkiler sorunu devam etmekteydi. Mısır'da vezir el-Efdal 1121'de hırslı genç efendisi Halife El-Amir'in emriyle öldürülmüştü. Suriye'deki Fatımi kaleleri arasında en kuzye'de olan Sur kuşatılmış ve nihayet 1124'de Frankların eline düşmüştü. Teslim koşulları ayrılmak isteyen halk için güvenli geçiş koşulları içeriyordu ama kent sakinlerinin çoğu kalmayı tercih etti.

Antakya'nın Kanlı Meydan yenilgisi, daha önce belirtildiği gibi, Mardin'e hâkim olan Artuklu lideri İlgazi tarafından gerçekleştirilmişti. Halep'e davet edilmiş ve 1122'deki ölümüne kadar burayı elinde tuttuktan sonra yerine yeğeni Balak geçmişti. Balak, Franklarla arasındaki çatışmalar sürerken hem Urfalı Joscelin'i hem de I. Baudouin'i 1123'te esir almıştı. Joscelin kaçmayı başarmışsa da II. Baudouin Balak'ın 1124'teki ölümüne kadar esir tutulmuştu. Bu zayıflık anında Baudouin Antakya ve Urfa'dan gelen kuvvetlerin desteğini alarak Halep'i kuşattı. Umutsuz bir durumda kalan Halep yöneticileri, koruyucuları olan Musul atabeyi Aksungur el-Porsuki'yi çağırdılar. Mevdûd zamanında 1108'den 1113'e kadar varlık gösteren kuzey birliği bu şekilde yeniden yaratılmış oldu. Frankların Halep'i alma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandığı gibi 1126'da Şam'a yaptıkları hücum da sonuçsuz kaldı. Aynı yılın kasım ayında Aksungur el-Porsuki kendisinden önceki Mevdûd gibi bir suikasta kurban gitti ve Musul ile Halep arasındaki bağ kopmuş oldu.

Bu bağın yeniden kurulması bir süredir öne çıkmakta olan Türk kökenli Zengi'nin liderliğinde başarıldı. Zengi'nin babası Kasımüldevle Aksungur el-Hacip, bir memlûktü ve Selçuklu sultanı Melik Şah'ın dostuydu. Aksungur el-Hacip, Melik Şah'ın hükümdarlığı (1072-92) sırasında önemli bir rol oynamış, kuzey Suriye'yi onun adına Halep'ten yönetmişti. Melik Şah'ın ölümünü izleyen veraset mücadeleleri sırasında Aksungur önce onun hemen üzerindeki Selçuklu hükümdarı olan Tutuş'u destekledi ama iş 1093'de Tutuş ile ölen sultanın en büyük oğlu Berkayaruk arasında bir muharebeye dönüşünce Aksungur taraf değiştirdi. Tutuş kaçarak yenilgi-den kurtuldu ama zaman içerisinde Aksungur'dan intikamını aldı ve 1094'de onu öldürttü. Oğlu Zengi bu sırada belki yedi yaşında idi.

Aksungur'un müttefiki olan Musul valisi, Tutuş'un hükümdarlığı sırasında meydana gelen çeşitli iniş çıkışlardan sonra 1096'da başkentini geri almayı başardı. Bu, iki yıl sonra Antakya'yı kurtarmak üzere ordusunun başında başarısız bir girişimde bulunacak olan Kırboğa idi. Şimdi Aksungur'un eski memlûklerinin çoğunun desteğini kazanmış ve durumunu kuvvetlendirmek için Zengi'yi evlat edinmişti. Kırboğa'nın 1101'deki ölümü Musul'da politik değişikliklere yol açtı. Bu önemli kenti ele geçirmek

için mücadele verenler arasında Tutuş'un oğlu Şam hâkimi Dokak da bulunmaktaydı. Sonra, 1108'de Selçuklu süzereni Sultan Tapar Mevdûd'u Musul atabeyliğine atadı. Kırboğa'nın zamanından beri askerî eğitim ve deneyim edinmeyi sürdüren Zengi, Mevdûd'e fiili destek vererek Selçuklulara sadakatini belirtmiş oldu. Özellikle 1112-13 yıllarında Kral I. Baudouin'e karşı yapılan harekât sırasında öne çıktı. Franklar tarafından tehdit edilen Şam'daki Tuğtekin, Mevdûd'den yardım istedi. Bu iki kuvvet Bekaa'da birleşerek Celile'ye ilerlediler ve Frankları Tiberyas'a (Taberiye) doğru sürdüler. Frankların yenilmelerine rağmen kurtulanların bir kısmı Taberiye üzerindeki tepelere çekilerek Ağustos 1113'te sıcaklar Müslümanları çekilmeye zorlayıncaya kadar direndiler.

Zengi'nin kariyerinin bir sonraki aşaması Irak'ta geçti. 1123'te Bağdat'ın güneyinde Vasıt ile büyük güney limanı Basra'nın yöneticiliğine atandı. 1118'de Selçuklu sultanı olarak tahta çıkan Tapar'ın oğlu Mahmud onu aynı zamanda Bağdat'a *şihna* (fiilen askerî vali) olarak atadı. Bu bölge Zengi'nin kariyerinin sahnesi olacak gibi görünüyordu ama durum farklı gelecekti.

Atabey Aksungur el-Porsuki 1126'nın kasım ayında bir suikaste kurban gitti. Halep'in yöneticiliğine atadığı oğlu İzzeddin Mesud halefi olarak Musul'a döndü. 1127'de Şamlı Tuğtekin'e karşı bir sefer sırasında ölünce oğlunun onun yerine geçeceği ilan edildi. Ne var ki resmi atamayı sağlamak için sultana gönderilen iki elçi farklı düşüncelere sahiplerdi ve İslamı savunacak yeteneğe sahip güçlü kişi olarak Zengi'nin adını öne attılar. Bu öneri Sultan Mahmud'un kabul edemeyeceği birşey değildi ve o da bunun üzerine onu Musul atabeyliğine tayin etti. Zengi 1127 Eylülünde Musul'a ve Haziran 1128'de Halep'e girdi. Bu iki şehri üs olarak kullanarak yeni başarılar elde edecekti.

Bunu izleyen yıllarda Zengi'nin faaliyetleri kuzey Mezopotamya'daki en önemli kent olan Musul'daki görevi ile kuzey Suriye'nin başlıca kenti olan Halep arasında bölündü ve aynı zamanda hükümdarı olan Selçuklu Sultanı ile Sünni İslam'ın başı olan Bağdat'taki Abbasi halifesini ilgilendiren politik konulara da karıştı. Ne var ki bizim için özellikle önemli olan konu, Suriye-Filistin'deki Müslüman ve Frank komşularıyla yürüttüğü savaşlar ve politik ilişkilerdir.

Zengi, Halep'e atanmasını izleyen yaklaşık on yıl içinde, Suriye'de topraklarını ve gücünü güneye doğru genişletmekle uğraştı. Her şeyin ötesinde kendisini Müslüman Suriye'de en büyük güç haline getirecek ve Kudüs'ün yakın komşusu yapacak olan Şam'ı ele geçirmeye çalıştı. İlk başta talih ondan yana görünüyordu. Frankların büyük düşmanı olan Atabey Tuğtekin 11 Şubat 1128'de ölmüş ve yerine oğlu Tacülmülk Börî geçmişti. Söz konusu hanedana bu nedenle Böriler adı verilmiştir.

Bu noktada Suriye'de yeni bir grup Şam'daki gelişmelere damgasını vurmaya başlamıştı. İlk başta Fatımi Şiilerden ayrılmış olan İsmailiye İran'da aşırı uçta bir mezhep olarak örgütlenmişti. Karargâhları 1090'da işgal etmiş oldukları Alamut Kalesiydi, Yeni Çağrı (El-dava el-Cedide) adını verdikleri inançlarının öğreticisi olan liderlerin yönetimi altında bulunuyorlardı. Haşhaşiler adıyla tanınan bu örgüt, İsmaililerin kontrolü altında hasımlara karşı kullanılan bir örgüttü. Selçuk gücünün parçalara ayrılması ve Haçlıların etkisi altında, Suriye bu hareketin yerleşmesine uygun bir bölge haline gelmişti. İlk başta sıradan Müslümanlar ve Franklar bu örgütün bir dizi suikast vasıtasıyla öğrenmişti ve kurbanlar Mevdûd (1113) ve Ak-sungur el-Porsuki (1126) gibi önde gelen Müslümanlardı.

İsmailiye tarikatı bir süre için Şam'da hâkimiyet kurdu ve Tuğtekin'in yaşamımın sonlarına doğru burada bir merkez yarattılar. Onun ölümünden sonra Franklar ile gizli bir komplo kurarak Sur'a karşılık olarak Şam'ı teslim etmek üzere 1129 Eylülünde bir tarih kararlaştırdılar. Bunu duyan Börî daha önce harekete geçti. İsmailiye taraftarlarını destekleyen Şam veziri öldürüldü ve ayaklanmaya kalkışan tarikat mensupları da katledildi. Kudüs krallığında toplanmış olan Frank kuvvetleri de Tuğtekin'in İsmailielere vermiş olduğu Banyas'a doğru ilerlediler. Daha sonra Şam'a doğru yürüyüşe geçtiler ama kuşatılmaktan korkup birkaç gün sonra geri çekildiler. İlerleyen yıllarda İsmailiye taraftarları dağlık Cebel Bahra (Cebel Anşariyya) bölgesinde bir dizi kaleye sahip oldular.

1130 başlarında Zengi Halep'e giderek cihada katılması için Börî'den yardım istedi. Börî Halep valisi olan oğullarından birini 500 atlıdan oluşan bir birliğin başında ona göndererek bu çağrıyı yanıtladı. Ama Zengi bunları tutuklatarak Musul'a gönderdi ve serbest bırakılmaları için bü-

yük bir para istedi. Bu arada Hama'yı aldı, Humus'a başarısız bir kuşatma yaptı ve nihayet Musul'a döndü.

Bunu izleyen 1130 ile 1133 arasındaki dört yılda Zengi başka yerlerle meşguldü ama bu arada ileride önem taşıyacak olan bir olay meydana geldi. 1131'de Sultan Mahmud ölünce Zengi, onun kardeşleri arasındaki ve-raset mücadelelerinde Mesut'u destekledi. Siyasal manevraları engellenen ve askerî bir yenilgiye uğratılan Zengi Tikrit'in Kürt valisi Necmeddin Eyyüb sayesinde Dicle'yi aşarak emniyete ulaştı. Zengi ve Eyyübi hanedan-larının kurucuları arasındaki ilk karşılaşma burada meydana geldi.

1131 Mayıs'ında Böri İranlı iki suikastçını saldırısına uğradı. Yarala-rı hemen öldürmediyse de Haziran 1132'de hayata gözlerini yumdu. Hale-fi 1133'te Hama'yı geri alacak olan Atabey Şems el-Mülk İsmail idi. Sevil-meyen bir hükümdar olan İsmail'in dönemi felaketlerle doluydu. 1134'te Şam'ı ona teslim etmeyi vaat ederek Zengi'yi yardıma çağırdı. Protestoları-nı hiçe saydığı annesi Zümrüt Hatun onu öldürterek oğullarından bir baş-kasını, Şihabeddin Mahmud'u atabey olarak tayin ettirdi. 1135 Şubatının or-tasında Zengi ordusunu Şam'a getirdi ve beklemediği bir direnişle karşıla-şınca şehri kuşatmaya aldı. Birkaç hafta sonra Abbasi Halifesi el-Müster-şid'den gelen bir elçi Zengi'yi Musul'a geri çağırdı. Zengi kuşatmayı kaldı-rdı ve 17 Mart 1135'te geri çekildi.

Zengi'nin bir sonraki Suriye seferi 1137'deydi ve ilk hedefi Hu-mus'un alınmasıydı. Fakat kuşatmayla uğraştığı sırada Kudüs kralı Anjo-lu Fulk tarafından yönetilen bir Haçlı kuvvetinin Hama'ya yaklaştığını ha-ber aldı. Orada elde edeceği bir zafer Zengi'nin Halep ile bağlantısını kese-bilirdi fakat Zengi Frankları Montferrand kalesinde sıkıştırarak kuşattı. Bu arada Ağustos 1137'de Kudüs ve Trablusşam'dan yardım kuvvetleri yola çık-mışken, kuşatıcılar İoannis Komninos'un Antakya'da olduğunu öğrendi-ler. Bizanslıların Franklara yardım etme ihtimalini göz önüne alan Zengi, Kral Fulk ile görüşmeye karar verdi ve askerlere serbest geçiş hakkı karşı-lığında Montferrand'dan ayrılma izni verildi.

1138'de Zengi Humus'u almak ve Şam'da köprübaşı kurmak için bir plan geliştirdi. Şihabeddin Mahmud'a iki evlenme teklifi götürüldü, Zengi atabeyin annesi Zümrüt Hatun ile evlenirken Şihabettin de Zen-

gi'nin kızıyla evlenecekti. 1138 Mayıs'ında anlaşması yapılan bu evlilikler 8 Eylül'de gerçekleştirildi ve Zengi karısının çeyizi olarak Humus kenti ve iç kalesini aldı. Ne var ki bundan sonra plan rayından çıktı. Zümrüt Hatun'un Şam'ı kendi naibi olarak yöneteceğini ümit etmişti fakat bunun gerçekleşmediğini görünce onu terk etti.

Hikâye böyle bitmedi. 23 Haziran 1139'da Şihabeddin evinde bulunanlar tarafından öldürüldü. Şam anarşiye düşecek gibi göründü ama şehir, valisi olan Muineddin Unur tarafından denetim altına alındı. Şihabeddin'in yarı kardeşi olan Cemaleddin Muhammed'i yeni atabey seçtirdi. Bunun üzerine Zümrüt Hatun öfke ve intikam duygularıyla dolu olarak Zengi'yi yardıma çağırdı. Güneye gitmekte olan Zengi Baalbek'e saparak burayı kuşattı ve ekim ayında ele geçirerek Necmeddin Eyyüb'e verdi. 1139 Aralık'ında Zengi Şam'a ulaştı. Kuşatma veya doğrudan hücum girişiminde bulunmadı. Bu sırada Cemaleddin hastalandı. 29 Mart 1140'ta öldü ve Unur, Cemaleddin'in küçük oğlu ve halefi Mücireddin Abak'ın atabeyi olarak işlerin yönetimini ele aldı.

Bu arada, 1139'da ilginç bir girişimde bulunulmuştu. Zengi'ya karşı destek arayışında olan Unur, onun Musul ve Halep'e ek olarak Şam'ı da alması halinde ciddi bir tehdit altına girecek olan Kudüs'e başvurmuştu. Franklara Harmon Dağı'nın güney ucundaki Banyas'ı vermeyi vaat etti ama bunun önce Zengi'nin hizmetkârlarından birinin elinden alınması gerekmekteydi. Bu iş yapıldı. 1140 Haziran'ında Zengi Şam önlerine geldi fakat artık kolay bir zafere güvenemezdi. Mücireddin Abak'ın Zengi'yi resmen süzeren olarak tanınması ve hutbeye ismini dahil etmesiyle sorun en azından yüzeysel olarak çözülmüş göründü.

Bunu izleyen dört yıl boyunca Zengi'nin Suriye'deki olaylarla fazla ilgisi olmadı. Sultan Mesut ile ilişkileri son derece gergindi ve Sultan 1143-44 tarihinde Zengi'ye hücumu hazırlandı. Ancak sorun yumuşatıldı ve Zengi Sultan'dan Urfa'ya hücum emrini aldı. 1131'den beri burası II. Joscelin tarafından yönetiliyordu. Frank devletlerinin kuzeydoğudaki direnme noktası olan Urfa'nın ilginç bir konumu vardı. Başkent dahil ülke topraklarının yarısı Fırat'ın doğusunda, dolayısıyla Suriye-Filistin'in artbölgesi ile kıyı arasına sıkışmış olan diğer Frank devletlerinin çok uzağında bulun-

yordu. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, şehir daha önce Bizanslıların halefi olarak Ermenilerin elindeydi ve burada Suriyelilerin ve Frankların yanı sıra kalabalık bir Ermeni nüfusu vardı. Fırat'ın batısında Turbessel kenti ve kalesi etrafında ikinci bir başkent yaratılmıştı.

1144 Ağustosunun başlarında Harput (Hartabirt/Khartpert) ve Hasankeyf'in Artuklu hâkimi öldü ve yerine oğlu Kara Arslan geçti. Bu sırada Zengi Urfa'ya cepheden yapılacak bir hücumun hazırlıkları için bölgede bulunuyordu. Kara Arslan Joscelin'den yardım istedi ve kont da Rakka'ya bir akıncı gücü göndererek ona yanıt verdi. Zengi buna karşı hiçbir harekette bulunmayınca Joscelin batıdaki arazilerine gitmek için Urfa'dan ayrılmakta bir sakınca görmedi. Bunu öğrenen Zengi hücumu geçti ve 28 Kasım 1144'te güçlerini şehrin önünde topladı. Joscelin'in yokluğunda savunma şehrin Katolik başpiskoposu Frank Hugh tarafından yönetildi. Antakya'dan herhangi bir yardım gelmedi. İoannis Komninos ve Kudüs kralı Fulk 1143'te av kazalarında ölmüşlerdi ve haleflerinin hiçbiri, ne Manuil Komninos ne de Kraliçe Melisende krize müdahale etmediler. Dört haftalık bir kuşatmadan sonra duvarlar yarıldı ve kent 1144'ün Noel akşamı düştü. Bir katliam başladı ama bu, yerel yetkilileri işbaşına getiren ve iç kaleye Müslüman bir garnizon yerleştiren Zengi tarafından durduruldu. Zengi bölgede kalarak önce Suruç'u aldı, sonra da Fırat'ın doğu yakasındaki Birecik'i (el-Bira) kuşattı ancak olaylar, kuşatma sonuçlanmadan 1145 Mayıs'ında Musul'a dönmesini zorunlu kıldı.

URFA'NIN DÜŞÜŞÜNÜN ARDINDAN: İKİNCİ HAÇLI SEFERİ

Urfa'nın düşüşünü izleyen yıllarda bu olayın önemi giderek daha açık bir şekilde görülmeye başlandı. İlk başta bu kayıp yerel çarpışmalarla geri alınabilir gibi görüldü. II. Joscelin hâlâ Turbessel'deki karargâhı ve diğer kaleleri içeren batı bölgesi ile Birecik'teki köprübaşını elinde tutuyordu. 1146 yılının ekim ve kasım aylarında Urfa kentini ele geçirip kısa bir süre için elinde tutmayı başardı fakat bu durum kalıcı olmayacaktı.

Zengi sahneden çekilmiş, 14-15 Eylül 1146 gecesinde kendi memlükleri tarafından öldürülmüş ve bunun üzerine mülkleri iki oğlu arasında bölüşülmüştü; büyük oğlu Seyfeddin Gazi Musul'u, o sırada 29 yaşında olan Nureddin Mahmud da Halep'i veraseten almışlardı.

Nureddin böylece daha ilk başından itibaren Frank-Müslüman sınır bölgelerinin sorunlarıyla karşı karşıya kalmış ve Urfa işini ele alarak kararlılığını göstermişti. Müslüman garnizonu iç kaleyi elde tutarken şehir Joscelin'in elindeydi. Nureddin Urfa'yı kuşatınca yiyecek kıtlığı baş göstermiş ve Joscelin'in dışarıya çıkarttığı bir birlik kılıçtan geçirilmişti. Kont'un kendisi kaçmış, bazı Türkmen askerleri tarafından esir alındığı 1150'ye kadar batıdaki topraklarını elinde tutmuştu. Halep'e gönderildi ve 1159'da esir olarak orada öldü. Dul karısı, Turbessel ve batıdaki diğer kaleleri Manuil Komninos'a sattı fakat bir yıl içinde bunlar da Müslüman yönetimine geçti.

Joscelin'in Urfa'yı kısa bir süre için tekrar işgalinden daha önemli olan husus, şehrin kaybının Avrupa'da yaratmış olduğu tepkiydi. Bu tepki sonunda İkinci Haçlı Seferi olarak belirirken, bunun başlıca savunucusu Cistercienses tarikatı keşişi Clairvauxlu Bernard idi. Seferin örgütlenmesi Avrupa politikası ve tarihine ait bir konuydu ve Haçlılar Filistin'e ulaşınca kadar Frank devletlerinin Müslümanlarla ilişkilerinde herhangi bir etkisi olmadı.

Haçlı seferinin planları geliştikçe bu esas itibarıyla VII. Louis ile III. Konrad yönetiminde Fransız ve Alman askerî kuvvetlerinin bir ortak girişi haline geldi. Bu Haçlı seferi birkaç nedenle Manuil Komninos tarafından hoş karşılanmadı. Hükümdarlığının ilk yıllarında Antakya ile savaş yaptıktan sonra, daha önce belirttiğimiz gibi, 1145'de Bizans imparatoruna bağlılık yeminini etmiş olan Raimond ile iyi ilişkiler kurmuştu. İki yıl sonra Manuil Sicilya'daki Normanlardan gelecek tehlikeler üzerinde yoğunlaşmak için Rûm Selçuklularıyla barış yapmıştı. Özellikle Fransızların liderliğinde bir Haçlı seferi, hükümdarlar ve yöneticilerin ağırlıkla Fransız olduğu Frank devletleriyle ilişkilerini tehlikeye sokabilirdi. Ayrıca Sicilya'daki Normanlara karşı bir denge olarak değer verilen Almanya ilişkileri Manuil'in Konrad'ın baldızıyla evliliği dolayısıyla bir miktar garanti altındaysa da, yine tehlikeye girebilirdi. Bununla birlikte imparator genelde, acil tehditlerle değil, diplomatik beceriler ve biraz da şans eseri olarak kaçınabildiği potansiyel tehlikelerle karşı karşıya bulunmaktaydı. Böylece ister istemez Haçlı seferini iyi karşılamak zorunda kaldı ve bir miktar destek de verdi, ama seferin işlerine hiçbir şekilde Aleksios Komninos'un Birinci Haçlı

Seferi sırasında yaptığı kadar karışmadı. Haçlılar, kendi açlarından, Manu- il'in davranışlarını ve genel olarak da yiyecek ikmalî konusunda eli sıkı davranmak ve fahiş fiyatlar talep etmekle suçladıkları Bizanslılara içermişlerdi. Dördüncü Haçlı Seferi'nde Konstantinopolis'in alınması ile sonuçlanacak öfke bu yıllarda oluşmaya başladı.

Haçlı Seferinin iki liderinden Suriye'ye ilk geleni, adamlarının bir kısmını Bizans gemileriyle Antalya'dan nakleden VII. Louis idi. 1148 Martında Antakya'ya ulaştı. Burada Raimond'un misafiri olarak kendisine Haçlı seferi için bir eylem planı gösterildi. Urfa'nın geri alınması mutlaka nihai hedef olmalıydı fakat yolda yeni hükümdarı Nureddin olan Halep'e hücum şansı kullanılmalıydı. Ertesi ay Konrad deniz yoluyla doğrudan Konstantinopolis'ten geldi. Anadolu'da hastalanmış, Manuil tarafından bakımı bizzat yapılmış ve sonra da Suriye'ye gönderilmişti. Fransız kralı askerî harekâta başlamadan önce Kudüs'e hac ziyareti yapma niyetini belirtmiş olduğu için Konrad, Louis ile Trablusşam'da buluştu. Alman ve Fransız birlikleri de yol boyunca sayıları çok azalmış olmalarına rağmen toplanmaya başlamışlardı. Almanlar Anadolu'da Suriye'ye doğru karadan gitmeye teşebbüs edince Anadolu Selçukluları tarafından Eskişehir'de büyük kayba uğratılmışlardı. Bu 1147 Ekiminde meydana gelmiş, aralık ayında ise Denizli yakınlarındaki Laodicea'da (Ladik) bir başka ağır yenilgiye uğradılar. Bundan sonra hem Fransız hem de Almanlar Antalya'da azalan güçlerini nakledecek gemi sıkıntısı içine düştüler.

1148 Haziranında Akka yakınlarında çok önemli bir olay meydana geldi: Kudüs krallığının Yüksek Konseyi ile önde gelen Haçlılar toplandılar. Antakya ve Trablusşam temsilcileri orada değillerdi ve bu nedenle Haçlı seferinin hedefiyle ilgili kararlar tümüyle krallığın yararına olacak şekilde belirlendi. Urfa'nın tamamen gündemden düşmüş gibi görüldüğü toplantıda Şam'a hücum kararı alındı. Krallık ve Şam arasındaki özel ilişkiler göz önüne alındığında, bu siyasi olarak isabeti şüpheli bir karardı. Daha önce değinildiği gibi, bu ilişkiler Zengi tarafından tehdit edilen Muiniddin Unur'un 1139'da Kral Fulk ile yaptığı antlaşma ile başlamıştı. Zengi'nin ölümü ile Şam üzerindeki acil tehdit ortadan kalkmış ve Mart 1147'de Unur'un kızlarından biriyle yapılan evlilik antlaşmasıyla Halep'le yakın

dostane ilişkiler çoktan kurulmuştu. Unur bundan sonra Nureddin ile Kudüs arasında ihtiyatlı bir tutum izlemiş, her ikisinden de bağımsız kalmak için birini diğerine karşı kullanmaya başlamıştı.

Karar verildikten sonra Haçlılar Banyas yoluyla ilerleyerek 24 Temmuz 1148'de Şam'ın batısında kamp kurdular. 27 Temmuzda, batıdaki meyvelikler ve bahçelerin arasından hücum etmenin zorluğunu anlayan daha tecrübeli Kudüslü yoldaşlarının tavsiyesi üzerine, şehrin doğusundaki daha açık araziye geçtiler. 29 Temmuzda kısa süren kuşatmayı sona erdirip kuvvetlerini geri çektiler. Unur yardım için Nureddin ve Gazi'ye haber göndermiş ve Haçlıların çekilmesi de muhtemelen yardıma gelmekte olan ordunun haberi üzerine gerçekleşmişti. Unur muhtemelen bundan çok memnun kaldı çünkü 1139'dan beri sürdürdüğü çok hassas diplomatik dengeleri bozacak güçlü ve tehlikeli rakiplerini şehre almaktan kurtulmuş oldu. Haçlıların çekilmesindeki bir diğer neden de Şam'ı krallıklarına katmak isteyen Kudüs asilzadeleri ile yeni bir Frank devletinin hükümdarı olarak Şam'ı yönetmek isteyen Haçlı liderlerden Flanderli Thierry arasındaki görüş ayrılığı idi.

Şam'ın hemen dışında başlayan bu geri dönüş esas olarak İkinci Haçlı Seferi'nin sonu oldu. Askalan'a hücum etmek için bir seferden söz edildiyse de bundan bir şey çıkmadı. 1148 Eylül'ünde III. Konrad Akka'dan ayrıldı. VII. Louis 1149 Paskalyasının sonuna kadar kaldı, Fransa'ya döndü. Bu zaman, özellikle din adamları arasında yeni bir Haçlı seferi tartışılıyor-
du. Fransız baronları bu kadar yakın bir tarihte yeni bir girişim için he-
vesli değillerdi ve sonuçta hiçbir şey çıkmadı.

Runciman *History of the Crusades* adlı eserinin 1148'den sonra Frank devletlerindeki olayları anlatan bölümüne "Talihin Dönüşü" adını vermiştir. Şu sözlerle başlar:

İkinci Haçlı Seferi'nin başarısızlığı Outremer [deniz aşırı topraklar] hikâyesinde bir dönüm noktasına işaret eder. Urfa'nın düşüşü İslam'ın yeniden doğuşundaki ilk aşamayı tamamlar; ve İslam'ın kazan-
zancıları, Frank üstünlüğünü yeniden tesis etmesi beklenen büyük
seferin acınası çöküşüyle teyit edilmiştir.²

Fakat geriye dönüp 1149'dan sonraki olaylara baktığımızda, çağdaş görüşü yansıtan bu başlık ve sözler, o dönem Franklarının, özellikle de Müslümanların varsayımlarına gerçekten karşılık düşmekte midir? İkinci Haçlı Seferi başladıktan bir süre sonra amacının ne olduğu belirsiz hale geldi. Urfa'yı geri almak için girişilen bir sefer Şam'ın fethiyle yeni toprak kazanma çabasına döndü. Sefer her iki amacı da gerçekleştiremedi, ama burada önemli olan, seferin asıl hedefiyle yeniden fethiye yönelik bir dizi haçlı seferine fikir babalığı etmesi, ikinci hedefi açısından da Hristiyanlığın sınırlarını genişletmeyi arzulayan İlk Haçlıların umudunu tekrar canlandırmasıdır. Bu umut sonraki on yıllar boyunca canlı kaldı, Nureddin'in önce Şam, sonra da Mısır'ın denetimi için Franklarla, özellikle de Kudüs hükümdarlarıyla rekabet halinde olduğu dönemde ise sonuçları ortaya çıkacaktı.

NUREDDİN, SALAHEDDİN VE FRANK DEVLETLERİ

NUREDDİN'İN HÜKÜMDARLIĞI VE ŞAM'IN ELE GEÇİRİLİŞİ

Nureddin 1146'dan 1174'teki ölümüne kadar olan uzun hükümdarlığı sırasında tahta çıktığı zaman yönetimde olan çağdaşı tüm hükümdarlardan daha uzun yaşadı. Özellikle ağabeyi, Musul atabeyi I. Gazi'nin 1149 Kasımında ölmesiyle Nureddin, Zengi aşiretinin reisi oldu. Gazi'nin halefi oğlu Kutbeddin Mevdûd'du, 1170'te de onun yerine oğlu II. Gazi geçti. Bu dönemde Musul'un tarihi Nureddin'in elindeki topraklardan tamamen ayrı bir seyir izlemiştir.

Nureddin daha başından beri sınırlarındaki Frank devletleri ile olan uğraşın içindeydi. Urfa üzerinde ve nihayetinde II. Joscelin'in 1150'de esarette ölümünden sonra kontluğun tümü üzerinde denetim kurmuştu. Bunun haricinde ilk müdahalesi 1148'de Trablusşam Kontluğu'nda meydana gelen ilginç bir olay üzerine gerçekleşti: Burada hüküm sürmekte olan Kont II. Raimond, Lazkiye yakınlarındaki kıyı güzergâhına hâkim stratejik bir yer olan Urayma'ya yerleşen düzmece bir kontun tehdidiyle karşılaşmıştı. Raimond yardım için Şam'da Unur'a başvurdu ve sonra da Nureddin'in desteğini istedi. Bu çağrılar tam bir başarıyla sonuçlandı ve Urayma yerle bir edildi. Sadece Frankları ilgilendiren bir meselede Müslüman güçlerin arabulucu olarak çağrılmaları, İkinci Haçlı Seferi'nden sonra Müslümanların statüsündeki yükselmeye işaret ettiği için, onları alışılmışın dışında bir konumda göstermektedir.

Nureddin'in Frank işlerine ikinci karışması, o sırada hükümdar olan Selçuklu Sultanı Mesut'un, kendi prensliğinin sınırını aşarak Amanos dağlarının doğusunda yağma akınlarına çıkmakta olan Antakyalı Raimond'a müdahale etmesini istemesi üzerine meydana geldi. Bu sefer felaketle neticelendi. Nureddin 1148 Kasımında kampında baskına uğradı ve

Halep'e kaçmak zorunda bırakıldı. Ertesi yıl intikamını aldı. 1149 yazında Asi Nehri'nin orta bölgesinde, 1106'da Tancred tarafından ele geçirilmiş olan Afamiya Kalesini almaya karar vererek Unur'dan yardımcı bir birlik göndermesini istedi. Unur 544 Muharrem'inde (Mayıs-Haziran 1149) III. Baudouin ile iki yıllık bir mütareke yaparak kendisini emniyete aldıktan sonra istenilen gücü gönderdi. Bu ikinci bir Kanlı Meydan oldu. Raimond yenildi ve muharebede öldü. Haziran ayında Afamiya alındı ve Antakya kuşatıldı. Bu sırada III. Baudouin kuşatmanın kaldırılması için bir orduyla geldi ve Nureddin ile bir barış antlaşması yaptı. Nureddin bu dönemde sınırını Afamiya dışında Asi Nehri'ne kadar ilerletmeyi başaramadı. Kuzeydeki Harim kalesi de alındı ama sürekli olarak elde tutulamadı. Burası doğudaki Halep ile batıdaki Franklar arasındaki gerçek sınır olacaktı. Bu sırada Antakya, en azından görünürde, Raimond'dan dul kalan Prenses Constance'ın yönetiminde kaldı.

Musul ve Halep'in birbirlerinden siyasi açıdan bağımsız olmaları Müslüman Suriye'deki sorunlar üzerinde yoğunlaşmasını sağladığı için Nureddin'in görevlerini kolaylaştırmaktaydı. Gelgelelim, Şam'ın bağımsız statüsü durumunu zayıflatmaktaydı. Bu dönemde bu kentin atabeyi Tuğtigin'in torununun çocuğu olan Burilerden Muciriddin Uvak olmakla birlikte 1149 Ağustosunda ölünceye kadar gerçek hükümdar savaş ağası Muiniddin Unur idi. Onun Kudüs ile ittifakı, Zengi'nin 1140'ta Şam'ı ele geçirmesine engel olmuş ve bu kenti Müslüman ve Hristiyan komşusu arasında hassas bir noktada bırakmıştı.

Nureddin Şam konusunda babasının politikasını sürdürdü ve hatırlanacağı üzere 1140'ta resmen Zengi'ye verilmiş olan sözde süzerenliği gerçek bir hale getirmek istedi ve bu fırsatı Unur'un ölümünden sonra yakaladı. Havran'ı Franklara karşı korumak için cihat açtığını söyleyerek niyetini gizlemek suretiyle Şam atabeyinin bin atlı ile kendisini desteklemesini istedi ve Franklarla ittifak yaptıkları için de yetkililere serzenişte bulundu. Talebi derhal reddedildi. Şamlı vakanüvisin sözleriyle "Sizinle bizim aramızda kılıçtan başka bir şey yok ve şu anda dahi bir Frank birliği bize saldırdığınız ve kuşattığınız taktirde sizi püskürtmek üzere yolda bulunuyor." Gerçekte iş kılıca kalmadı. Nureddin ve Şamlı yetkililer arasında ba-

riş yapıldı. Şamlı vakanüwise göre Nureddin “Müslüman kanı dökmekte isteksizdi” ve “bazı haberlerden” de etkilenmişti –bu haberlerin Unur’un III. Baudouin ile 546 Muharrem’ine (Nisan-Mayıs 1151) kadar geçerli olan antlaşması uyarınca Frankların yaptığı müdahaleyle ilgili olduğu düşünülebilir. Ne olursa olsun, Nureddin’in süzerenliği adının hutbede okunmasıyla onaylandı ve Uvak’a hilat giydirmesiyle de törensel olarak gösterilmiş oldu. Bundan sonra, 1150 Mayısının ortalarında Halep’e dönecek olan efendisinin üniformasını giyecekti.

Şam kentinin içinde koşular giderek kötüleşti. Uvak’ın otoritesi ve popülaritesi zayıftı ve yönetime gelmesinden hemen sonra bir ayaklanma olmuş fakat çok kısa sürede bastırılmıştı. Tam da Kudüs ile anlaşmanın sona erdiği ay Nureddin Şam önlerine geldi ve yetkililere tekrar cihada katılmaları için çağrı yaptı. Onlar da bu çağrıya katılmak yerine tekrar Kudüs’ten yardım istediler, ancak vakanüvisin yazdıkları arasında şu satırlar yer almaktaydı: “tüm inançlı ve akıllı insanlar son derece üzüntülüydü ve olayların bu kadar berbat ve itici bir hale gelmesini artan bir tiksintiyle karşılıyorlardı”² III. Baudouin yaklaşırken Nureddin Doğu Lübnan dağlarına çekildi. Yardım kuvveti onu izleyecek kadar güçlü değildi ve bunun yerine Busra’yı tekrar Şam denetimine almayı amaçlayan bir sefer başlattı. Busra yolunda Türkmenlerin bir hücumuyla karşılaştı ve ve 1151 Temmuzunun başlarında Kudüs’e çekildi. Yaklaşık aynı günlerde Nureddin Şam’ı tekrar kuşattı. Kuşatma sonuç vermedi ve 27 Temmuzda tekrar barış yapıldı. Ertesi ekim ayında Uvak bu sırada Busra’yı kontrolüne almış olan Nureddin’e resmî bir ziyaret yaptı. Uvak’ın “ona bağlılık sözü” verdiği ve “Şam’da onun adına sadakatle hareket etmeyi” vaat ettiği aktarılmaktadır.³

Ne var ki bu sırada bir yandan Uvak ile Kudüs’ün koruması altına girmeye ters bakmayan hizbi arasında bir ayrılık gelişirken, diğer yandan da Nureddin’in hâkimiyetini tercih eden Şam halkı ile bunlar arasında da ayrılık derinleşiyordu ve Frankların ağır bir vergi koyması ve Şamlılara karşı kibirli davranışları bunda etkili olmuştu. Şam’da bulunan Hıristiyan esirler ve kölelerin durumu önemli bir meseleydi; İbnüle sir bunu şu sözlerle anlatmaktadır:

Franklar tüm Hristiyan ülkelerden alınan erkek ve kadın kölelerin durumlarını gözden geçirmek için çağırdılar ve onlara efendileriyle kalmak veya evlerine dönmek arasında bir tercih yapmalarını söylediler. Kalmak isteyen herkesi orada bıraktılar ve evine dönmek isteyen herkes de gitti.⁴

Bu arada Nureddin bir yandan el altından kendi taraftarlarının desteğini artırırken diğer yandan da Uvak'ın Şamlı liderler arasında hasımlarını ortadan kaldırma yönündeki endişeleri üzerine hesap yapıyordu. 1154 Nisanında Kürt asıllı ordu komutanı ve Salaheddin'in amcası olan Şirkuh'u bin askerle Şam'a göndererek harekete geçmeye karar verdi. Uvak Franklardan yardım istedi ama Şirkuh'a katılan Nureddin bunu önledi. 18 Nisanda şehir dışında çatışmalar başladı. Bir hafta sonra Nureddin'in askerleri bir giriş bulmayı başarınca Uvak iç kaleye kaçtı. Görüşmeler yapıldı ve şehrin alındığı 25 Nisan günü Nureddin iç kaleye girdi. Uvak ve askerlerine Humus tahsis edildiyse de Uvak'ın Şam'da bir isyan çıkarmaya çalışmasıyla bu taviz de geri alındı. Uvak Bağdat'a kaçarak 1169'da bu kentte öldü. Nureddin Şirkuh'u Şam valisi ve buradaki temsilcisi olarak atadı.

Her ne kadar Nureddin şimdi Müslüman Suriye'nin tümü üzerinde hâkimiyetini tesis etmişse de, durum istikrar kazanmış olmaktan çok uzaktı. Özellikle de yakın zamanda durumun köklü şekilde değişmiş olduğu Kudüs ile çatışma halindeydi. Her ne kadar III. Baudouin babası Anjo-lu Fulk'un ölümünden beri biçimsel olarak kral olmasına rağmen, söz konusu tarihte henüz çok gençti ve annesi Kraliçe Melisende naipliği üstlenmişti. Büyüdükçe anne ve oğul arasında bir husumet gelişti ve 1149'dan sonra her ikisinin taraftarları krallığı ikiye böldüler. 1152'de bir paylaşım planı yapıldıysa da plan hızla çöktü. Bunu bir iç savaş izledi. Bu mücadele Baudouin'in zaferi ve Melisende'nin yönetimin tüm kademelerinden uzaklaştırılmasıyla sonuçlandı.

Nureddin'in Şam'ı ilhakını izleyen on yıl içinde, ülkesi ile Kudüs krallığı arasındaki ilişkilerin temel özelliği, sınır kalelerinin kontroluyla ilgili ateşkes ve çatışma dönemlerinin birbirini izlemesi şeklinde kendini gösterdi. Şam'ı aldıktan sonra Nureddin önce dikkatle hareket etti. Kudüs'e

Unur tarafından vaat edilen vergiyi ödemeyi sürdürdü ve 1155'te III. Baudouin ile yapılmış antlaşmayı bir yıllığına yeniledi. Kudüs'e karşı ortak eylem için Mısır'ın gerçek hükümdarı olan Fatımi veziri Talai b. Ruzzik tarafından yapılan bir öneriyi reddetti ve 1156'nın sonlarına doğru Kudüs Krallığı ile yapılan antlaşmayı tekrar yeniledi.

Bu uyum manzarası 1157 Şubatında Baudouin'in Hermon Dağı eteklerinde Şam cinsi atlarını ve sürülerini otlatan Türkmen göçerlere bir baskın yapmasıyla sona erdi. Burası antlaşma kapsamında olan bir bölgeydi ve Nureddin bu baskına şiddetle tepki göstererek bölgeye hâkim olan Frank kalesi Banyas'ı almak üzere harekete geçti. Burasını kuşatarak 1157 Mayıs'ında ele geçirdi ama bir kurtarma gücünün başında gelen III. Baudouin hazıranda kaleyi geri almayı başardı. Sonra geri çekildi ama Ürdün'de Yakup geçidinde Nureddin tarafından pusuya düşürülerek kaçmaya mecbur bırakıldı. Nureddin tekrar Banyas'ı kuşattı ve Baudouin tekrar bir kurtarma gücü hazırladı. Bu kez Trablusşam ve Antakya'dan gelen birliklerle desteklendi. Antakya kuvvetleri, topraksız bir maceraperest ve yakışıklı bir şövalye olan ve 1153'te Antakya'nın dul prensesi Constance ile evlenmiş olan Chatillonlu Reynauld'ın komutası altındaydı. Bu adam Latin Doğu'nun baş belası olacaktı. Baudouin'in takviyeli kuvvetlerinden haberdar olunca Nureddin Banyas kuşatmasını kaldırdı ve 1157 Ağustosunda Şam'a döndü.

1157'de depremler Asi Nehri'nin orta bölgesini ciddi şekilde etkilemişti. Franklar bu felaketi o yıl ciddi bir hastalık geçirmiş ve aynı yılın ekim ayından beri nekahatte bulunan Nureddin'e karşı sınırlarını güçlendirmek için bir fırsat olarak kullanmaya karar verdiler. III. Baudouin güçlerini Antakyalı Reynald, Trablusşamlı III. Raimond ve bir grup askerle hacca gelmiş olan Kont Flanderli Thierry ile birleştirdi. Maarretü'n Numan yolunda Allaruz diye bilinen Chastel Rouge kalesi üzerine yürüdüler. Kaleyi kuşattılar fakat Nureddin'in kuvvetlerinin yaklaştığını duyunca kuşatmayı kaldırdılar Bunun yerine nehrin üzerinde güçlü bir mevkiye sahip olan Şeyzer üzerine yöneldiler. Kent ve iç kale 1157 Ağustosundaki depremde yıkılmış ve burasını yöneten Arap ailesi Beni Munkazi tümüyle yok olmuştu. Her ne kadar kent zorluk çıkarmadan ele geçirildiyse de, daha yüksekte konumlanmış olan iç kale ciddi bir sorun yaratmıştı. Bu noktada Thierry ve Reynald tartış-

maya giriştiler ve Baudouin kuşatmayı kaldırmaya mecbur oldu. Nureddin sağlığına kavuştuktan sonra Şeyzer'i ziyaret etti ve istihkâmını da güçlenirdi. Allaruz ve Şeyzer'i alma girişimlerinde hayal kırıklığına uğrayan Franklar Nureddin henüz sağlığına kavuşmadan sınır kalelerine son bir sefer yapmaya karar verdiler. Bu kez daha kuzeye hücum ettiler ve 1157 Aralık ayında Harim (1149'a kadar burayı ellerinde tutmuş olan Franklar için Harenc) kalesini kuşattılar. 1158 Şubatında kale düştü ve eski sahipleri olan Antakya prensliğine bağlandı. Bunu takiben Frank ittifakı dağıldı.

Ertesi yaz, sağlığına kavuşmuş olan Nureddin taarruzu tekrar başlattı ve Ürdün Nehri'nin doğusunda ve Yarmuk Nehri'nin güneyinde yer alan ve esas olarak tahkim edilmiş bir mağara olan Habis Caldak'a karşı bir sefer düzenledi. Burası Şam'ın güneydoğu cihetini tehdit eden bir kale idi. Nureddin 1158 Mayıs'ında yola çıktı ama Baudouin ile Thierry'nin bir destek gücüyle yaklaştığını duyunca kuşatmayı kaldırıp Şam'a doğru çekildi. Dönerken Franklar tarafından yolu kesildi ve ağır bir yenilgiye uğratıldı. Bundan sonra Baudouin ile fiili bir mütareke yapılmış oldu. Ertesi yıl sonuçsuz bir dizi savaş ve müterekelerin yenilenmesiyle geçti. 1161'de durum Nureddin'in Mekke'ye hac ziyareti yapmasına izin verecek kadar istikrar kazandı ve böylece inançlı bir Müslüman olarak itibarı onaylandı. 1162'de Harenc'i geri alma girişimleri görüşmelerle sona erdi. Şubat 1163'te Baudouin çocuksuz olarak ölünce Kudüs tahtı kardeşi Amalricus'a geçti.

Bu sırada Manuil Komninos'un güttüğü yumuşama politikası nedeniyle Bizans'ın Frank devletlerine karşı tutumu bir değişiklik süreci içerisindeydi. Daha önce belirtildiği gibi, Antakyalı Raimond 1149'da İnaş muharebesinde hayatını yitirmiş ve dul Prenses Constance bir süre için ikinci koca olarak bir Bizanslı taliple evlenmeyi kabul edebilecek gibi görünmüştü. Fakat bu teklif reddedilmiş ve gördüğümüz şekilde, Prenses maceraperest Chatillonlu Reynauld ile evlenmişti. 1152 ile 1158 yılları arasında Manuil Balkanlar ve Norman İtalyası ile meşgul olmuştu. Fakat bu dönemde Frank devletlerinin Nureddin karşısındaki zayıflıkları giderek ortaya çıkmaya başlamıştı ve 1157'de III. Baudouin Manuil'e yaklaşıp bir Bizanslı prensesle evlenmek isteğini iletmek üzere bir heyet göndermişti. Görüşmeler süruncemeye düşmüş ancak sonunda karara varılarak

III. Baudouin 1158'de imparatorun yeğenlerinden biri olan Teodora Komnina ile evlenmişti.

Bizans ile Kudüs arasındaki bu ittifak ile Antakya ve prensi bir anlamda dışlanmış ve tecrit olmuştu. Yılın sonunda Manuil Antakya'ya hücum etme nihai amacıyla ordusunun başında bölgeye yaklaşıncı, bu durum çok açık olarak meydana çıkmıştı. Manuil Çukurova'yı Ermenilerden geri almış ve Misis'te kışlamıştı. 1156'da Ermenilerle birlikte Bizans'ın elindeki Kıbrıs'a yaptığı akınla tatmin edici kazanımlar edinmiş olan Reynauld kamu önünde en aciz itaatini bildirmek ve merhamet dilemek için hemen İmparatorun ordugâhına koştu. Manuil'e sadakat yemini ederek Antakya kentini ona teslim etmeyi vaat etti. Bundan hemen sonra gelen Baudouin törenle karşılandı ve imparatorla iyi ilişkiler geliştirdi. 1159 Nisanında Manuil Antakya'ya ihtişamlı bir zafer girişi yaptı. Vasalı Prens Reynald üzenği ağası sıfatıyla yaya olarak ona eşlik ediyor ve müttefiki Kral Baudouin de hemen arkasından, ancak herhangi bir kraliyet nişanı taşımadan at sırtında onu izliyordu. Olayların anlamı açıktı; Bizans politikasında bir devrim meydana gelmişti. Haçlıların girmiş olduğu toprakların ilhakından vazgeçilmiş, bunun yerine bu topraklar sembolik olarak imparatorlukla tekrar birleştirilmiş ve teorik olarak himaye altında birer devlet haline gelmişlerdi.

Bu yeni ilişkilerin politik ve askerî meyveleri, 1159 Nisanında devlet töreniyle yapılan girişi takiben Manuil yönetimindeki Bizanslılar ile Baudouin ve Reynauld yönetimindeki Frankların Nureddin'e karşı ortak bir sefere girişmeleriyle ortaya çıkmış oldu. İki ordu Asi Nehri'nin kuzey kollarından birisi olan Afrin'de karşı karşıya geldiler ama savaş yerine görüşmeye oturdular. Mayıs ayında bir mütareke ayarlandı ve buna göre Nureddin çoğu İkinci Haçlı Seferi sırasında alınmış olan binlerce Hristiyan esirin serbest bırakılmasını sağladı. Bunun üzerine müttefikler dağıldılar. 1160'da Baudouin, Reynauld ve Ermeniler Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'a karşı başarılı bir sefer yapmakta olan Manuil'e yardım için birlikler gönderdiler.

1161 ile 1163 yılları arasında güçler dengesi karmaşıklığında bazı değişiklikler meydana geldi. Antakyalı Reynauld 1160 veya 1161'deki bir küçük çatışmada esir düştü ve Halep'te 16 yıl sürecek olan mahpusluğuna başladı.

Manuil 1161'de Prenses Constance'ın kızı Maria ile evlenince Antakya prensliği ile İmparatorluk arasında yeni bir bağ kuruldu. Constance ile Antakya baronları arasında çok sayıda çatışmadan sonra oğlu III. Bohemond sonunda hükümdarlığa getirildi. Nihayet, daha önce değinildiği şekilde, Şubat 1163'te Amalricus Kudüs kralı olarak Baudouin'in yerine geçti. Krallık ile İmparatorluk arasındaki yeni ilişki 1167'de Amalricus'un Manuil'in bir başka yeğeni olan Maria Komnina ile evlenmesiyle tekrar sergilenmiş oldu.

MISIR İÇİN MÜCADELE

Yukarıdaki olayları izleyen altı yıl içerisinde her ne kadar Nureddin ile Amalricus arasında sınır kaleleri için çatışmalar sürdüyse de, bunların önemi bir başka alanda ortaya çıkan çatışmayla, Mısır'ın ele geçirilmesi için yapılan rekabetin gölgesinde kaldı. Bu çatışmanın öncesinde meydana gelen olaylara kısaca değinmek gerekir.

1154'te Nureddin'in elinde birleşmiş olan Halep ve Şam'ın gücü nedeniyle doğuda daha fazla genişleme olanağı kalmamış olan Kudüs yöneticileri, Fatımi halifeliğinin içi boş sureti ardında gizlenen giderek artan anarşik bir hizipçiliğin gelişme eğilimi gösterdiği Mısır'a yönelmeye başladı. III. Baudouin eski Gazze'yi yeniden tahkim edip böylece Filistin'deki son Fatımi garnizonu olan Askalan'ı tecrit ederek ilk adımı attı. Askalan'a karşı operasyonlar 1153'te başladı. Şehir ağustosta teslim oldu ve ertesi yıl Baudouin Yafa ve Askalan fiefliklerini birleştirerek Amalricus'a verdi.

Bu sırada 1154'te Mısır'da gerçek gücü eline geçirmiş olan vezir Talai bin Ruzzik o sırada dokuz yaşında bir çocuk olan el-Adid'i tahta yerleştirdi. Bu çocuk ileride son Fatımi halifesi olacaktı. 1161 Eylül'ünde Talai bir hizip düşmanlığına kurban gitti ve vezir olarak yerine oğlu Ruzzik geçti. Bu durum vezirlik için bir çatışma başlattı ve Mısır'ın Suriye-Filistin'deki komşularına müdahale fırsatı yarattı. Burada vezirlik için mücadele edenlerin hepsinin önde gelen Araplar olduğunu hatırlatmakta yarar olabilir. Mısır hiçbir zaman Selçuk İmparatorluğu'nun bir parçası olmamış, dolayısıyla Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde görülen Türk yönetici ve askerî seçkinlerinin hâkimiyetini yaşamamıştı. Mısır'daki güçlü askerî hizipler, yöne-

timdeki hanedan ile birlikte Mağrip'ten gelmiş olan Arap ve Berberi kabilelerin üyeleri ile ayrıca Nil Nehri'ndeki Birinci Çağlayan'ın üzerindeki Nübye bölgesinden getirilmiş olan Sudanlı zenci köle askerlerdi.

Vezirlik için mücadele 1162'de Ruzzik ve kısmen yerleşik bir Bedevi kabilesinden gelen Yukarı Mısır'ın valisi Şaver arasındaki silahlı çatışmayla başladı. Ruzzik yakalandı ve ertesi yıl öldürüldü. Ancak şimdi vezir ve başkomutan olan Şaver de bir başka rakiple karşı karşıya kaldı ki bu belki de İslamiyet öncesi kralların soyundan gelen bir Arap olan Dırgam idi. 1163 Ağustosunda Ruzzik'in intikamını alma bahanesiyle bir isyan çıkarttı ve eylülde onun yerine vezirlik makamına geçti. Şaver kaçtı ve Ekim 1163'te Şam'da Nureddin'e sığındı.

Bu sırada Franklar Mısır'a müdahalelerini artırıyorlardı. 1163'te Amalricus III. Baudouin tarafından Mısır'a sefer yapmaya gönderilmiş ve Mısır'ın haraç ödemesi koşuluyla yatıştırılmıştı. 1163'te Kral olunca, bu verginin ödenmemesi bahanesiyle sefere çıktı ve eylül ayında Nil Nehri'nin doğu kıyısında, Kahire'nin 48 km yakınına kadar geldi. Dırgam'ın kardeşlerinden biri tarafından yönetilen Mısır ordusu Bilbays'a çekildi ve Mısır'ı Nil'in sel baskınlarından koruyan seddin yıkılması için emir verildi. Amalricus çekildi ve sefer başarısızlıkla sonuçlandı.

Şaver makamına tekrar kavuşması karşılığında Nureddin'e muazam vaatlerde bulundu. Her şeyden önce onun hükümdarlığını kabul etti ve sadece Şam'dan emir alacak bir Suriye gücüne izin vermesini istedi. Burada denkleme bir başka faktör girmektedir. Suriye kuvveti Kürt emiri Şirkuh'un komutasında olacaktı ki, bu kişi hiçbir zaman olayların pasif bir izleyicisi olmamıştı. Nureddin'in Suriye'deki iktidarında önemli bir rol oynamış olup, hem onun en önemli danışmanı hem güçlerinin komutanıydı. Bu konumuyla, Nureddin'in Mısır'a müdahaleye razı edilmesinde büyük bir paya sahipti. Dırgam da Nureddin'in desteğini almak için girişimlerde bulundu ama bunların başarısızlığı karşısında Amalricus'a döndü ve yardım edilirse karşılığında haraç ödeyeceği vaadinde bulundu. Vezirlik konusundaki mücadele bu şekilde Amalricus ile Nureddin arasında çatışma olasılığına dönüştü. Her iki taraf da tehlikeyi gördüler ve her ikisi de muhtemel çatışma alanını sınırlamak istediler.

Ancak Şirkuh, belki de bağımsızlığını elde etme umuduyla, Nureddin'in tereddütlerinin üstesinden geldi ve Nisan 1164'te Şaver'i tekrar iktidara getirmek için bir Suriye gücünün komutasında Mısır'a gitti. Dırgam panik içinde Amalricus'tan yardım istedi ve Mısır'ı Kudüs krallığına tabi kılacak bir ittifak antlaşması teklif etti. Amalricus müdahaleye hazırды ama ondan önce davranan Şirkuh mayıs ayında Kahire'yi kuşatma altına aldı. Halkın, ordunun ve halifenin desteğini yitiren Dırgam 24 Mayıs'ta kaçmaya çalışırken öldürüldü. Şaver vezir oldu ama Nureddin'e söz verdiği haracı ödemeyi reddetti.

Dırgam'ın saf dışı edilmesi Amalricus'un Mısır müdahalesini ertelemesine neden oldu ama bu kez de Şaver ondan yardım istedi. Hacca gelen savaşçılarla takviye edilen Kudüs ordusu Askalan'da toplandı ve 1164 Temmuzunun başlarında Mısır'ı istila için ikinci kez yola çıktı. İlk hedef yine Şirkuh ve yeğeni Salaheddin'in (Eyyübi) onları beklemekte olduğu Bilbays idi. Burada Müslümanlar Şaver ve Fatımi kuvvetlerinin desteklediği Franklar tarafından kuşatılmış olarak 1164'ün ağustosundan ekimine kadar beklediler. Amalricus, Şirkuh ve Şaver arasında uzun süren dolambaçlı görüşmelerden sonra kral ve Suriyeli komutan Mısır'dan birlikte çekilme konusunda anlaşarak çıkmaza giren durumu sona erdirdiler. Amalricus krallığının güvenliğiyle ilgili endişeleri nedeniyle bu karara varmıştı. Onun yokluğunda bir sefere girişen Nureddin Ağustos 1164'te Harim'i ve ekim ayında da Banyas'ı almıştı. Şirkuh kendi adına Bilbays'taki uzun kuşatma sırasında askerlerinin çektiği büyük sıkıntıların farkında olarak bu çıkması sona erdirmeye istekliydi. 1164 Kasımında her iki istilacı da Mısır'ı terk etti ve Şaver vezir olarak yönetimde kaldı.

Şimdi Şirkuh'un Mısır'ı denetim altına alma arzuları büsbütün kabarmıştı ve bunu izleyen birkaç yıl boyunca ihtiyatlı ve isteksiz Nureddin'i ikinci bir istila için iknaya uğraştı. Abbasi halifesi el-Müsterşid'e bizzat başvurarak Kahire'deki halife karşısı Fatimilere karşı harekât için onay istemesi bir anlamda kendi efendisini atlaması anlamına geliyordu. Halifeden böyle bir niyazda bulunulması daha sonra Salaheddin'in de izleyeceği bir örnek oluşturdu. Nihayet, 1167'ye gelinirken Nureddin sefer için onay verdi. Bunun haberi Kudüs'e ulaşınca bir karşı istila harekâtı için hazırlıklar

başladı. Şaver Amalricus ile eski iyi ilişkilerini tazeledi ve Halife el-Adid Frank elçilerine herkesin huzurunda anlaşmaları teyit etti.

Her iki kuvvet de aynı zamanda, 1167'nin başlarında Mısır'a doğru yola çıktılar fakat ilk büyük karşılaşmaları Orta Mısır'da el-Üşmuneyn'in güneyindeki el-Babeyn'de meydan muharebesinin gerçekleştiği 18 Mart tarihinde meydana geldi. Bu tayin edici bir çatışma olmadı ama Şirkuh İskenderiye'ye doğru ilerleyerek burasının denetimini ele geçirdi ve birleşik Frank-Mısır ordusu da üç ay süreyle bu kenti kuşattı. Şirkuh Salaheddin'i şehrin valisi olarak bırakarak kuşatma sırasında kaçtı. Amalricus ve Şirkuh bir kez daha durumun kilitlendiğini gördüler. Her ikisi de tayin edici bir zafere ulaşacak kadar güçlü değillerdi. Amalricus, Frankların Castel Neuf dedikleri, Banyas yakınlarındaki Hunin kalesini Nureddin'in işgal etmesi üzerine Suriye için tekrar endişeye kapılmıştı. Şirkuh, Salaheddin'in İskenderiye'de düştüğü tehlikeli durumdan telaşlanıyordu. Bu koşullarda her iki tarafın da 1164'te olduğu gibi kuvvetlerini aynı anda çektikleri bir antlaşmaya varmaları zor değildi. Bu, 1167 Ağustosunda yapıldı fakat Amalricus Mısır'ın yıllık haracını ödemesini garantiye almak için Kahire'de bir Frank temsilci bıraktı.

Mısır konusu henüz çözüm beklemekteydi. Amalricus'un daha önce değinildiği gibi Bizans prensesi Maria Comnena ile evlenmesi olaylara yeni bir yön verdi. Bu evlilik Frankların Mısır'dan çekilmelerinin hemen ertesinde, 29 Ağustos 116'de yapıldı. Evlenme sırasında Mısır'a yapılacak bir sefer konusunun Bizans heyetiyle tartışıldığı kesindir ama Amalricus bundan önce davranarak 1168 Ekiminde Askalan'dan yola çıktı ve deltanın doğusundan Kahire'ye giden iyi bilinen yol üzerinden Mısır'a ulaştı. Bilbays Kasım başında üç günlük bir kuşatmanın sonunda ele geçirildi. Franklar Kahire'yi kuşatmak üzere ilerlerken Şaver eski Fustat kentini boşaltarak ateşe verdi. Bu noktada el-Adid yardım için Nureddin'e çağrı yaptı: bunun ne ölçüde Şaver'in inisiyatifinden kaynaklandığı açık değildir. Çağrıya yanıt verildi ve aralık ortalarında Şirkuh bu kez Mısır'ı Franklardan kurtaracağı beklentisiyle tekrar yola çıktı. Amalricus Şirkuh karşısında dayanacak gücü olmadığını gördü ve 2 Ocak 1169'da Filistin'e doğru çekilmeye başladı. Suriye seferi kuvveti altı gün sonra Kahire'ye ulaştı. Nureddin

ordu konusunda Şirkuh'u tam yetkili kılmıştı. Ayrıca, 13 Ocak'ta Şaver (Şirkuh'un emriyle) öldürüldüğü zaman el-Adid tarafından vezir tayin edilmişti. Vezirliği kısa sürdü. 23 Mart 1169'da öldü ve bundan üç gün sonra Salaheddin amcasının yerine geçmek üzere el-Adid'in verdiği görevi kabul etti. Kahire'yi ele geçirmek için yapılan mücadele sona ermişti. Devasa kaynaklarıyla birlikte Nureddin'in Suriye hükümdarlığına eklenmiş olan Mısır Salaheddin'in emrine amadeydi.

SALAHEDDİN'İN GÜCÜNÜN YAYILMASI: 1169-86

Salaheddin'in Suriye seferi kuvvetinin komutanlığını almasından ve aynı zamanda el-Adid tarafından vezirliğe atanmasından itibaren kariyerinde çok belirgin ve farklı iki dönem bulunmaktadır. 1187'deki ikinci ve çok daha kısa süren dönem muzaffer cihadından, Hattin'deki büyük merhametinden, Kudüs'ün kurtuluşundan ve Filistin kıyısının Franklardan neredeyse tümüyle geri alınmasından oluşur.

Buna karşın, daha önceki ve çok daha uzun olan dönem boyunca, Salaheddin esas olarak Mısır'ın denetimini sağlamak ve Nureddin'in 1174'ün mayıs ayında ölmesinin ardından eski efendisinin Müslüman Suriye'deki mülklerini denetim altına almak için uğraştı. Mısır söz konusu olduğunda, daha işin başından itibaren bazı tehlikelerle karşı karşıya bulunuyordu ve bunlar önemli bir ölçüde, aynı anda hem dindar bir Sünni hükümdarın temsilcisi ve hem de Şii Fatımi halifesinin veziri olmasından kaynaklanıyordu.

İlk sorunu tamamen kendine bağlı bir askeri güç oluşturmaktı. Şirkuh'un ölümü ve Salaheddin'in komutanlığa geçmesi seferi güç içerisinde doğrudan Nureddin'e bağlı olan Suriye birlikleri ile Esadeddin Şirkuh tarafından bizzat askere alınmış olan Esadiye askerleri arasındaki farklılığın öne çıkmasına neden olmuştu. Önde gelen Suriyeli generallerden biri Salaheddin'in Mısır'ında kendisi için bir istikbal olmadığına karar vererek Şam'a döndü. Bu durumun yarattığı zaafi telafi etmek için Salaheddin Salahiye adı verilen kendi muhafız alayını kurdu ve kendi ailesinin fertlerini Mısır'a göçmeleri için teşvik etti. 1169'da gelen önemli bir katılım, askeri harekâtlarda büyük bir rol oynayacak olan kardeşi Turan Şah idi. Diğer göçenler arasın-

da iki önemli kişi de Takiyeddin Umar ile Faruk Şah idi. Salâheddin'in yaşlı babası Eyyüb Nisan 1170'te geldi. Ailenin ve dolayısıyla bizzat Salâheddin'in Mısır'daki hâkimiyeti önemli mali tahsisatlar (iktalar) verilmesiyle sağlamlaştırıldı. Eyyüb İskenderiye, Dimyat ve Buheyre'yi, yani Akdeniz'in başlıca iki limanı ile batı sınır vilayetini aldı. Turan Şah'a ise Kahire'deki iktidar merkezinden uzak olduğu için denetimi zor olan Yukarı Mısır vilayetleri Kus, Asvan ve Kızıldeniz limanı olan Eyzab verilmiştir.

Kendi akrabalarını getirerek ve genişletilmiş aileyi Mısır'daki gücünü emniyete almak için kullanarak Salâheddin belki de kendi güçsüzlüğünü yansıtan bir politik yapı kurmuştu. Bir Kürt olarak Yakınoğlu'nun iki yönetici grubu olan Türklerin ve Arapların dışında idi. Nureddin'in subayı olarak bir Türk yöneticinin vasalı ve el-Adid'in veziri olarak bir Arap halifesinin vekiliydi. Durumunu güçlendirmek için ailesini getirerek, Eyyübi yönetiminin istikbalde bir kabileler konfederasyonu olarak gelişeceğini önceden haber vermekteydi. Eyyübi yönetimi, Mısır'ın Arap Fatımi geçmişini Türk Memlûk geleceğine bağlayan bir Kürt intermezzosu (ara perde) idi.

Bu arada Salâheddin iç ve dış tehditlerle başa çıkmak zorunda kaldı. İç tehdit Fatımi halifeliği ve yönetiminin merkezi olan ve ülkenin yeni askerî efendileriyle sürekli sürtüşme halinde olan saraydan geldi. 1169 Ağustosunda, saraydaki silahlı güçlerin önemli bir birliği olan siyahi askerler Kahire'nin merkezinde ayaklandılar ve vezirin ikametgâhına doğru yürüyüşe geçtiler. Bunlara karşı direniş Turan Şah'ın liderliğinde yürütüldü ve Selahiye birlikleri tarafından desteklendi. El-Adid çatışmayı izledi ama siyahi birliklerin lehine müdahale etmedi. İsyanlılar kentin güney ucundaki Zuvayla kapısına doğru sürüldüler ve aman dilediler. Burada Nil'i geçerek Gize'ye gitmelerine izin verildi. Turan Şah onları buraya kadar izledi ve 23 Ağustosta kılıçtan geçirdi.

Dış tehdit Franklardan geldi. Kral Amalricus Mısır'a yeni bir hücum hazırlanıyordu ve bu kez Manuıl Komninos'un gönderdiği sıkıntı verici ölçüde büyük bir Bizans filosu tarafından destekleniyordu. İki kuvvet Dimyat üzerine yürüyerek 1169 Ekiminde kenti kuşatma altına aldılar. Kuşatma aralık ayı ortalarına kadar sürdü ve müttelikler bu tarihte birbirleriyle sürtüşmeye girerek ayrıldılar. Salâheddin iç ve dış düşmanlarına karşı

kazandığı bu ikili başarıyı kutladı ve bunu 1170'te Franklara karşı giriştiği bir taarruzla devam ettirdi. Güney Filistin'e bir aldatma taarruzu yapıp 13 Aralık tarihinde Gazze'yi ele geçirerek kısa bir süre için elinde tutarken, esas hedefi olan Akabe Körfezinin başındaki Ayla Kalesi yıl sonunda deniz ve karadan yapılan müşterek bir taarruzla ele geçirildi. 1171'in şubat ayında Salaheddin muzaffer bir şekilde bu cihattan döndü.

Salaheddin'in büyüyen şöhreti ve bağımsızlığı, daha en başından beri temsilcisine biraz haset etmekte olan Nureddin tarafından hoş karşılanılmıyordu. Bununla birlikte 1171'de Salaheddin, Nureddin'in insiyatifiyle, kendisinin ve efendisinin inançlarına uygun ve aynı zamanda Mısır'daki durumunun esas anormalliğini ortadan kaldıracak bir adım attı. Bu, Şii Fatımi halifeliğinin sona erdirilmesi ve Mısır'ın Bağdat'ta bulunan Sünni Abbasi halifeliğinin biçimsel üstünlüğünü kabul eden Müslüman devletler çoğunluğu arasına dönmesiydi. Salaheddin uzun süredir resmî kademelerde Sünni etkisini ve yetkisini artırmak için adımlar atmaktaydı. Şimdi, son hareket için kendisini destekleyenlerin onayını bekliyordu. Bu iki aşamada gerçekleştirildi. Hicri 567 yılının ilk Cuma'sında (10 Eylül 1171) Fatımi halifesinin adı hutbeden çıkarıldı ve onun yerine belli bir camide onun yerine Abbasi Halifesi el-Mustazi'nin adı özellikle zikredildi. Bu aslında Salaheddin'in ön planda yer almadığı bir sınamaydı. Bu sırada el-Adid sarayında ölmekteydi. 12-13 Eylül gecesi adının hutbeden çıkarıldığını öğrenmiş olarak öldü. 17 Eylülle rastlayan ertesi Cuma hutbe, herhangi bir açık protesto olmadan, Hali-fe el-Mustazi'nin adına okundu. Bundan sonra Salaheddin Fatımi ailesinin geri kalanlarını ev hapsine aldırды ve bu veraseti sona erdirdi.

İktidar ortaklığı yapacakları bundan sonraki üç yıl boyunca da Nureddin ve Salaheddin arasındaki gerginlik belirtileri görülmeye devam etti. Bunun temel nedeni Nureddin'in dikkatinin Suriye, Salaheddin'in ise Mısır üzerinde yoğunlaşmış olmasıydı. Bu gerginlik icraatta kendini iki konuda gösterdi: maliye ve askerî işbirliği. Mısır'ın efsanevi zenginliği ve Fatımi sarayının hazineleriyle ilgili söylentiler, halk arasında, bunlar kullanıldığı taktirde Yakındoğu'nun bütün sorunlarının çözüleceği doğrultusunda bir beklenti yaratmıştı. Gerçekte bu kaynaklar, var oldukları kadarıyla Salaheddin tarafından kendi çıkarları için kullanılmıştı. 1172'ye kadar Nured-

din'e hiçbir şey gönderilmedi ve bundan sonra da Salaheddin'den sadece çok küçük bir ödeme gönderildi. Salaheddin merak uyandıran değerli bazı nesnelerin dışında Nisan 1172'de sikke halinde 100.000 dinar, Mayıs 1173'te de 60.000 dinar daha gönderdi. Nihayet 1174 yılı başlarında Nureddin Mısır'ın devlet maliyesini denetlemek üzere yüksek dereceli memurlarından birini gönderdi. Salaheddin işine bu şekilde karışılmasına şiddetle tepki gösterdi fakat sonunda işbirliğine razı oldu. Nureddin 15 Mayıs 1174'te kısa bir hastalıktan sonra ölünce durum değişti.

Nureddin'in Kudüs'e karşı ortak bir hareket için Salaheddin'in kendisiyle işbirliğine girmesi doğrultusundaki umutları da hayal kırıklığıyla sonuçlandı. Nureddin esas olarak krallığın doğusundaki Frank kalelerini ele geçirerek veya bunları baskı altına alarak Mısır ile Suriye arasındaki irtibatı sağlama almak istiyordu. 1171'de Salaheddin bedevi Araplara karşı girdiği bir çatışmada yenilip Kahire'ye çekilince Kerak Kalesine yönelik ortak hareket projesi başarıya ulaştırılamadı. Salaheddin'in 1193 yazında Kerak ve Şevbek'a karşı tek başına girdiği bir başka sefer de erken bitirildi ve buna bahane olarak Salaheddin'in babasının ölmesi gösterildi. Nureddin'in ertesi yılki ölümüne kadar başka harekât olmadı.

1174'te Nureddin'in hükümdarlığı ile Kudüs krallığında ilginç bir tesadüf meydana geldi. Nureddin mayıs ayında 11 yaşındaki tek oğlu es-Salih İsmail'i veliaht olarak bırakarak öldü. 11 Temmuzda ise Kral Amalricus öldü ve yerine yegane oğlu olan 13 yaşındaki cüzamlı IV. Baudouin geçti. Bu iki enerjik hükümdarın ölmesi Salaheddin'in durumunun bilhassa es-Salih'e karşı büyük ölçüde kuvvetlendirdi çünkü es-Salih, Baudouin'in aksine, doğrudan veraset hakkına sahip değildi ve dahası hem birbirlerini, hem Salaheddin'i, hem de diğer Zengi topraklarının yöneticilerini kıskanan vasi ve danışmanlarla çevrilmişti.

25 Temmuz 1174'te Salih ve sarayının iç çevresi, büyük iç kalesiyle Kuzey Suriye'nin başkenti olan Halep'e göç etti. İlk başından itibaren el-Salih'e bağlılığını ifade etmiş olan Salaheddin 28 Ekim günü hiçbir muhalefetle karşılaşmadan Şam'a girdi. Buradaki acil sorunu Kuzey Suriye'deki hâkimiyetini pekiştirmek ve genişletmek idi. Aynı zamanda Nureddin'in ana meselesi olan Kudüs Krallığına karşı cihadı sürdürme işini

de kaçınılmaz olarak yüklenmiş oldu. Bir süre için bu görev kendi kişisel durumunu sağlamlaştırmayı amaçlayan diğer askeri faaliyetler karşısında ikinci plana düştü.

Zengiler ve destekçileri için Salaheddin ister istemez bir gaspçı olarak görüldü. Salaheddin kendi hesabına ilk başta Suriye topraklarının ele geçirilmesiyle ve ikinci planda da Zengilerin husumetine karşı kendi meşruiyetini sağlama almakla uğraştı. Bu dönemdeki seferlerinin ve diplomasisinin ayrıntılarına girmeye gerek olmasa da gelişmelere kısaca değinmekte yarar vardır. Şam'ın Zengilere karşı korunması kuzeydeki iki çok önemli kale olan Hama ve Humus'un sağlama alınmasını gerektirmekteydi. Her ne kadar iç kale ertesi mart ayına kadar direndiyse de Humus kenti 1174 Aralıkta alındı. Hama da 1174'te Salaheddin'e teslim oldu. Musul'dan gelen ve bu kentin Zengi efendisi II. Gazi'nin kardeşi ve son vârisi olan Mesut komutasındaki bir ordu Salaheddin'in üzerine yürüdü ve 1175 Nisanında Hama yakınlarında yenilgiye uğratıldı. Bunu izleyen görüşmeler Salaheddin'in fethettiği yerlerin ve ayrıca kuzeyde Hama ve Halep arasında yararlı bir kazanç olan Maarretü'n Numan kasabasının sahibi olarak kalmasını sağladı. Nisan 1176'da Halep'in güneyinde Tel el-Sultan'da Zengilere karşı yeni bir zafer, kentin kuzeyinde ve kuzey doğusundaki stratejik bazı mevkiilerin alınmasını sağladı. 1174 sonunda Halep'e yapılan bir hücum başarısız oldu ve 1176'da Salaheddin'in stratejsinin açıkça görülen hedefi kenti çepeçevre kuşatarak ulaşım hatlarını kesmekti.

Bu cephedeki bir sonraki önemli gelişme el-Salih'in Aralık 1181'de Halep'te 19 yaşında iken ölmesi oldu. Bu tarihte Musul'un efendisi olan akrabası Mesut kentin yönetimini üstlendi. Kurduğu yönetim halkın hoşnutsuzluğuna neden oldu ve 1182 başlarında kentin Sincar'ın efendisi olan kardeşi II. Zengi'nin yönetimine verilmesi kararlaştırıldı. Bunu Salaheddin'in Halep'i almak için son bir gayreti izledi. 1182 Eylülünde Halep önlerinde, Zengi ile sonuç vermeyen görüşmeler içindeydi ama sonra Fırat'ı geçerek Yukarı Mezopotamya'ya hücum etmek üzere El-Bira'ya geldi. Urfa, Rakka, Habur vadisinin kasabaları ve Nusaybin'i ele geçirdi. Kasım ayında Musul'a başarısız bir kuşatma yaptı ve Sincar'ı almakla yetinmek zorunda kaldı. Nusaybin'de kışladıktan sonra tekrar Halep'e yöneldi ve 21 Mayıs

1193'te kent in önlerine geldi. Seyyar kuvvetleriyle Zengileri kendi topraklarının ortasında yenebileceğini göstermişti. Zengi şimdi Sincar'a dönmeye hazır ve istekliydi ve 21 Haziran 1183'te Salaheddin nihayet Halep'in iç kalesine girdi. Aradan üç yıl geçtikten, Musul kuşatıldıktan ve Salaheddin ciddi bir hastalıkla yatağa düştükten sonra, 3 Mart 1186'da Mesut'la yapılan antlaşmayla bulmacanın son parçası da yerine oturdu. Musul'un efendisi Salaheddin'i süzereni olarak tanıdı ve askerî harekâtlarda onunla işbirliği yapmayı kabul etti.

Söz onusu yıllarda Salaheddin konumunu meşrulaştırmak için başlıca iki yönetime başvurdu. İlk olarak, hasımlarının üzerinden atlayarak Sünni hükümdarların meşruiyetinin yegâne kaynağı olan Abbasi halifesiyle ilişkilerini sürekli kıldı. Şam'ı işgal ettikten sonra halife el-Mustazi'ye kendisini sadece Mısır değil, buna el olarak Suriye ile Nureddin'in tüm varlıklarını ve ileride fethedeceği tüm yerlerin hükümdarı ilan etmesini istedi. Halife ihtiyatlı bir yanıt vererek Salaheddin'e sadece elinde tuttuğu toprakların hükümdarı unvanını tanıdı. Aynı zamanda Salaheddin'e kaftanlar göndererek açık şekilde onu bu sınırlı toprakların efendisi ilan ederken aynı zamanda el-Salih'e de kaftan göndererek onu Nureddin'in meşru halefi olarak tanıdı. 1180'de el-Mustazi'nin yerine cevval bir kişiliğe sahip olan oğlu Halife en-Nasır geçti. Salih'in 1181'deki ölümünü takiben Musullu Mesud Halep'in koruyucusu olarak ortaya çıkınca Salaheddin en-Nasır'dan Musul ve yukarı Mezopotamya'da hâkimiyetini tanımasını istedi ama halife ona sadece Diyarbakır'ı alması için yetki verdi. Salaheddin'in halifeyi politik planlarına çekme yolundaki ısrarlı girişimleri çeşitli kurnazlıklarla büyük ölçüde önlenmekteydi.

Salaheddin ayrıca cihattaki cesaretiyle de Nureddin'in meşru vârisi olduğunu ispat etmeye çalışıyordu. Eylemin bu alanında 1174 ile 1186 arasındaki girişimleri dikkat çekici ölçüde sınırlı kalmıştı ve bunların bir kısmı da genç ve hâlâ dinamik olan kralın, cüzamlı Baudouin'in yarattığı baskılara tepki niteliğindeydi. 1176 Temmuzunda Franklar Şam ve aynı zamanda Beka yakınlarında bir akın yapmaktaydılar. Şam'daki kuvvetlere komuta etmekte olan Salaheddin'in kardeşi Turan Şah bunları karşılamaya çıktı ve Ancer mevkiinde ağır bir yenilgiye uğradı. 1177 Kasımında Salahed-

din Askalan üzerine yürüyerek bir girişimde bulundu ama daha sonra askerlerinin Filistin kıyısında yapılan akınlar için dağılmalarına izin verdi. Baudouin ordusunun başında Askalan'dan çıkarak muhtemelen şehirden pek uzak olmayan ve kendilerinin Giscard adını verdikleri bir mevkiye Müslümanlarla savaşa tutuştu. Salaheddin bir kez daha yenilgiye uğradı. Aynı yılın ekim ayında Baudouin Ürdün Nehri üzerindeki Yakub geçidi adı verilen geçiş noktasını kontrol altına almak için Beytülahzan adı verilen bir kalenin yapımına başladı. Salaheddin ilk başta Franklara bir haraç önermek suretiyle bunun yapımını durdurmayı ümit etti. Bu jest başarısız olunca harekete geçmeye karar verdi ve 1179 Ağustosunda Beytülahzan'ı ele geçirdi.

Bu arada Franklar ile önemli bir muharebe yapılmıştı. Art arda gelen Müslüman akınlarından bunalan Baudouin ordusunu Tiberyas'tan kuzeye, Litani Nehri'ni ve batıdan da Mercayun ovasını gören bir noktaya yöneltmişti. 1179 Temmuzunda Franklar burada Salaheddin ile yeğeni Faruk Şah arasında sıkışarak ağır bir yenilgiye uğradılar. Baudouin'in kendisi güçlüğüle kaçabildi. 1180 yazında Salaheddin ile krallık arasında bir barış yapıldıysa da, bu kalıcı olmadı. 1181 Temmuzunda Salaheddin Faruk Şah ile birlikte Baysan'a başarısız bir hücumda bulundu, burada bir Frank kuvvetinin direnişiyle karşılaştı ve iki taraf için de kesin sonucu olmayan bir muharebe yapıldı.

Bunu izleyen yıllarda Salaheddin ile Kudüs Krallığı arasındaki çatışmaların ağırlığı Frankların Oultrejourdain adını verdikleri Doğu Şeria topraklarına, Lut Gölü'nün batı yakasında Frankların Le Crak adını verdikleri büyük Kerak kalesi civarında cereyan etti. Bu dönemde Oultrejourdain efendisi bu toprakları ikinci karısı, vâris Stephanie adına almış olan Chatillonlu Reynauld idi. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, Reynauld şiddet peşinde bir maceraperestti ve düşüncesiz eylemlere girme eğilimini geçmişte de sergilemişti. Toprakları iki büyük Kutsal Kent olan Mekke ve Medine'nin bulunduğu Hicaz'a komşuydu ve Kerak'tan hareket ederek bu bölgeyi istila etmek üzere bir plan yaptı. 1181'in ortalarında Şam'dan Kutsal Kentlere giden yolda güney-güneydoğu yönünde Tabuk'a doğru yola çıktı. Faruk Şah onu karşılamak üzere harekete geçti ve aralık ayında Reynauld kendi toprakları-

na çekildi. Şimdi kafasında daha ihtirash bir proje vardı. Ertesi kış Arabistan yollarına doğru bir keşif yaptı ve aynı zamanda deniz operasyonları için bir donanma inşa etmeye başladı. 1183'de bunlar hazırdu ve Akabe Körfezine nakledildiler. Bunu takiben denizden yaptığı saldırı Müslümanlar arasında genel bir telaşa neden oldu. Kızıldeniz o güne kadar Franklara kapalı kalmıştı ama bu seferi güç Nübye kıyısındaki önemli Eyzab limanına saldırmış ve sonra karşıya geçerek Hicaz kıyısındaki çeşitli mahallere hücum etmişti. Frankların faaliyetleri Mısır'dan gönderilen bir deniz kuvvetiyle durduruldu. Filonun amirali Frank gemilerini yakalayarak tahrip etti, akıncılardan sağ kalanların kafaları Mekke ve Kahire'de uşuruldu.

Bu olayları takiben Salaheddin Kerak'ı almak için iki girişimde bulundu. Birincisi 1183 Kasımında yapıldı. Salaheddin kalenin etrafında gelişmeye başlamış olan kasabayı alarak kaleyi kuşatırken içeride Reynauld üvey oğlunun, Kral Baudouin'in kız kardeşi Isabel ile evliliğini kutlamaktaydı. Franklar Lut Gölü'nün güneyine bir yardım kuvveti gönderdiler fakat Salaheddin bunlarla savaşa tutuşmaya çalışmadı ve aralık başlarında geri çekildi. 1184 yazında yapılan ikinci girişim de birincisinin aynen tekrarından ibaret kaldı. Salaheddin temmuz ayında Oultrejourdain'e hareket ederek 23 Ağustosta kuşatmaya başladı. Ayın sonuna gelindiğinde kale düşecek gibi görünüyordu fakat bu noktada Frankların gönderdiği bir kurtarma gücü Ürdün Nehri'ni geçti ve Salaheddin kuşatmayı kaldırarak geri döndü.

Salaheddin'in cihadı şimdi giderek Chatillonlu Reynauld ile şahsi bir düello halini almaktaydı ve bu her ikisi de kendi güçleriyle yükselmiş ve önderlik yaptıkları toplumlardan bir anlamda ayrı kalmış olan iki adamın rekabeti olarak görülebilirdi. Reynauld askerî refakatçısıyla birlikte Oultrejourdain'den geçen bir Mısır konvoyunu ele geçirince Salaheddin'in nefreti daha da büyüdü. Reynauld esirleri serbest bırakmayı reddedince Salaheddin onu öldürmeye yemin etti –bu kısa sürede yerine getireceği bir yemindi.

Bu tarihe kadar, Salaheddin eylemlerinin saiki olarak sık sık cihadı öne çıkarmasına rağmen, Franklara karşı harekâtlar onun önce Şam, sonra da Halep ve Musul'u hâkimiyeti altına almak ve Müslüman Suriye'yi kendisinin ve ailesinin denetimi altında birleştirmek için yürüttüğü seferlerdeki askerî faaliyetlerle karşılaştırıldığında çok önemsiz bir yer tutmak-

taydı. Şimdi Franklara karşı tayin edici eylemlere girişmek ve Kudüs Krallığını yıkmak için önünde engel kalmamıştı. Başından beri amacı bu muydu, yoksa cihat sadece gücü elde etmek için yürüttüğü politikaların gerçek amacını gizlemek ve bunları meşrulaştırmak için yaptığı basit bir propaganda mıydı?

HATTİN VE ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ

Bu yıllarda Kudüs Krallığı içinde de durum Salaheddin'in girişimlerini kolaylaştıracak şekilde bir değişim göstermişti. Cüzamlı IV. Baudouin 1185'te ölmüş, en yakın vârisi olarak kız kardeşi Sibylle'i ve onun ilk kocasından olan V. Baudouin olarak taç giyen küçük oğlunu bırakmıştı. 1180'de Sibyl tekrar evlendi. İkinci kocası Kutsal Topraklar'a yeni gelmiş beceriksiz bir genç olan Lusignanlı Gui idi. V. Baudouin 1180'de öldüğünde Sibyl'e Kudüs kraliçesi olarak taç giydirildi ve o da kocasına kral olarak taç giydirdi. Bu tarihten itibaren IV. Baudouin zamanında ülke işlerinde önemli bir rol oynamış olan Trablusşam kontu III. Raimond ile Gui'nin liderliğindeki hizipler arasında açık bir çatlak oluştu.

Bu durumda, Salaheddin 1187 Mayısında güçlerini toplayıp kralığa karşı açık bir saldırıya geçtiğinde Frank kuvvetleri birlik içinde olmaktan çok uzaktı. Raimond savunmada kalan bir stratejiden yanaydı ama Kral Gui saldırıya dayanan bir strateji için kolaylıkla ikna edildi. Tayin edici muharebe 4 Temmuzda Taberiye'nin kuzey batısındaki Hattin köyü yakınlarında meydana geldi. Franklar ağır bir yenilgiye uğradılar. Gui ile Chatillonlu Reynauld da esirler arasında bulunmaktaydı. Salaheddin'in kralı bağışlaması ancak eski hasmı ve düşmanını kendi eliyle öldürmesinin hikâyesi iyi bilinmektedir. Bundan çok daha önemlisi Kudüs'ün sahra ordusunun yok edilmesiydi. Tüm krallık Salaheddin'in fethine açık halde önünde yatıyordu ve o da kıyı boyunca kolayca ilerledi.

Teslimden kurtulan yegâne kent, Salaheddin'e karşı direnişi hazırlayan genç Haçlı Montferratolu Konrad'ın beklenmedik gelişikle direnebilen Sur oldu. Kuşatma kaldırıldı ve Salaheddin Askalan'ı kuşatmak üzere ilerledi. Askalan 4 Eylül 1187'de Kral Gui ve esir asilzadelerin serbest bırakılması karşılığında teslim oldu. Salaheddin Kudüs'e gitti ve kısa bir kuşat-

madan sonra kentin teslimi ve Frank sakinlerinin tahliyesini müzakerelerle sağladı. Bu 1099'daki kana susamış Haçlıların şehre girişiyle ironik bir karşıtlık oluşturmaktaydı. Salaheddin 2 Ekimde Kudüs'e girdi ve Frank yönetiminin bütün izleri silinmeye başlandı. Müslümanlar için kutsal olan her yerdeki Hristiyanlık sembolleri gibi Kubbetüs-sahra'daki altın haç da indirildi. Latin Krallığı sadece elinde tutabildiği veya geri kazandığı kıyı kentlerinde varlığını sürdürebildi. Kudüs'ün geri alınmasından sonra Salaheddin kuvvetlerini yeniden Sur kentine gönderdi. Konrad'ın inatçı savunması kasım ayından yılın sonuna kadar süren kuşatmaya karşı direnmeyi başarınca Salaheddin 1188'in ilk günü kuşatmayı kaldırdı ve cihat için Mısır, Suriye ve Musul'dan toplamış olduğu kuvvetleri dağıttı.

Bu sırada Montferratolu Konrad tarafından otoritesi tanınmayan Kral Gui bir savaş gücü toplamış ve Filistin kıyısının geri alınması için kendi seferini başlatarak 1189 Ağustosunda ayında Akka üzerine yürüdü ve bu önemli kenti kuşattı. Aynı ayın sonlarında Salaheddin de kuvvetlerini bölgeye sevk etti. 4 Ekim günü bir muharebe meydana gelmekle birlikte bu tayin edici bir sonuç getirmedi ve iki taraf da eski mevzilerine çekildi.

Krallığın ani ve beklenmedik çöküşü ve Salaheddin'in Kutsal Kenti ele geçirmesi Batı Avrupa'da Üçüncü Haçlı Seferini meydana getiren bir etkiye yol açtı. Haçlı Seferi için çağrı Papa III. Clemens tarafından yapıldı ve ilk yanıt Batı'nın en önemli hükümdarı olan Kutsal Roma İmparatoru I. Friedrich Barbarossa'dan geldi. Fakat kendisi hiçbir zaman Filistin'e ulaşamadı; Doğu'ya karadan yaptığı uzun yolculuk sırasında 10 Ağustos 1190'da Silifke'ye yaklaşırken Göksu Nehri'nde boğuldu. Her ne kadar Alman ordusu Kutsal Topraklar'a doğru ilerleyişine devam ettiyse de, yol boyunca sayısı azaldı. Artık bunlar Haçlı kuvvetlerinin sadece bir bölümünü oluşturuyordu. Haçlı kuvvetlerinin çoğunluğu İngiliz ve Fransız'dı ve Arslan Yürekli Richard ile II. Philip Augustus tarafından yönetiliyorlardı. Bu kuvvetler deniz yoluyla gelerek tam da mücadelenin ortasında, Akka'nın dışındaki kamp yakınlarında karaya çıktılar. Philip 20 Nisan, Richard ise 8 Haziranda geldi. Salaheddin bu zor durumda yardıma gelmeyi başaramayınca, Akka'nın Müslüman garnizonu 12 Temmuzda teslim teklifinde bulundu. Teklif kabul edilince İngiltere ve Fransa kralları 12 Temmuzda kente girdi-

ler. Ne var ki Philip ağustos başında Fransa'ya yelken açtı ve bunu izleyen 14 ay boyunca Üçüncü Haçlı Seferinin tarihi Salaheddin ile Richard arasındaki çatışmanın tarihi oldu.

22 Ağustos 1191'de bir yandan Salaheddin ile Müslüman esirlerin serbest bırakılmasını müzakere ederken, diğer yandan da onları katleden Richard Akka'dan çıktı. İlk hedefi Kudüs'ü geri almaktır ama bunun için önce kıyıdaki durumunu emniyete alması gerekiyordu. Güneye doğru ilerlerken Arsuf'ta Salaheddin'in komutasındaki Müslüman kuvvetlerle karşılaştı ve 7 Eylülde bir meydan muharebesi yapıldı. Richard zaferi kazandı ve Yafa'ya doğru ilerleyerek buradaki surları yeniden inşa ettirdi. Salaheddin ile müzakereler tekrar başladı ve 20 Ekimde Richard Salaheddin'in kardeşi Seyfeddin el-Adil'in (Franklar Saphadin diye bilir) eskiden Sicilya kraliçesi olan Richard'ın kardeşi Joanna ile evlenmesini ve ikisinin Kudüs'te oturarak birleştirilmiş Filistin'i birlikte yönetmelerini teklif etti. Plan, eğer ciddi olarak düşünüldüyse bile, Joanna'nın bir Müslümanla evlenmeyi reddetmesi ve el-Adil'in de Hristiyan olmayı reddetmesi üzerine ortadan kalkmış oldu. Bu sırada Montferratlı Konrad Salaheddin ile ayrı görüşmeler yürütmekteydi.

1191 Kasımında Salaheddin Kudüs'te kışlığına çekilince Richard Remle'yi işgal etti ve sonra da Noel için Latrun'a gitti. Daha sonra fırtınalı havaya rağmen 3 Ocak 1192'de Kudüs'e yaklaşık 19 kilometre mesafede bulunan Beyt Nuba'ya geldi. Burada devam etmekten caydırıldı ve kıyıya çekildi. Kıyıda Askalan'a ilerleyerek bu önemli kaleyi yeniledi. Fakat durumu giderek zayıflıyordu. Askerlerine vereceği para biterken Sur'daki mevzisinde emniyette olan Konrad onunla ve koruması altındaki Gui ile işbirliğini reddediyordu.

Richard için Kutsal Topraklardan ve sorunlarından ayrılmanın zamanı yaklaşıyordu. İlk önce krallığın geleceği hakkında bir karar almak gerekmektedir. 1192 Nisanında Frank asilzadelerinden oluşan bir konsey çağrılarak kral olarak Lusignanlı Gui ve Montferratlı Konrad'dan birini seçmeleri istendi. Konsey, Richard'ı sıkıntıya sokan bir karar vererek, 1190'da Sibyl'ın kardeşi ve krallığın vârisi Isabel'le evlenmiş olan Konrad'ı seçti. Fakat 28 Nisanda İsmailiye tarikatından bir katilin öldürdüğü Konrad'ın hükümdarlığı kısa sürdü. Krallık tekrar boşa kaldı. 5 Mayıs 1192'de Isabel

alelacele Champagneli Henry ile evlenip Kudüs'ün hayali tacını yeni kocasına verince sorun çözülmüş oldu. Henry Akka'ya 1190'da gelmiş ve hem Richard'ın hem de Philip'in yeğeni olarak daha ilk baştan itibaren Frank asilzadeleri arasında önemli bir yer işgal etmişti. Lusignanlı Gui'ye de tescilli armağanı olarak Richard'ın Akka'ya gelirken Bizans hükümdarından fethettiği Kıbrıs verildi.

Richard Filistin'den ayrılabilmek için Salaheddin ile bir antlaşma yapma ihtiyacındaydı. El-Adil ile yakın temas içindeydi ve 1192 Martında bir anlaşmaya varmak yakın görünüyordu. Ne var ki Salaheddin'in yeğenlerinden biri tarafından isyan çıkarıldığı haberi Mayıs ayında Richard'ın Filistin kıyısının en güneydeki kalesi olan Darum'a hücum etmesine ve burayı ele geçirmesine yol açtı. Richard daha sonra bir kez daha Kudüs'e doğru yürüyüşe geçti. 11 Haziranda tekrar Beyt Nuba'ya ulaştı ve Kutsal Kenti uzaktan gördü. Fakat Salaheddin'in Kudüs'ü savunmaya hazırlanmasına karşın, Richard kenti fethedip elde tutacak olanaklara sahip olmadığını anlamayarak Temmuz başlarında kıyıya doğru çekildi. Bir dizi çatışmaya rağmen 2 Eylül 1192'de nihayet bir barış antlaşması yapıldı. Yafa'ya kadar uzanan bölgede bulunan kıyı kentleri Frank denetiminde olacak, Hristiyan hacılar kutsal yerleri serbestçe ziyaret edebilecekler ve hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar diğerlerinin arazisinden serbestçe geçebileceklerdi. Büyük Askalan kalesi yıkılacaktı.

Hâlâ ismen Kudüs adını taşıyan Latin Krallığı bu koşullarda yeniden oluşturuldu. Richard 9 Ekim 1192'de Akka'dan yelken açtı ve 1199'da Fransa'da savaşırken öldü. Salaheddin ise 4 Mart 1193'te kutsi bir hava içerisinde ölürken Ortadoğu'ya hâkim olma ve Franklarla savaşı sürdürme işini Eyyübilerin istikrarsız aile konfederasyonuna bıraktı.

FRANK DEVLETLERİ VE GEÇ EYYÜBİLER

EYYÜBİ DİYARI VE LATİN KRALLIĞI

Richard'ın mütarekesiyle Üçüncü Haçlı Seferinin sona ermesi ve Salaheddin'in 1193'te ölmesi ile Frank devletleri ve Müslüman komşuları arasında ilişkilerin çok daha rahat hale geldiği bir döneme geçilmiş oldu. Eyyübiler Salaheddin'in liderliği altında Türk Zengi ülkesi ile Arap Mısır'a davetsiz dalıveren bir Kürt aşiretiydi. Bunlar büyük ölçüde kendi içlerinde yaşayan ve kendi içlerinde evlenen ve Salaheddin'in ölümünü takiben artık başkenti Akka olan ve toprakları Filistin kıyısında dar bir şeride inen Latin Krallığına karşı düşmanlıkla pek ilgilenmeyen bir gruptu.

Salaheddin hayatta iken ülkesinin bellibaşlı bölgelerini yönetmek için vekili olarak oğullarını atamıştı ve ölümünden sonra bunlar kısa bir süre için yarı bağımsız hükümdarlar olarak yönetmeye devam ettiler. Ne var ki kısa bir süre sonra Eyyübi aşiretinin büyük şefi olarak o dönemde el-Cezire, yani Kuzey Mezopotamya bölgesini yönetmekte olan Salaheddin'in kardeşi ve baş yardımcısı el-Adil Seyfeddin öne çıktı. Adil 1196'da Şam'ı işgal etti ve 1195'ten itibaren Mısır'ı kontrol etmeye başladı, 1200'den itibaren yönetimini Mısır sultanı olarak sürdürdü. Kendi oğullarının yararına olacak şekilde yeni toprak düzenlemelerine girişti. Salaheddin'in kendi oğulları yerlerinden oldular ve sadece ez-Zahir Gazi ve sülalesi Kuzey Suriye'yi denetlemek üzere Halep'te bırakıldı. El-Adil'den sonra Eyyübilerin en büyük şefi olarak yerine 1238'e kadar hüküm süren oğlu el-Kamil Muhammed geçti. Hanedan sorunlarıyla geçen bir dönemden sonra liderlik el-Kamil'in 1240'tan 1249'ya kadar hüküm süren oğlu es-Salih Eyyüb'e geçti. Bu kişi, ölümünden sonra Mısır'a hâkim olacak Memlûk birliklerinin yaratıcısıydı.

Bu sırada Latin Krallığı ilk başta mütarekeyle belirlenen Yafa ile Sur arasındaki kıyıya sıkışmış iken, 1197'de Sayda, Beyrut ve Cübeyl'i (Franklar Gibelet demişlerdir) alarak kuzeydeki Trablusşam yöresi ile aradaki boşluğu kapatmışlardır. Bu, babası Friedrich Barbarossa'nın tasarısını sür-

dürmeyi uman ancak 1197'de Messina'da ölen İmparator VI. Heinrich tarafından gönderilen Alman Haçlıların yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Bir bütün olarak bakıldığında bu yıllarda Frank devletleri komşularıyla birlikte yaşamaktan memnun görünüyordular ve el-Adil de kendi adına Salaheddin'in başına dert olmuş olan ağır savaş masraflarından kaçınmayı amaçlıyordu. Yeni bir haçlı seferini kışkırtmak istememesine rağmen Haçlılar geldiler ve bu el-Adil için itici olduğu kadar Frank devletleri için de çok istenen bir şey değildi. Dönemin askerî ve diplomatik ilişkilerini ele alırken Batı Avrupa'dan gelen bu müdahaleleri göz önüne almak zorundayız.

BEŞİNCİ HAÇLI SEFERİ: 1217-21

Beşinci Haçlı Seferi Papa III. Innocentius'un (ö. 1216) son derece büyük gayretleriyle harekete geçirilmiş ve daha sonra da halefi III. Honorius (1216-27) tarafından desteklenmiştir. Honorius tarafından Haçlı Seferini yönetmek üzere tayin edilen papalık temsilcisi Albano'lu Kardinal Pelagius olayların gelişiminde tayin edici bir rol oynadı. Daha önceki Haçlı Seferlerinden farklı olarak bu sefer, şövalye sınıfının çok az temsil edilmesi nedeniyle esas itibarıyla sıradan halk tarafından desteklenmiştir.

Haçlıların Filistin'deki ilk harekâtlarına destek, Macar Kralı Andras'ın birliklerden geldi ve genelde etkisiz kaldı. Haçlılar bunun üzerine 1218'de Eyyübi gücünün merkezi olan Mısır'a hücum etmeye karar verdiler. Bunun için ilk önce, Kudüs kralı Brienneli Jean tarafından askerî birliklerle birlikte geliştirilmiş olan bir planı hayata geçirmeye karar verdiler. Bu, esas itibarıyla Mısır'a yapılan ilk Haçlı Seferi oldu.

Haçlılar 1218 Mayıs'ında denizden Nil'in en doğudaki kolunun ucundaki Dimyat'a geldiler. Burada Kral Jean'i girişimin komutanlığına seçtiler. Askerî açıdan Dimyat iyi savunulan bir kentti ve üç sıra duvarla korunuyordu. Nehir ortasında da nehrin üzerinde aşağı ve yukarı yönde geçişleri engelleyen dev demir zincirlerin bağlı olduğu Zincir Kulesi tek başına yer alıyordu. Haçlılar gayretlerini bu tahkimli mevzinin ele geçirilmesi üzerine yoğunlaştırdılar ve 25 Ağustos 1218'de Zincir Kulesini ele geçirdiler. Haber el-Adil'e ölüm döşeginde ulaştı. Artık Haçlılara verilecek yanıt oğlu el-Kamil'in omuzlarına yüklenmişti.

Zincir Kulesinin ele geçirilmesinin ardından Haçlılar bir atalet içine düşüp takviye beklemeye başladılar. Kardinal Pelagius eylül ayında gelerek komutanlık için Kral Jean'a rakip oldu. Bu sırada el-Kamil savunmaya hazırlandığı Dimyat yakınlarında mevzilenmişti. 1219 Şubatında Haçlıları Mısır'dan çıkarmak için her şeyi yapmaya razı olarak, onlara Doğu Şeria'daki Kerak ve Şevbek kaleleri hariç Kudüs krallığının tüm arazisini geri vermeyi ve 30 yıllık bir mütareke yapmayı teklif etti. Pelagius engellemeydi, Kral Jean teklifi kabule hazır. Ağustos sonlarında Dimyat Haçlıların ağır saldırıları karşısında büyük sıkıntı çekerken el-Kamil teklifi yeniledi ama Pelagius tekrar Jean'ın bunu kabul etmesini engelledi. Müzakereler için üçüncü bir girişim ekim başlarında yapıldıysa da Pelagius'un tavizsiz tutumu karşısında sonuca ulaşamadı. 5 Kasım 1219'da Dimyat düştü. Kent Haçlılar tarafından yağmalanırken el-Kamil nehrin 60 km kadar yukarısında olan el-Mansure'ye çekildi. Bunu takiben Kral Jean, Ermeni krallığının tacını elde etmek için Mısır'dan ayrıldı ve bu cephede bir yıl hareketsiz bir dönem yaşandı.

Dimyat'ın kaybindan sonra el-Mansure'de bir kamp ve kasaba kurmakta olan el-Kamil Haçlılara Doğu Şeria kaleleri hariç Salaheddin'in onlardan fethettiği tüm toprakları geri verme teklifini yeniledi. Haçlıların şimdi bütün Mısır ile Kudüs'ü de fethedebileceklerini düşünen Pelagius teklifi gene geri çevirdi. Hohenstaufen'lerden İmparator II. Friedrich komutasında yeni takviyelerin gelmesini bekliyordu. 1221 Mayısında birlikler geldi ama imparator yoktu. Haçlılar ertesi ay harekete geçtiler. Pelagius ile strateji konusunda daima anlaşmazlık halinde olan Kral Jean da onlara katılmıştı. Birleşik bir askerî ve donanma gücü nehirden el-Mansure yakınlarına doğru ilerlerken Müslüman gemileri onların Dimyat'taki üsleriyle bağlantılarını kopardı. 26 Ağustos'ta karadan çekilmek isteyen Haçlıların önü de Nil sularının kabarmasıyla kesildi. El-Kamil ile müzakereye mecbur kaldılar ve Mısır'dan çekilme serbestisi karşısında Dimyat'ı iade etmeyi önerdiler. 30 Ağustos 1221'de geri çekilmeye izin veren bir antlaşma yapıldı ve sekiz yıllık bir mütareke imzalandı. Beşinci Haçlı seferi böylece yüz kızartıcı sonuna erişmiş oldu.

II. FRIEDRICH'İN HAÇLI SEFERİ: 1228-29

İmparator II. Friedrich 15 Temmuz 1215'te Aachen'de Almanya kralı olarak taç giydiği zaman ilk önce Haçlı Seferine çıkma yükümlülüğünü üstlendi. Bu eylemi o sırada Beşinci Haçlı Seferini başlatma çabası içerisinde olan Papa III. Innocentius'u şaşırttı, ancak Friedrich yükümlülüğünü nihayet yerine getirinceye kadar 13 yıl geçecekti. Bu gecikmenin nedenleri esas olarak Friedrich'in durumunun ilk başlarda pek sağlam olmadığı Almanya'dan kaynaklanıyordu ve annesi Constance'tan kendisine kalan Sicilya nedeniyle de durumu daha karmaşık hale geliyordu. Gençlik yemini (o zaman 20 yaşındaydı) ilk başlarda kaale alınmadı ama 1218'de Pelagius komutasındaki Haçlılar takviye beklerken, o güne kadar art arda ertelemelerini kabul etmiş olan Papa III. Honorius onu eyleme geçmesi için sıkıştırdı. Daha önce söz edildiği gibi, 1221'de Friedrich Dimyat'a bir Haçlı orduyu göndermiş ama kendisi gitmemişti.

İki gelişme Yakındoğu'daki durumu ön plana çıkardı. 1225'te Friedrich'in Kudüs Kralı Jean'ı kızı İsaabel (aynı zamanda Yolanda olarak da bilinir) ile evliliği için görüşmeler yapıyordu. Friedrich'in ilk karısı 1222'de ölmüş ve bu ikinci evlilik vekâleten Akka'da akdedilmiş ve İsaabel 1225 Ağustosunda deniz yoluyla buraya gelmişti. Şimdi, Kudüs tacının nihai vârisi olarak, Friedrich'in Haçlı seferini üstlenmesi için ek bir neden bulunmaktaydı.

Daha önemli gelişme ise Sultan el-Kamil'in, kardeşi Şam hükümdarı el-Muazzam İsa ile arasının açılmasıydı. Daha önce eşi görülmemiş bir hamle yapan el-Kamil Friedrich'e bir elçi göndererek müttefiki olarak Akka'ya gelmesini istemiş ve karşılık olarak Kudüs ve diğer kentleri teklif etmişti. Elçisi Fahreddin İbn el-Şeyh'ti, bir süre sonra, Müslüman olarak kalmasına rağmen, Hıristiyan hükümdardan şövalyelik unvanını almıştı. El-Kamil'in Friedrich'e teklifi pek net değildi çünkü el-Muazzam'ın yönetimi altındaki Kudüs'ü verme yetkisine sahip değildi. Friedrich, buna ve ayrıca Papa IX. Gregorius'un yasaklamasına meydan okuyarak harekete geçmesi nedeniyle en azından teknik olarak da bir Haçlı Seferi sayılmamasına rağmen, 1228 Temmuzunda yola çıktı. Bu, herhalükârdâ, egemen bir hükümdara yapılan resmî bir

ziyaret özelliğini taşıyordu. Avrupa'dan ayrılırken dezavantajlı bir durumda olduğunu biliyordu çünkü el-Muazzam Kasım 1227'de ölmüş ve vâris olarak muhtemelen el-Kamil'in yol göstericiliğine muhtaç kalacak genç bir şehzade bırakmıştı.

Friedrich 7 Eylül 1228'de Akka'ya ulaştı ve Franklar tarafından çok hoş karşılanmazken, el-Kamil tarafından da büyük bir sıkıntı vesilesi olarak görüldü. Onu iyi eğitimi, zekâsı ve din konularındaki kuşkuculuğu nedeniyle takdir eden Müslümanlar tarafından kişisel olarak iyi karşılanmaktaydı. Ne var ki el-Kamil onunla karşılaşmaktan kaçınıyor ve Kudüs ile diğer Filistin arazisinin verilmesi sözü konusunda kaçamak bir tutum alıyordu. Bunun üzerine yeni görüşmeler başladı ve nihayet 18 Şubat 1229'da varılan antlaşmayla Friedrich tahkimatı yenilemek izninin yanı sıra, Beytülhalim, Nasıra ve Kudüs'ü diğer Filistin arazisine bağlayan bir koridor ile birlikte Kudüs'ü alıyordu. Ancak önemli bir kayıt vardı. Kubbetüssahra ile Mescidülaksa'nın bulunduğu İslami kutsal yerler bu hediyein dışında tutuluyordu. Ayrıca on yıllık bir barış olacaktı. Kudüs'ün verilmesi Müslümanlar için, Kutsal Yerler'in bunun dışında tutulması da Hristiyanlar için utanç verici bir durum yaratmaktaydı. Friedrich 17 Mart 1229'da Kudüs'e devlet töreniyle girdi ve ertesi gün, pazar ayininde Kutsal Mezar Kilisesi'nde tacını giydi. Papalık tarafından getirilmiş yasaklama nedeniyle burada ayin yapılmadı ve ruhbanlar da törende yer almadı. Böylece Friedrich bütün Hristiyanların ebedi umudunu gerçekleştirerek Kudüs'te Hristiyan yönetiminin tekrar kurulmasını sağlamış olarak derhal geri dönmek üzere hazırlıklara başladı. Bu muhtemelen Sicilya'daki durumunu sağlama alma amacına yönelikti çünkü Kutsal Topraklar onun için Avrupa'daki daha önemli sorunlar yanında her zaman ikinci planda bir konuydu. 1 Mayıs 1229'da halkın utanç veren hoşnutsuzluk gösterileri arasında gemiye bindi ve 10 Haziranda Brindisi'de karaya çıktı. Büyük başarısı, yani Kudüs'ün geri alınması çok kısa sürecekti. El-Kamil ile yapılan barışın süresi dolunca Muazzam İsa'nın oğlu ve doğu Filistin ile Doğu Şeria'nın yöneticisi en-Nasır Davud 7 Aralık 1239'da şehri yeniden işgal etti.

HAÇLI SEFERİ: 1239-41

Bu Haçlı Seferinin süreç boyunca hiç karşılaşmamış olan iki lideri, Navar kralı ve Champagne kontu Theobald ile Cornwall markisi ve İngiliz Kralı III. Henry'nin kardeşi Richard Plantagenet idi. Richard ve Henry'nin kız kardeşleri Isabella 1235'te İmparator II. Friedrich'in üçüncü karısı oldu. Theobald ve Richard Papa IX. Gregorius'un, el-Kamil ve Friedrich'in antlaşmalarının 1239'da sona ermesinin ardından İngiltere ve Fransa'dan Haçlıların Kudüs'e yardıma gitmesi için 1234'te yaptığı çağrıya yanıt vermişlerdi. Papa daha sonra antlaşmanın sona ermesinin ardından Kutsal Topraklar'da on yıl boyunca bir Haçlı ordusu bulundurulmasını ümit ettiğini ifade etmişti.

Çeşitli ertelemelerden sonra Haçlıların 1239 Ağustosunda yola çıkmaları kararlaştırıldı. Bunu iki farklı girişimden oluşan bir Haçlı Seferi izledi. Birincisi Fransızların girişimi olup bu, Theobald ve Haçlılarının 1239 Eylülünde Akka'da yerel Frank liderleriyle buluşmalarının ardından meydana geldi. Bu sırada Müslümanlar hâlâ Hristiyanların elinde olan, ancak II. Friedrich'in ziyaretinden sonra etkili bir şekilde tekrar tahkim edilmeyen Kudüs'e hücum ettiler. Theobald her ne kadar bu acil tehdide karşı önlem alma niyetindeyse de, Frank liderlerle yapılan ortak bir konseyde kıydan Askalan'a ilerleyip burada bir kale inşa edilmesi kararlaştırıldı ki, buradan da topografyanın dezavantajına rağmen Şam'a yürünmesi ümit ediliyordu. Güneye doğru yürüyüş 2 Kasım'da başladı ve Haçlılar on gün sonra Yafa'ya ulaştılar. Burada, el-Kamil'in Mısır sınırını korumak için Gazze'ye bir kuvvet gönderdiğini öğrendiler. Fransız ve yerel baronlardan oluşan bir grup Askalan'da yoldaşlarına katılmadan önce ileri çıkıp Müslümanlarla savaşmaya karar verdiler. Bunlar Müslümanların baskınına uğradılar ve savaştan sonra Askalan'a çekilirlerken Müslümanlar da geriye döndüler. Bunu takiben bütün Haçlı kuvvetleri kaleyi inşa etmeden Yafa'ya ve sonra da Akka'ya döndüler.

En-Nasır Davud daha önce değinildiği şekilde Kudüs'ü işgal ederken bir aylarını Akka'da dinlenmekle geçiren Haçlılara yeni bir canlılık geldi. Eyyübiler arasındaki düşmanlıklar bunların şehzadelerinden birisi

olan Hama emiri el-Muzaffer'in (Takiyüddin) Theobald'dan yardım istemesine yol açmıştı. Teslim olmayı ve Hıristiyanlığı kabul etmeyi teklif etti. Fakat Theobald Trablusşam'a doğru ilerleyince el-Muzaffer aniden teklifini geri aldı çünkü Theobald'ın bu hareketi Muzaffer'i hasmının baskısından kurtarmış oldu.

Kısa süre sonra yeni bir teklif geldi. Bu sefer teklifin sahibi oradaki selefî yeğeni es-Salih Eyyüb'ü kovalamış olan es-Salih İsmail idi. Eyyüblerin karmaşık politik yapıları içerisinde es-Salih Eyyüb şimdi Mısır hükümdarı olmuştu. Kendisini tehdit altında hisseden es-Salih İsmail Haçlıların es-Salih Eyyüb'e karşı kendisine yardım etmeleri karşılığında Celile, Kudüs ve Gazze civarındaki toprakları vermeyi teklif etti. Theobald kabul etti ve Haçlılar bir Müslüman hizbe karşı diğeriyle işbirliği yapmak üzere harekete geçtiler. Bu kuvvet Mısır'dan gelmekte olan bir orduya karşı Yafa'da es-Salih İsmail'in askerleriyle birleşti. Şamlılardan Mısır ordusuna büyük ölçüde firar gerçekleşmesi Haçlıları müttefiksiz bıraktı ve bunlar Askalan'a sığındılar. Theobald bunun üzerine, bazı yerel Frank asilzadelerinin karşı çıkmalarına rağmen el-Salih İsmail'in verdiği toprak terkiyle ilgili tavizleri kabul eden es-Salih Eyyüb ile bir mütareke imzaladı. Bu durum seferden bıkkınlık duymaya başlamış olan Theobald'a Kudüs'e bir Haç ziyareti yaptıktan sonra 1240 Eylül'ünde Yafa'dan denize açılma fırsatı verdi. Her ne kadar tüm Fransız Haçlıları onunla birlikte ayrılmadıysa da, bu onun Haçlı Seferinin sonu oldu.

Cornwall'lı Richard'ın komutasındaki İngiliz Seferi her açıdan farklı bir girişimdi. Richard 1240 Eylülünde Marsilya'dan yelken açtı ve 8 Ekimde Akka'ya ulaştı. Buradan Yafa'ya yürüdü ve burada el-Salih Eyyüb'ün daha önce Theobald ile yapılan mütarekeyi onaylamaya hazır elçilerini buldu. Bu durumda es-Salih Eyyüb'ün 8 Şubat 1241'de gelen nihai onayını beklemekten ve Arslan Yürekli Richard'ın Askalan'daki kalesinin inşasını tamamlamaktan başka yapacak fazla bir şeyleri kalmıyordu. Bu iş de mart ortalarında bitti ve 13 Nisanda mütareke gereği Müslüman ve Hıristiyan esirlerin değişimi yapıldı. 3 Mayıs'ta Cornwall'lı Richard Akka'dan denize açıldı ve iki ayrı girişimden oluşan bu Haçlı Seferi de son buldu.

Eyyübi dönemindeki son Haçlı Seferi 1248 ile 1250 arasında Fransa Kralı IX. Louis liderliğinde yapıldı. Olayların gelişimi içinde bu seferin seyri, büyük ölçüde Beşinci Haçlı seferinin örgüsünü izledi. Haçlılar asilzadelerin liderliğindeki Fransızlardı ve seferle ilgili olarak önemli bir kaynak Aziz Louis'nin bu seferde kendisine refakat etmiş olan Jean de Joinville tarafından yazılmış biyografisidir. Bu çalışma açıkça krala yazılmış met-hiyedir. Arap kaynakları Joinville'in anlatımlarını dengelemekte ve düzelt-mektedirler.

Haçlılar Marsilya'dan denize açıldılar ve 1248-49 kışını Kıbrıs'ta ge-çirdiler. Burada iken Louis'e "Tatarların büyük Kralı" yani Büyük Moğol Hanı'ndan bir elçi geldi. Hristiyanlığa sempatisi olan Büyük Han Güyük 1248 Nisanında ölmüştü ve bundan sonra Möngke'nin 1251'de Büyük Han seçilmesine kadar bir ara dönem olmuştu. Elçi gerçekte önemli bir Hristi-yan hükümdarın dikkatini çekmek üzere gönderilmiş olabilirdi. Louis onu geri yollarken taşa kazınmış dinî resimlerle birlikte en iyi kırmızı kumaş-tan şapel olarak düzenlenmiş bir çadır gönderdi. Kendi elçileri ise Moğol dilini bilen iki Fransiskan rahibiydi.

Kral ve Haçlıları 1249 Mayısında Kıbrıs'tan yelken açtılar 5 Haziran-da Dimyat'ta karaya çıktılar. Eyyübilerin en büyük şefi olan es-Salih Eyyüb ölmek üzere olan bir adamdı ama Müslüman direnişini yönetmek için Mı-sır'a koştu ve daha önce olduğu gibi el-Mansure ordugâh-kentinde karargâh kurdu. Dimyat Haçlıların gelmesinden önce boşaltılmış olduğu için bunlar tarafından kolayca işgal edildi. Burası Haçlıların üssü ve Fransa kraliçesinin ikametgâhı oldu. Ekim ayında Nil selleri çekilince Louis nehir boyunca gü-neye ilerlemeye başladı. Fransa'dan takviyeler geldi ve bir dizi çatışmayı ta-kiben Haçlılar el-Mansure'nin dışında kamp kurdular. Bu durum bir Mısır-lının, kral ve kardeşi Artoislı Robert komutasındaki Haçlı ordusuna bir ge-çit yerini gösterdiği 1250 Şubatına kadar sürdü. Bunun ardından meydana gelen muharebede kralın emirlerine uymayan Artoislı Robert el-Mansure içerisine düşüncesiz bir saldırıda bulundu ve dar sokaklarda öldürüldü. Lo-uis muharebeyi kazandı ve el-Mansure'nin dışında sekiz hafta kampta kal-dı. 1250 Nisanında Dimyat'a çekilip düşmanla müzakereye girmeye karar

verdi. Ancak Müslümanların tarafında önemli gelişmeler olmaktaydı. Louis 6 Nisanda yakalandı ve kısa bir süre sonra da askerleri kraldan gönderildiği söylenen sahte bir emir doğrultusunda silahlarını bıraktılar.

Sultan es-Salih Eyyüb 1249 Kasımında el-Mansure'deki kampında ölmüştü. Oğlu ve halefi el-Muazzam Turan Şah'ın Hısn Keyfa, yani bugün Türkiye'de Hasankeyfte bulunan dirliğinden çağrılması gerekmektedir. Bu kritik ara dönem boyunca sultanın karısı ve eski cariyesi olan Şecerüddür adındaki bir Türk hanımın, birliklerin komutanı, emir ve Müslüman şövalye Fahreddin ibn eş-Şeyh ile işbirliği halinde işleri yürütmesi sayesinde askerî durum kontrol altında tutulabilmisti. Sultan'ın ölümü gizlenmiş ve Şecereddür'ün onun imzasını taklit etmesi sayesinde emirler verilmeye devam etmişti. Es-Salih Eyyüb'e ve el-Muazzam Turan Şah'a bağlılık yemini edildi. Kendisi köken olarak bir memlüke olan Şecereddür, es-Salih Eyyüb'ün seçkin askerleri olan Türk Kıpçak Memlüklerin oluşturduğu Bahriye birliğiyle yakın ilişki içindeydi. Bahriye'nin politik ve askerî öneminin, Memlük olmayan Fahreddin'in el-Mansure'de 9 Şubat 1250'deki ölümünü takiben arttığı düşünülebilir.

Turan Şah 25 Şubatta el-Mansure'ye ulaştı ve Dimyat üzerine yürümeye niyetlendi. Yolda Feraskur'da kamp kurdu ve burada akıbetine ulaştı. Babasının enerjisine sahip değildi ve Mısır'a geldiğinden beri Memlüklerle hakaret etmekten hiç vazgeçmemişti. Bu durum, iki buçuk asır boyunca Mısır tarihinde sürekli hale gelecek olan veraset krizlerinin başlangıcı oldu. Turan Şah es-Salih'in sarayındaki Memlük görevlilerin yerine kendi adamlarını yerleştirmek istedi ve güvenlik işlerinin başına bir Habeş köle, mabeyncibaşılığa da bir hadımağasını getirdi. Bir sarhoşluk anında mumları kılıcıyla biçerek Bahriye askerlerinin kafalarını da aynı şekilde keseceğini söyleyerek tehditler savurdu. Hükümdarlığı onun için muhafaza etmiş olan Şecereddür'ü küçük düşürdü ve tehdid etti. Turan Şah bir savaşçı değil, hayatını sefahatla geçiren bir adamdı. Tüm bunlar bir Memlük komplosuna yol açtı. 1 Mayıs 1250'de veya buna yakın bir tarihte düzenlenen şölenin ardından bir hücumla uğrayarak öldürüldü.

Bunu takiben yaklaşık üç ay süren bir geçiş dönemi yaşandı ve bu sırada Mısır memlük tarihinde eşi görülmemiş bir olay yaşanarak Şecereddür

dür Müslümanların Melikesi olarak hüküm sürdü. Bundan sonra bir Memlûk emiri olan Aybek, el-Türkmeni el-Malik el-İzzeddin unvanıyla Mısır sultanlığına getirildi. Böylece Arap Fatımi halifeliği ile Kürt Eyyûbi sultanlığı yerini Türklerin hâkimiyetine bıraktı ki, bu durum, en azından görünüş olarak, Mehmed Ali Paşa tarafından kurulan hanedanın sonuna ve 1953'te Mısır'da Cemal Abdünnasır tarafından ilan edilen Mısır Cumhuriyeti'ne kadar sürdü.

SONRASI

Salih Eyyüb'ün ölümü ve Bahriye tarafından gerçekleştirilen darbe Eyyûbi yönetimi için sonun başlangıcı oldu. Mısır'ı Memlûklere yitirdikten sonra Eyyûbiler bir süre daha Suriye emirliklerini elde tutmaya devam ettiler. Sonları, Suriye'nin 1260'ta Moğol istilası altında kalmasıyla ve bunu takiben Moğolların Filistin'de Ayn-Calut mevkinde aynı yıl 3 Eylülde Mısır'dan gelen bir seferi kuvvet tarafından mağlup edilmesiyle geldi. Bunu ardından Müslüman Suriye Memlûk sultanlığı tarafından ilhak edildi. Sadece küçük Hama emirliği 80 yıl kadar kendi halinde kimseye zarar vermeden Eyyûbi yönetimi altında varlığını sürdürdü. Sondan bir önceki emir vakanüvis ve coğrafyacı İsmail Ebülfida idi.

Franklar için Mısır ve Suriye'de Memlûk sultanlığının ortaya çıkışı yeni ve saldırgan bir hasmın ortaya çıkması anlamına gelmekteydi. Frank devletleri ile Eyyûbi emirliklerinin birbirlerine hoşgörü gösterebildikleri ve bunun sadece Avrupa'dan gelen Haçlı seferleriyle kesildiği dönem sona eriyor, bunun yerine ilk nesil mühtedi Türklerin cihadı canlandırmaya yönelindikleri yeni bir dönem başlıyordu.

FRANK DEVLETLERİ VE İLK DÖNEM MEMLÜK SULTANLARI

SURİYE’NİN MEMLÜK İDARESİNE GİRİŞİ

Memlûklerin Mısır’da 1250’de politik gücü ele geçirmelerinden sonra, es-Salih Eyyüb’ün IX. Louis’in Haçlı seferine karşı Müslüman direnişine yaptığı liderliğin giderek sönmesinin ardından, İslamın genç ve fanatik yeni müritleri olan Memlûklerin Franklara karşı bir an önce cihat ilan etmeleri beklenirdi. Bunun 13 yıl boyunca gerçekleşmemiş olması esas itibarıyla iki faktöre bağlıdır.

Bunlardan biri, Memlûklerin Mısır’ı ellerinde tutmalarına rağmen, Müslüman Suriye’nin hâlâ Eyyübi emirleri tarafından denetlenmesiydi. Bunların başında Salaheddin’in büyük torunu en-Nasır Yusuf vardı. Nasır Yusuf 1236’da babasından halefi olarak Halep’i almış, 1250’de ise bundan sonra kendisine başkenti yapacağı Şam’ı ele geçirmişti. 1251’de Memlûk sultanlığını devirmek üzere Mısır’a ilerlemiş, ancak Delta’nın doğusunda ki el-Abasa’da Aybek tarafından yenilgiye uğratılmıştı. 1256’da halife el-Mustasım, Aybek ve en-Nasır Yusuf arasında kırılğan bir barış antlaşması sağladı. Bu arada Bahriye arasındaki hizip çatışmaları bazılarının Eyyübi Suriye’ye kaçmasıyla sonuçlanmıştı. Burada önce en-Nasır Yusuf, sonra da Kerak efendisi el-Mugis Ömer’i Mısır’daki hasımlarına karşı harekete çağırdı. Aybek ve 1250’de evlenmiş olduğu Şecereddür arasındaki tartışmalar ve kıskançlık 1257’de her ikisinin de öldürülmelerine neden oldu. Aybek’in Memlûklerinden biri olan Kutuz (Seyfeddin), önceleri Aybek’in genç oğlu adına Mısır hükümetinin başına geçti.

Memlûk Mısır’ın ve Eyyübi Suriye’nin kutuplaşması üçüncü bir kuvvetin, Doğu’dan gelerek dünyayı fetheden Moğolların aniden bölgeye girmesiyle sona erdi. Önceki bölümde değinilmiş olan Möngke 1251’de Büyük Kağan seçildi ve 1255’te kardeşi Hulagu’yu Yakındoğu topraklarını fet-

hetmeye gönderdi. 1258'de Bağdat ele geçirildi ve son halife el-Mustasım öldürüldü. En-Nasır Yusuf Hulagu'ya hediyeler göndermeyi uygun buldu ama elçisi tehdit ve hakaret dolu bir mektupla geri döndü. Hulagu Halep'e doğru yürüyüşe geçti ve bu kent 1260 Ocağında düştü. En-Nasır Yusuf kaçtıysa da yakalanarak Hulagu'ya gönderildi. Mart ayında Şam düştü. Hulagu bu noktada Möngke'nin ölümünü öğrendi ve Suriye'yi terk ederek veraset konusunun çözülmesinde yer almak üzere geri döndü. Ordusunun başında generali Kitboğa Noyan'ı bıraktı.

Bu olaylar Frank devletlerini etkiledi. Franklar İslam gücünün Moğollar karşısında dağılmasını memnurlukla izlediler. Moğolların Hıristiyanlığa karşı hoşgörülü ve bazen eğilimli olduğunu da biliyorlardı. Hulagu ve halefleri olan İran ilhanlarının anaları ve eşlerinin bazıları da Möngke'nin annesi gibi Hıristiyandı. Her ne kadar Latin Krallığı Moğollara uzak durduysa da, Suriye'deki Moğol hâkimiyeti sırasında Antakya ve Trablusşam hâkimi VI. Bohemond onların müttefikiydi.

Moğolların Suriye'deki hâkimiyetleri başladığı gibi aniden bitti. Suriye'deki Bahriye memlûklerinin lideri genç Baybars el-Bundukari, Moğol tehdidi karşısında sultanlığı gasp eden Mısır'daki rakibi Kutuz ile antlaşmaya vardı. Mısır ordusu Filistin'e girerken Baybars bir öncü gücün başında ileri atıldı ve Kitboğa Noyan, 3 Ekim 1260'ta Gilboa dağının kuzeyindeki Yizrael vadisinde yapılan Ayn Calut muharebesinde bozguna uğratıldı. Böylece, uzun süre arka planda mevcut olmasına rağmen, Suriye ve Mısır üzerindeki acil Moğol tehdidi sona ermiş oldu. Kutuz ve Baybars'ın müşterek kuvvetleri Mısır'a dönerken 24 Ekim'de Kutuz'un öldürüldüğü bir hizip çatışması meydana geldi. Öldürücü darbe muhtemelen Baybars tarafından indirilmişti. Her halükârda Baybars sultanlık iddiasında bulunmak için tereddüt etmedi ve diğer Memlûk ileri gelenleri bu talebi kabul ettiler.

BAYBARŞ'IN SULTANLIĞI

Sultan Baybars böylece tahta çıktı ve asalet unvanı olarak el-Melik ez-Zahir (Görünür Melik) adını aldı. Bu, bilinçli olmasa da, Suriye'deki çok eski bir Helen sefeinin, Antiochus IV Epifanes'in kullandığı "Görünür Kı-

ral” unvanının ilginç bir şekilde o güne yansımasydı. Baybars’ın Frank devletlerine karşı cihadına başlayabilmesi için üç yıl geçti. 1263’e kadar Suriye’yi kontrol altına alamadı ki, başka sorunların yanı sıra Kutuz tarafından Şam valiliğine atanmış ve şimdi de kendi sultanlığını ilan etmiş olan Memlük rakibi Sencer el-Halebi’yi yenmek zorundaydı. Ayrıca, bir zamanlar Baybars’ın müttefiki olan el-Kerak’ın efendisi el-Mugis Ömer şimdi Suriye’deki egemenliğini tehtit ediyordu ve yakalanıp iktidardan uzaklaşması ancak 1263 Nisanında gerçekleşti.

Bu olayları takiben Baybars’ın Frank düşmanları üzerine art arda darbeler indirilmeye başlandı. Baybars 1263 kışında, vakanüvisi İbn Abdüzzahir’in “Hıristiyanların dinlerinin doğduğu yer olduğunu ileri sürdükleri en önemli tapınakları” şeklinde nitelediği Nasıra’daki kiliseyi tahrip etti. Akka yakınlarına bir akıncı gücü gönderdi ve bunun hemen ardından Tabor Dağı’ndaki ana kampından harekete geçen bir seferi grubun liderliğini üstlenerek Frank başkentinin tam bir keşfini yaptı. 1265’te Franklara karşı ikinci bir sefere çıktı. Filistin kıyısından ilerleyerek şubat ayında Kayseriye’yi kuşattı. İç kale direndiyse de sonunda, 5 Mart 1265’te teslim oldu. Burası, denizaşırı ülkelerden gelen hacılar tarafından üs olarak kullanılmaması için yerle bir edildi. Daha sonra Memlük ordusunun bir kolu Hayfa’yı ele geçirerek tahrip etti. Bu sırada Baybars Arsuf’a ilerleyerek 21 Martta burayı kuşattı. Arsuf 26 Nisan’da düştü ve bir kıyı kenti olduğu için Kayseriye gibi yerle bir edildi. Şimdi eline geçmiş olan geniş kıyı bölgelerini kontrol altında tutmak için Baybars bu toprakları emirlerinin ve adamlarının mülkleri haline getirdi.

1266’da Baybars, denizden uzak önemli bir müstahkem mevki olan Celile’deki Safed tepelerinde Tapınak şövalyelerinin kalesini hedef olarak seçti. Sultan kuşatma gereçlerini Akka yakınlarındaki ana üssünden getirirken, kaleyi gözetim altında tutmak için bir öncü güç gönderildi. Kendisi 13 Haziran’da geldi ve kuşatma on beş gün sonra başladı. Garnizon mensupları 23 Temmuzda teslim olduysa da ertesi gün gayri resmi bir serbest geçiş antlaşmasını ihlal ettikleri bahanesiyle idam edildiler. Kıyı kentlerinin aksine Safed tahrip edilmedi. Kale yenilendi ve bir Müslüman garnizon yerleştirildi. Sur kentinin iç bölgelerinde yer alan iki diğer önemli tah-

kimli mevki olan Hunin ve Tibnin (Franklar Le Toron adını vermişlerdi) de aynı yıl içinde Baybars'a teslim oldular.

1268 Şubatında Baybars tekrar Suriye'ye doğru yola çıktı ve tamirattı gözden geçirmek üzere Safed'e geldi. Orada iken Yafa kontu Gui de İbelin'den gelen bir elçi Baybars'ın babasıyla yapmış olduğu antlaşmanın yenilenmesini istedi. Baybars bunu reddetti ama kentin teslimi karşılığında serbest geçiş hakkı teklif etti. Yafa 8 Martta teslim edildi ve diğer kıyı kentleri gibi yerle bir edildi. Buna karşılık, Litani Nehri'nin batıya doğru sert bir dönüş yaptığı noktada bulunan Şakif Arnun, yani Tapınak Şövalyelerinin Belfort kalesi 15 Nisanda ele geçirildikten sonra tamir edildi. Baybars en büyük zaferini Antakya'yı kuşatıp alarak elde etti. Kente saldırı 18 Mayısta yapıldı ve ertesi gün garnizon ile iç kale teslim oldu. Büyük miktarlarda ganimet elde edildi ve hem kent hem de iç kale yangın sonucu tahrip oldu.

1270'te Baybars Fransa kralı IX. Louis'in, Dimyat'taki yenilgisinin intikamını almak üzere, yeni bir haçlı seferine karar verdiği haberini aldı. Krala önce Tunus'u alması ve sonra da kara ve deniz yoluyla Mısır'a ilerlemesi tavsiye edilmişti. Kralın Tunus kuşatması sırasında bir veba salgınında ölmesi sayesinde bu iddialı plan sonuçsuz kaldı ve Baybars yeni bir güvenlik sorunu yaşamadı.

Baybars'ın Frank devletlerine karşı son başarısı 1271'de Hospitalier tarikatının kalesi olan Crac des Chevaliers (Müslümanlar tarafından Hısnülekrad olarak adlandırılmıştı) karşısına ordusunun başında yürüdüğü zaman elde edilmişti. Bu kale Suriye'nin Humus ile deniz arasında kalan tepelik arazisinde bulunmaktaydı. Kuşatma 14 Martta başladı ve 7 Nisanda garnizonun teslimi ve güvenli geçiş hakkını kullanarak ayrılmalarıyla sona erdi. Bu kalenin düşmesiyle birlikte Trablusşam tehlikeye girmiş, ancak bir İngiliz Haçlı ordusunun geldiğini duyunca Baybars, Kont VI. Bohemond'la bir mütareke yapmak zorunda kalmıştı. Bu seferin başındaki komutan Kral III. Henry'nin oğlu ve sonradan halefi olan Lord Edward idi. Edward kuvvetlerini Hulagu'nun oğlu ve İran ilhanı olarak halefi bulunan Abaka Han ile ortak bir harekâta kullanmayı umuyordu. Bu planın hayal ürünü olduğu ortaya çıktı ve Edward 1271 Eylülünde Akka'dan ayrıldı, eve dönüş yolunda İngiltere kralı oldu.

Babadan oğula geçen bir sultanlık oluşturmayı uman Baybars her ne kadar yıllar öncesinden en büyük oğlunun başa geçmesini ayarlamışsa da, bu tasarı hızla çöktü. Baybars 1277'de öldüğü zaman ülkesindeki en güçlü kişi eski silah arkadaşı Kalavun el-Elifi, yani "binlik" anlamına gelen takma adının, ona ilk efendisi tarafından 1000 dinarlık yüksek bir fiyat ödendiğini gösterdiği kişiydi. 1279'da Kalavun Baybars'ın oğlunu kenara iterek tahtı gasp etti. Ne var ki, Baybars gibi onun da Şam'da bulunan bir rakiple, kentin valisi Sunkur el-Aşkar ile baş etmesi gerekiyordu. Bu sırada Baybars'ın oğulları el-Kerak kalesinde sürgünde bir taht kurmuşlardı. Bu sorunlar zamanla aşıldı. Sunkur yenilerek 1280'de Şam'dan sürüldü. İlhan Abaka tarafından gönderilen bir Moğol istilası ordusu 1281'de Humus'ta yenilgiye uğratıldı. Nihayet 1286'da el-Kerak da teslim oldu ve Baybars'ın iki oğlu Kahire'ye getirildi.

Bu arada Kalavun Franklara karşı cihat açtı ve 1285 Nisanında Lazkiye güneyinde Hospitalier'lere ait Margat (Arapça el-Merkab) kalesini ele geçirdi. Kalavun buraya bir Memlük garnizonu yerleştirdi ama kıyıda yer alan diğer bir Hospitalier kalesi olan Maraclea'yı (Arapça Marakiyye) yerle bir etti. Hala ayakta kalan iki Frank devleti Trablusşam ile Latin Krallığı idi. Her ikisi de garip bir politik durumda bulunuyordu. Kalavun'un 1281'de bir antlaşma yaptığı, Trablusşam'ın hükümranlılığı ailesinden devralan son kontu VII. Bohemond'un ölümünden beri bu bölge Gibelet (Cübeyl) lordu Bartolomeo Embracio'nun denetimindeydi. Venedikliler ona Cenevizli olduğu için güvenmiyorlardı. VII. Bohemond'un kardeşi bölge üzerinde hak iddia ediyordu. Trablusşam'dan gelen elçiler Kalavun'u duruma müdahale etmeye davet ettiler. O da harekete geçmekte gecikmedi ve 1289 Nisanında Trablusşam kentini alıp yıkarak kıyının bu bölgesinde ki Frank egemenliğine son verdi.

Geriyeye Latin Krallığı kalmıştı. Oldukça erken bir tarihte Kudüs tacı tartışma konusu yapılmış, ancak 1286'da Kıbrıs kralı Lusignanlı Henry Kudüs kralı olarak tanınarak Sur katedralinde taç giymişti. 1283'te Kalavun *bailli* yani krallık naibi adı verilen "Akka krallığındaki yetkililer" ile üç askeri tarikatın, yani Tapınak, Hospitalier ve Töton şövalyelerinin üstatlarıyla bir

antlaşma yaptı. Bu antlaşma 3 Haziran 1283'ten itibaren on yıl, on ay, on gün ve on saat süreyle geçerli olacaktı ve krallık tarafından elde tutulan topraklar ayrıntılı olarak belirlenmekteydi. Antlaşmaya iki adet vakur ve uzun tasdik yemini eklenmişti.

On yıllık antlaşma, Kalavun'un Akka'yı alarak son bir seferle Trablusşam'daki zaferini tamamlamasını engelliyordu. Akka'da bazı Müslümanların Hristiyanlar tarafından öldürülmesini savaş nedeni olarak gördü. Sonraki gelişmelerle ilgili farklı anlatımlar bulunmaktadır. Bunlardan birine göre Kalavun, emirlerinden oluşan meclisi topladığında onların beklenmedik ölçüde tereddüt içinde olduklarını gördü. Bunun üzerinde dışişleri vekili Fethüldin İbn Abdüzzahir'i antlaşmada bir boşluk olup olmadığını incelemekle görevlendirdi. Feth el-Din konuyu tecrübeli babasıyla görüştü ama bir çözüm getiremedi. Ne var ki kuzeni Şafi b. Ali el-Askalani (ki kendisini çözüm bulmakta daima üretken bir kişi olarak resmetmektedir) ortaya atılarak "Biz Sultan ile birlikteyiz. Eğer antlaşmanın iptalini isterse iptal edilir, devamını isterse devam eder" dedi. Kendisine "Emirlerin yaşlanıp tembelleştikleri ve sultanın antlaşmanın iptalini tercih edeceği" söylenildiğinden [buna dayanak olabilecek] bir madde buldu. Askalani bu madde nin hangisi olduğu konusunda olayı anlattığı iki değişik anlatıda farklı bilgiler vermektedir.¹ Her halükârda Kalavun harekete geçti ama ordu Kahire'den çıkarken 12 Kasım 1290'da aniden öldü. Ancak sefer, oğlu ve halefi el-Eşref Halil tarafından zaferle sonuçlandırıldı. Halil 12 Mayıs 1291'de Akka'yı fethetti kıyıdaki köprübaşlarını Franklardan temizledi. Böylece Latin Krallığı, II. Urbanus'un Clermont'da ilk Haçlı Seferi için yaptığı çağrıdan hemen hemen 200 sene sonra sona ermiş oluyordu.

SONUÇ

Akka ve son Frank topraklarının 1291’de el-Eşref Halil tarafından fethedilmesi sadece Latin Krallığının haritadan kaybolması değil fakat aynı zamanda Suriye-Filistin’de bunların geriye alınması için üs olarak kullanılabilecek limanların yitirilmesi ve yerle bir edilmesi anlamını taşıyordu. Batı Avrupalılar her şeyin geri alınabileceği umudunu yitirmek istemiyorlardı. Bunun bir göstergesi de bazıları yeni Haçlı Seferleri girişimlerinin strateji ve taktiklerini dikkatle incelemiş olan “geri kazanma risaleleri” idi. Art arda gelen papalar Haçlı Seferi başlatılması fikrini desteklediklerini gösterdiler; ancak ortada uygun bir lider yoktu.

1305 dolaylarında bu hevesleri eyleme dönüşebilecek gibiydi. Yeni bir papa, V. Clemens o yıl seçilmiş ve yine 1305’te karısını yitirmiş olan Fransa kralı IV. Philippe dikkat çekici şekilde dindar olmuştu. Bu dindarlık onu bir yandan Haçlı hareketinin liderliği için iddialı olarak ortaya çıkarıyor, diğer yandan da zengin Tapınak Şövalyeleri tarikatını ortadan kaldırmaya yöneltiyordu. 1313’te yapılan muhteşem bir festival ile kutsal hacı aldı ama bu muazzam dindarlık gösterisinden hiçbir pratik sonuç çıkmadı. Hem kral hem de Papa Clemens 1314’te öldüler ve efsaneye göre Tanrı katına kurbanları Tapınak Şövalyelerinin son üstadı Jacques de Molay tarafından davet edilmişlerdi.

Her ne kadar bir Haçlı seferi düzenlenmesinin planları Philippe’in üç halefi tarafından sürdürüldüyse de, bu tür bir girişimin pratik sorunları ve masrafı, sonuçta bunu savunan herkesin geri adım atmasına neden oldu. 1337’de İngiltere ve Fransa arasında Yüz Yıl Savaşı’nın çıkmasıyla, çok uzun vadeli bu çatışmanın neden olduğu sorunlar araya girdi. 1365’te, Kudüs tahtının vârisi iddiasını taşıyan Kıbrıs Kralı I. Pierre Lusignan’ın İskenderiye’ye karşı bir sefere girişmesiyle Ortadoğu’daki son Haçlı seferi gerçekleşti. Buna Mısır’a yapılan Üçüncü ve son Haçlı Seferi de denilebilir. İskenderiye ele geçirildi fakat bu başarı ne genişletilebildi ne de sürdürülebildi. Muzaffer haçlılar bir hafta sonra şehri terk ederek Kıbrıs’a döndüler. Bundan sonra Osmanlı Türklerinin büyüyen gücü Hristiyan Avrupa devletlerinin temel endişesi haline gelecekti.

Kıbrıs Lusignan krallarının Kudüs'ün meşru kralları olma iddiaları bir Arap efsanesinde hayalet gibi ortaya çıktı. Birden fazla yazar tarafından hikâye edilmiş olmasına rağmen herhangi bir batı kaynağında teyit edilmemiştir. Kral Pierre'in İskenderiye seferiyle ilgili konudan konuya atlayan bir Arap anlatımı efsanenin şu versiyonunu vermektedir:

Kıbrıs kralı Pierre (Allahın laneti üzerinde olsun) babası Hugh'un [Kral IV. Hugh] ölümü üzerine vâris olarak onun tahtına çıkınca Sultan el-Malik en-Nasır Hasan'dan Suriye kıyısındaki Sur kentine gitmek için izin istedi çünkü Kıbrıs'a kral olan herkesin oradaki bir sütunun üzerine oturması gelenek imiş. Çünkü onların iddialarına göre, krallık ancak söz konusu kişinin o sütuna veya krallar için ayrılmış bir yere oturmasıyla tamam olurmuş ve böylece krallığın tam hale gelmesiyle tebaası üzerinde iradesini yürür kılması kesin olurmuş. Sultan onu hakir gördü ve onun Sur kentine girmesini yasakladı; öyle ki bu (Allah en iyisini bilir) onun İskenderiye'ye yaptığı akının nedeniydi.¹

Birinci Haçlı Seferinden itibaren, Kudüs'ü ele geçirmek, elde tutmak veya geri almak için Ortadoğu'da yapılan savaşların Hristiyanların gözünde yeri özeldi. Aynı şey dönemin Müslümanları için geçerli değildi. Kabul edilmeli ki Hristiyanların saldırganlığı ve fetihleri Kutsal Savaşı, cihadı tahrik etmişti ve Kudüs'ün İslamın üçüncü kutsal şehri olarak görüldüğü de şüphesizdi; ancak, Suriye-Filistin'deki çatışmalar her ne kadar Müslümanlara ait tarih çalışmalarında anlatılmışsa da, bunlar herhangi bir çağdaş vakayinamenin özel bir konusu olmamıştı. Haçlılarla ilgili Müslümanlar tarafından yazılan ilk anlatı Ali el-Hariri tarafından kaleme alınan "Melun Frankların Müslümanların vatanına yaptıkları saldırıyla ilgili bilgi ve açıklamalar" (*al-I'lam wa'l-tabayn fi khuruj al-Firanj al-mala'in ala diyar al-Muslimin*) başlığını taşımaktadır. Tarihi de çok anlamlıdır. 926 yılının Şevval sonlarında yani 1520'nin 3 ile 12 Ekim tarihleri arasında tamamlanmıştır. Döneme ait diğer bir kısa Arapça çalışma olan *al-Durr al-muşan fi sırat al-Muzaffer Selim Han* ise sapkın Safavileri ve allahsız Memlûkleri yenme-

sini takiben Sultan Selim için yazılmış bir methiyedir. Çalışma 10 Safer 926 yani 4 Mart 1517’de tamamlanmıştır. Yazarı Ali b. Muhammed el-İşbili el-Mağribi el-Dimaşki olup adının açıkça gösterdiği gibi Kuzeybatı Afrika’dan geçip Şam’a yerleşmiş olan Sevilla kökenli bir mülteci ailenin üyesidir. Bu iki risalenin yazarları açıktır ki, Yavuz Sultan Selim’in kişiliğinde bir cihad lideri, Hristiyanların elinde acı çeken Müslümanların intikamını almak üzere Haçlılara karşı yapılacak bir seferin liderini görmüşlerdir. İronik olan husus *al-I’lam* yazarı eserini Selim’in 22 Eylül 1520’de öldüğünden habersiz olarak tamamlamıştır.

NOTLAR

BİRİNCİ BÖLÜM

- 1 Edward Peters (ed.), *The First Crusade*, Philadelphia: Pennsylvania Üniversitesi yayını, 1971 (bundan sonra *Peters, First Crusade*), s. 30.
- 2 Rosalind Hill (çev. ve ed.), *Gesta Francorum*, Londra: Thomas Nelson & Son, 1962, s. 17

İKİNCİ BÖLÜM

- 1 Gibb, *Damascus Chronicle*, s. 92.
- 2 Gibb, *Damascus Chronicle*, s. 93.
- 3 Gibb, *Damascus Chronicle*, s. 106.
- 4 Snorri Sturluson, *Heimskringla*, Çev. Samuel Laing, Londra, Everyman's Library, 1961, s. 282-4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 1 Peters, *Birinci Haçlı Seferi*, s. 220-1
- 2 Steven Runciman, *A History of the Crusades*, c. II: *The Kingdom of Jerusalem*, Harmondsworth: Penguin, 1951, s. 291.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- 1 Gibb, *Damascus Chronicle*, s. 299.
- 2 Gibb, *Damascus Chronicle*, s. 304.
- 3 Gibb, *Damascus Chronicle*, s. 310.
- 4 Ibn al-Athir, *al-Bahir*, ed. Tulaymat, çev., P. M. Holt, Kahire ve Bağdat, 1963, s. 106.

BEŞİNCİ BÖLÜM

- 1 P. M. Holt, "Mamluk-Frankish diplomatic relations in the reign of Qalawun", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 2, 1989, s. 289.

SONUÇ

- 1 al-Nuwayri al-İskandarani, *al-İlman*, çev. P. M. Holt.

KAYNAKÇA

İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİ BULUNAN KAYNAKLAR

Birinci Haçlı Seferi'nin arka planı ve gelişiminin isimsiz bir Haçlı, muhtemelen güney İtalya'dan gelen bir Norman tarafından birinci elden bir anlatımı şu kitapta verilmektedir. Rosalind Hill (ed. ve çev.), *Gesta Francorum*, Londra, Thomas Nelson & Son, 1962. Bu çalışma 12. yüzyılın başlarında bir Benedikten keşişi olan Nogenlti Guibert tarafından yapılan ve *Gesta Dei per Francos* adını taşıyan çalışmanın temelini oluşturmuştur ve şimdi çevirisi mevcuttur: Robert Levine, *The Deeds of God Through the Franks*, Woodbridge, The Boydell Press, 1997. Ayrıca, Edward Peters tarafından yapılmış bir girişle derlenmiş olan *The First Crusade*, Philadelphia, Pennsylvania Üniversitesi yayını, 1971 adlı kitap da değerli bir çalışmadır. Burada Chartreli Fulcher tarafından yazılan vakayinamenin bir çevirisi ile diğer kaynak malzeme verilmektedir. Kral Sigurd'un Haçlı Seferi ise şu çalışmada verilmektedir: Snorri Sturluson, *Heimskringla, Sagas of the Norse Kings*, çev. Samuel Laing, Londra, Everyman's Library, 1961. Birinci Haçlı Seferiyle ilgili Bizans bakışının sunulduğu çalışma: E. R. A. Sewter (çev.), *The Alexiad of Anna Comnena*, Harmondsworth, Penguin, 1969. Döneme ait bir Müslüman anlatımı için bkz. H. A. R. Gibb (çev.) *The Damascus Chronicle of the Crusades*, Londra, Luzac & Co., 1967. Bu çalışma vakanüvis İbnül-kalanisi tarafından *Dhayl ta'rikh Dimashq* yani "*Şam vakayinamesinin devamı*" adlı eserinde bulunan ve 490/1096 ile 555/1160 tarihleri arasını kapsayan kayıtlardan oluşmaktadır. Haçlı Seferlerinin daha sonraki bir dönemi şu çalışmada kapsamaktadır: U. ve M. C. Lyons ile J. S. C. Riley-Smith, *Ayyubids, Mamlukes and Crusaders*, Cambridge: Heffer & Sons, 1971, ki burada aşağıdaki vakayinameden seçmeler bulunmaktadır: İbn al-Furat (ö. 807/1405) tarafından yazılmış ve 641/1243-4 ile 676/1277-8 yılları arasını kapsayan *Ta'rikh al-duwal wa'l-muluk*, "Devletlerin ve kralların tarihi". Çeviri çalışmanın ikinci yarısını kapsamaktadır.

HAÇLI SEFERLERİ'NE AİT GENEL TARİHLER

Steven Runciman'ın ilk olarak 1951'de yayınlanan üç ciltlik çalışması *A History of the Crusades*, Harmondsworth, Penguin, İngilizce olarak yazılmış en iyi bilinen eser olup açıklığı ve üslubunun zerafetiyle haklı bir şöret sahibidir. Runciman Doğulu kaynaklara çeviriler vasıtasıyla ulaşmıştı. H. E. Mayer, *The Crusades*, çev. J. Gillingham, 2. baskı, Oxford, Oxford Üniversitesi yayını, 1988, tek ciltlik sağlam bir çalışmadır. Çok daha geniş ölçekli bir çalışma Kenneth M. Seton'un editörlüğünde Wisconsin Üniversitesi yayını tarafından yayınlanan *A History of the Crusades* adını taşıyan ciltlerdir. I. Cilt: *The First Hundred Years*, haz. Marshall W. Baldwin, ve II. Cilt: *The Later Crusades, 1189-1311* haz. Robert Lee Wolff ve Harry W. Hazard; her iki cilt de 1969'da yayınlanmıştır. Haçlı Seferleri, Haçlılar ve Doğudaki etkileriyle ilgili olarak önde gelen otoriteler tarafından yazılan 12 makale Thomas F. Madden, *The Crusades: The Essential Readings*, (Oxford, Blackwell, 2002) adlı çalışmada yararlı bir biçimde bir araya getirilmiş ve yeniden basılmıştır. Müslüman dünyasının kartografyası için genelde bkz. Hugh Kennedy (ed.), *An Historical Atlas of Islam*, 2. baskı., Leiden, Brill, 2002. Çok miktarda resimli yazıya sahip diğer bir eser için bkz. Angus Konstam, *Historical Atlas of the Crusades*, Ludlow, Thalamus Publishing, 2002.

HAÇILARIN ORTADOĞU'DAKİ KOMŞULARI

Bizans İmparatorluğu'nun genel bir tarihi George Ostrogorsky, *History of the Byzantine State* (çev. Joan Hussey, 2. baskı, Oxford, Blackwell) 1968 adlı çalışmada temin edilmektedir. Ayrıca konuyla ilgili bir bölüm olan "The Later Macedonians, the Comneni and the Angeli, 1025-1204" aşağıdaki çalışmada yer almaktadır: *The Cambridge Medieval History*, Cilt IV: *The Byzantine Empire and its Neighbours*, Cambridge, Cambridge Üniversitesi yayını, 1966. Ermenistan ve Kilikya (Küçük Ermenistan) ile ilgili olarak bkz. T. S. R. Boase (ed.), *The Cilician Kingdom of Armenia*, Edingburgh ve Londra, Scottish Academic Press, 1978; Jacob G. Ghazarian, *The Armenian Kingdom in Cilicia during the Crusades*, Richmond, Curzon Press, 2000. Bu dönemdeki Müslüman devletlerin tarihlerini ele alan inceleme için bkz. P. M. Holt, *The Age of the Crusades*, Londra, Longman, 1986. Daha fazla ayrıntı için bkz. Nikita Elisséeff, *Nur ad-Din / Un grand prince musulman de Syrie au temps des Croisades* (3 cilt), Şam, Şam Fransız Enstitüsü, 1967. Salaheddin'in kariyeriyle ilgili tam ve dengeli bir anlatım için bkz. M. C. Lyons ve D. E. P. Jackson, *Saladin: The Politics of the Holy War*, Cambridge, Cambridge Üniversitesi yayını, 1982. Haçlı seferleriyle ilgili olarak Batılı tarihçilerin görmezden gelme eğiliminde oldukları Müslüman görüşleri şimdi olumlu bir yaklaşımla şu çalışmada sunulmaktadır: Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, Edinburgh, Edinburgh Üniversitesi yayını, 1999. Bu dönemin hükümdarları ve hanedanlarıyla ilgili yararlı bir kılavuz için bkz. C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1996.

DİZİN

Ab

Abaka Han 110-111

el-Abasa 107

Abbas 10

Adana 7, 35, 62

el-Adid 81, 84, 86; sarayı 87

el-Adil Seyfeddin 95-98

Adriyatik 30

Afamiya Kalesi 75

Afganistan 16

Afrika 26, 27

Afrin 80

Ağrı Dağı 18, 33

Ahmed b. Tulun 14

Ahmed bin Kudame 22

Ahmed el-Hariri 26

Ahmed Sencer 40-41

Akabe Körfezi 8, 87, 92

Akdeniz 7, 16, 30

Akka 8, 11, 46, 48, 53, 56, 57, 71, 72, 94, 95, 97,

100-103, 109, 109-113

Aksungur el-Porsuki 41, 64-66

Akşehir 43

Alamut Kalesi 66

Aleksios I. Komninos 9, 15, 28-29, 32-33, 40, 43-

45, 59-60, 70

Aleksios II. Komninos 34

Ali (Hz.) 10

Ali b. Muhammed el-İşbili el-Mağribi el-Dımaşkı

115

Ali bin el-Abbas el-Mecusi 37

Ali el-Hariri 114

Alice 61

Allaruz (Chastel Rouge) Kalesi 78-79

Alp Arslan 9, 17, 18

Alva 9

Amalricus 37, 79, 81-84, 86, 88

Amanos Dağları 7, 18

Amasya 18

el-Amir 63

Anadolu 7, 9, 10, 17, 17-19, 24, 31, 41, 71

Anazarbus (Anavarza) 62

Ancer 90

Andras 98

Antakya (Antiocheia) 7 11, 13, 17, 19-22, 25, 25,

26, 31-32, 34, 35, 37, 39, 40, 42, 43, 45, 58-64,

67, 70, 71, 75, 78, 80, 81, 108, 110

Antalya (Attalia) 61, 63, 71

Anuştekin ed-Duzbari 13

Arabistan 12, 92

Aral Gölü 16

Arap Vadisi 8

Arda 35

el-Ariş 47

Arka 32, 43

Arsuf 22, 48, 56, 95, 109

Artah 42; ; kalesi 40; zaferi 44

Artukiler 13

Ashin 35

Asi Nehri (Orontes, Nehr el-Asi) 7-8, 75, 78, 80

Askalan 13, 20, 22, 25, 45-47, 72, 81, 83, 91, 93,

95, 102-103

Asvan 8, 86

Atbara Nehri 9

Atsız 13, 17

Augustopolis 35

Aybek (el-Türkmeni el-Malik el-İzzeddin) 106-

107

Ayla Kalesi 87

Ayn Calut 106, 108

Azak denizi 15

Azaz kasa başı 42

el-Aziz 12

Baalbek 50, 51, 68

el-Babeyn 84

Bağdat 14, 16, 41, 65, 77, 87, 108

Bahreyn 12

Bahriye 105, 107-108

Balak 64

Ba

Balkanlar 9, 15, 79
 Banyas 66, 68, 72, 78, 83
 Barin Kalesi 36
 Bartolomeo Embracio III
 Basra 65
 Baudouin (İbelinli) 22
 Baudouin I (Boulogne'lu) 19-20, 26-27, 32, 34-35,
 41, 43, 45-47, 48, 50-51, 56, 64-65
 Baudouin II (Bourg'lu) 39, 42, 44-53, 61, 63
 Baudouin III. 75-82
 Baudouin IV. (Cüzamlı) 37, 88, 90-93
 Baudouin V. 93
 Baybars (el-Bundukari) 108-111
 Baysan 49, 91
 Bedirülcemali 46
 Belfort Kalesi bkz. Şakif Arnun
 Bekaa 50-51, 65
 Beni Munkuzi 62, 78
 Berberiler 10-11
 Berk yaruk 40, 64
 Bernard (Clairvaux'lu) 70
 Bertrand (Tulus'lu) 45, 48-49
 Beyrut 48, 56, 97
 Beyt Nuba 95-96
 Beytülahzan 91
 Beytülhalim 101
 Bilbays 82-84
 Birecik (el-Bira) 69, 89
 Birinci Çağlayan 8
 Bizans 10-11, 13, 15, 17-19, 21, 28, 31, 33, 35, 43-45,
 50, 62, 80, 84, 86, 96; İmparatorluğu 9, 18,
 29, 40, 59, 60, 70
 Bohemond I. (Otranto'lu) 19-20, 29-32, 34, 39-
 40, 42-44, 49, 59-60
 Bohemond II. 42, 61
 Bohemond III. (Çocuk) 81
 Bohemond VI. (Tek Gözlü) 108, 110
 Bohemond VII. 111
 Bouillon, Godefroi de (Dük) 19-20
 Böri 67
 Brindisi 101

Buheyre 86
 Buriler 75
 Busra 76
 Büveyhiler 16
 Büyük Ermenistan 18, 33
 Büyük Rif Vadisi 8
 Caeserea (Kayseri) 31
 Candır Kale (Babaron) 34
 Castel Neuf Kalesi bkz. Hunin Kalesi
 Cebel Avf 49-50
 Cebel Bahra (Cebel Anşariyya) 66
 Cebele 60
 Celal el-Mülk İbn Ammar 49
 Celile 13, 46-49, 65, 103, 109
 Celile Denizi (Taberiye Gölü) 41
 Cemaleddin Muhammed 68
 Cemmail köyü 22
 Cenâhüddele 17
 Cenova 56, 59
 Cerrahiler 12-13
 Ceyhan 7
 Ceyhun (Amu Derya) Nehri 14
 Ceziret Far/Firavn adası 50
 Chastel Rouge Kalesi bkz. Allaruz Kalesi
 Cistercienses tarikatı 70
 el-Cizre 97
 Clemens III. 94
 Clemens V. 53, 113
 Clermont 112; Konsili 19, 28, 58
 Colap suyu (Balikh) 39
 Comana 35
 Constance (Prenses) 61, 75, 78-79, 81, 100
 Coxon (Göksun) 35
 Crac des Chevaliers (Hısınülekrad) Kalesi 51, 110
 Cübeyl (Gibelet) 97, 111
 Çağrı Bey 16-17
 Çavlı 41
 Çökürmüş 39, 41
 Çukurova (Kilikya) 61-63, 80

Ca

Ça

Da Daimbert (Pisa Başpiskoposu, Kudüs Patriği) 43, 55
Dandanakan muharebesi 16
Danişmend 39-40, 44
Darum 96
Denizli 71
ed-Devle İbn Ammar 48
Devol Antlaşması 44, 60
Deylemiler 55
Dırgam 82, 83
Dicle 7, 14, 22, 67
Dimyat 8, 46, 52, 86, 98-100, 104-105, 110
Diyarbakır 90
Doğu Şeria 20, 46, 49-50, 99, 101
Dokak 17, 20, 47, 49, 65
Dongola 9
Dorylaeum (Eskişehir) 19, 31
Dyrachium (ortaçağda Durazzo, şimdi Draç/
Dürres) 30, 44

Eb Ebu Süleyman Davud 37
Edessa bkz. Urfa
Edward 110
Ege 7, 16
el-Efdal Şahanşah 11, 13, 46-48, 63
el-Emir 46
Endülüs 26
Ereğli (Heraclea) 34-35
Ermeniler 18, 54, 55, 69, 80
Esadeddin Şirkuh 54
Esadiye 54; askerleri 85
Eskişehir 71; muharebesi 25 ayrıca bkz.
Dorylaeum
el-Eşref Halil 112-113
Eyyüb (Salaheddin'in babası) 86
Eyzab limanı 86, 92

Fa Fahreddin İbn eş-Şeyh 100, 105
Fahrülmülk İbn Ammar 22, 49
Faruk Şah 86, 91
Fatma (Hz.) 10
Feke (eski Vakha) 34, 62

Felemenk 19
Feraskur 105
Fethüldin İbn Abdüzzahir 112
Fırat 7, 18-19, 22, 34, 39, 68-69, 89
Filaretos 18, 32-34
Filcher 58
Filistin 7, 11-13, 17, 20, 22, 24-25, 28, 39, 45-47,
55, 56, 59, 65, 68, 70, 81, 84, 85, 87, 91, 94,
96, 101, 106, 108, 113, 114
Filk 35
Filomelium (Akşehir) 31, 32
Firuz 32
el-Frama 47
Friedrich Barbarossa I. 36, 94, 97
Friedrich II. 99-102
Fulcher 28
Fulk 61, 67, 71, 77
Fustat 11, 84

Gabriel 34
Gagik II. 18
Gazi I. 72, 74
Gazi II. 74, 89
Gazneli Mahmut 16
Gazze 81, 87, 102-103
Gibelet bkz. Cübeyl III
Gilboa Dağı 108
Giscard 91
Gize 86
Godefroi 43, 46, 55
Göksu Nehri 94
Göksun bkz. Coxon
Gregorius IX. 100, 102
Gui de İbelin 93, 95-96, 110
Guiscardo, Roberto (Dük) 19, 29, 30, 42
Gümüştigin el Taci 51
Güyük 104

Habis Caldak 79
Habur 89
Hacı Dağı 49

el-Hakim 12
 Halep 8, 12-13, 17, 20, 39-42, 62, 64, 66, 68-71, 75-76, 80-81, 88-90, 92, 97, 107-108
 Hama 8, 20, 22, 62, 67, 89, 103; emirliği 106
 Hamdaniler 12
 Hamedan 41
 Harenc 79
 Harim 83; kalesi 75, 79
 Harmon Dağı 68
 Harput (Hartabirt/Khartpert) 69
 Harran 39
 Hartum 9
 Hasan b. Mufarric 13
 Hasankeyf 69 ayrıca bkz. Hisn Keyfa
 Hatay 62
 Hattin 85, 93; muharebesi 37, 52
 Havran 75
 Hayfa 8, 48, 109
 Hazar Denizi 16, 55
 Heinrich VI. 36, 98
 Henry (Campagneli) 96
 Henry (Lusignan'lı) III
 Henry I. (Fransa Kralı) 19
 Henry III. 102, 110
 Heraclea (Ereğli) 31
 Hermon Dağı 78
 Hisn Keyfa (Hasankeyf) 105
 Hisnülekrad Kalesi bkz. Crac des Chevaliers Kalesi
 Hicaz 50, 91, 92
 Honorius III. 98, 100
 Horasan 16
 Hugh (Katolik Başpiskoposu) 69
 Hugh (Vermandois Kontu) 19, 32-33
 Hugh IV. 114
 Hulagu 107, 108, 110
 Humus (Hims) 8, 20, 36, 62, 67-68, 77, 89, 110-111
 Hunin (Castel Neuf) Kalesi 84, 110

Isabel 92, 95
 Isabella 102
 İbn Abdüzzahir 109
 İbn-Akkar 51
 İbnülesir 26-27, 76
 İbnülkalanisi 24-26, 52
 İbnüssulami 22, 25, 40
 İhşidi sülaleleri 12
 İlgazi 41, 42, 59, 64
 İnab 52; muharebesi 79
 Innocentius II. 100
 Innocentius III. 98
 İoannis II. Komninos 45, 59-63, 67, 69
 İran 10, 16, 41, 66, 108
 İsaakios I. Komninos 9
 Isabel (Yolanda) 100
 İskenderiye 8, 84, 86, 113, 114
 İskenderun Körfezi 7, 33, 35
 İsmail bin Cafer el Sadık 10
 İsmail Ebülfida 106
 İsmailiye tarikatı 10, 12, 66, 95
 İspanya 25, 36
 İtalya 30, 40, 42, 59
 İzmir (Smyrna) 7, 10
 İzmit (Nicomedia) 7
 İznik (Nicaea) 7, 10, 18-19, 30, 34
 İzzeddin Mesud 65

Jean 98-100
 Joanna 95
 Joinville, Jean de 104
 Joscelin (Courtenay'lı) 35, 40, 45
 Joscelin II. (Urfalı) 62, 64, 68, 70, 74

Kafkasya 33
 Kahire 8, 11, 82-86, 88, 92
 el-Kaim 16
 Kalavun el-Elifi III-112
 Kalb 13
 Kalla 39, 40

İb

Je

Ka

İc

Iconium (Konya) 31
 Irak 65

el-Kamil Muhammed 97-98-102
 Kanlı Meydan 59, 63, 64, 75
 Kapadokya 18
 Kara Arslan 69
 Karadeniz 7, 16
 Karmatiler 12
 Karmel Dağı 8, 49
 Kasımüldevle Aksungur el-Hacip (Zengi'nin babası) 64
 Kayseri (Caesarea) 7, 22, 35, 48
 Kayseriye 56, 109
 Kerak (el-Kerak) 50, 107; kalesi 50, 88, 91-92, 99, III
 Keysun kalesi 34
 Kıbrıs 43, 96, 104, III, 113-114
 Kılıç Arslan 10, 18-19, 25, 30-31
 Kılıç Arslan II. 80
 Kıpçaklar 45, 54 ayrıca bkz. Kumanlar
 Kırboğa 31-32, 64, 65
 Kızıldeniz 57, 92
 Kızılurmak 7
 Kilab 12
 Kilikya 18, 33-35, 44, 60-61; Kapısı (Gülek Boğazı) 33-34
 Kitboğa Noyan 108
 Kogh Vasil 34
 Konrad III. 70-72
 Konrad (Monferatolu) 93-95
 Konstantinopolis 9, 19, 29, 31, 37, 62-63, 71; denizi 24
 Konstantinos 35
 Konya (Iconium) 7
 Kudame 23
 Kudüs 8, 12-13, 17, 21-22, 25, 27, 29, 33, 37, 39, 43-45, 47, 49, 53, 55-56, 63, 66, 71-72, 76-78, 80, 83, 85, 88, 94-96, 100-103, 114; hükümdarları 73; kralı 20, 35, 67, 81, III; Krallığı 46, 78, 93, 99; tahtı 113
 Kumanlar (Kıpçaklar) 15, 60
 Kus 86
 Kutalmış 18

Kutbeddin Mevdûd 74
 Kutuz (Seyfeddin) 107-109
 Küçük Ermenistan 18, 34-35
 Laodicea (Ladik) 71
 Latrun 95
 Lazkiye 7, 43-45, 60, 74, III
 Leon (Rupeni şefi) 62
 Leon II. 35
 Litani Nehri (Nehr el-Litani) 8, 91, 110
 Louis (Aziz) 52, 104, 105
 Louis IX. 107, 110
 Louis VII. 70-72
 Lud 46
 Lut Gölü 8, 49, 50, 91-92
 Lübnan 54
 Lübnan Dağları 8, 50
 Maaretü'n Numan 22, 78, 89
 Mağrip 82
 Mahmud 65, 67
 Malatya 39, 44
 Malazgirt 17, 18, 30, 33; muharebesi 9, 10, 21
 el-Malik en-Nasır Hasan 114
 Mamistra (Misis) 44 ayrıca bkz. Misis, Mopsuestia
 Manuil I. Komninos 59, 61, 63, 69-71, 79-81, 86
 el-Mansure 52, 99, 104-105
 Maraclea (Marakiyye) 111
 Maraş 34-35, 44
 Mardin 41, 64
 Margat (el-Merkab) 24, III
 Maria (Constance'nin kızı) 81
 Maria Comnena 84
 Marsilya 103, 104
 Maruniler 54
 Masyaf Hisn el-Tufan 51
 Maverünnehir 14, 16
 Medine 20, 23, 91
 Medir el-Cemali 11
 Medûd 66

La

Ma

Megiddo Ovası 8
 Mekke 20, 23, 50, 79, 91-92
 Melik Şah 13, 17-19, 40, 64
 el-Melik ez-Zahir bkz. Baybars
 Melisende 35, 61, 69, 77
 Memun 14
 Menderes 7
 el-Merkab bkz. Margat
 Mercayun ovası 91
 Merv 16
 Mesud 16, 68, 74, 89-90
 Mevdûd b. Altıntigin 41, 64-65
 Mezopotamya 18, 28, 33, 65, 89, 90
 Mısır 8-9, 11, 13-15, 20, 22, 37, 45-48, 50, 57, 73, 81-85, 87-88, 90, 92, 94, 97-99, 103-108, 110, 113
 Mihail VII. Dukas 30
 Mirdesiler 12
 Misis 62, 80
 Molay, Jacques de 113
 Montferrand Kalesi 67
 Montreal Kalesi 50
 Mopsuestia (Misis, Yakapınar) 61
 Morfia 35
 Möngke 104, 107-108
 el-Muazzam İsa 100-101
 el-Muazzam Turan Şah 105
 Muciriddin Uvak 75
 el-Mugis Ömer 107, 109
 Muhammed bin Togaç 14
 Muhammed el-Mehdi 10
 Muhammed Tapar 40
 Muineddin Unur 68, 71, 75
 Muiz 11
 Mukurra 9
 el-Munaitra 51
 el-Mustali (Halife) 11, 46
 el-Mustansır (Halife) 11, 46
 el-Mustasım (Halife) 14, 107-108
 el-Mustazi (Halife) 87, 90
 el-Mustezhir (Halife) 41
 Musul 12, 39, 41, 64-69, 74-75, 89-90, 92, 94

el-Muzaffer (Takiyüddin) 103
 Müncireddin Abak 68
 el-Müsterşid (Halife) 67, 83
 en-Nasır (Halife) 90
 en-Nasır Davud 101-102
 en-Nasır Yusuf 107-108
 Nasıra 101, 109
 Nasrüddevle el-Hasan 12
 Necmeddin Eyyüb 67-68
 Negev çölü 8
 Nehr el-Kebir 8
 Nemrun (Lampron) 34
 Nicolaus II. 29
 Niğde 35
 Nil 8-9, 47, 82, 86, 98-99, 104; vadisi 7-9, 11
 Normanlar 10, 28, 59, 70
 Nureddin Mahmud 69-70-85, 87-88, 90
 Nuriye birlikleri 85
 Nusaybin 89
 Nübye 9, 82, 92
 Ömer (Hz.) 21
 Partzapert Kalesi 34
 Payen le Bauteiller (Doğu Şeria Lordu) 50
 Peçenekler 15
 Pelagius 98-100
 Pencap 16
 Philip Augustus II. 94-95
 Philip I. 19
 Philippe IV. 113
 Piacenza Konsili 28
 Pierre (Münzevi) 19
 Pierre Lusignan I. 113-114
 Pisa 37, 45, 48, 55, 59
 Porsuk 41, 42
 Provans 56
 Raban (Altınışkale) 34
 Raimond (Puvatyah) 61

Na

Öm

Pa

Ra

Raimond (Saint Giles'li) 19-20, 30, 32-33, 43, 49,
56, 62-63, 70-71
Raimond II. 74-75
Raimond III. (Trablusşamlı) 78-79, 93
Rakka 69, 89
Ramallah 46-47
Remle 22, 95
Reşit (Rosetta) 8, 46
Reynauld (Châtillon'lu) 54, 57, 78-80, 92-93
Rıdvan 17, 20, 39-40
Richard (Arslan Yürekli) 94-97
Richard (Cornwall'lı) 102-103
Robert 43, 104
Robrecht 28
Roger 26-27, 29, 42-43, 45
Roger II. 60-61
Roma 37
Romanos IV. Diogenis 9, 17, 30, 33
Rupeni klanı 34-35
Ruzzik 81, 82

Sa

Sa'düddeve Said 12
Sadeddin Şerif 12
Saet 56
Safed 109
Salaheddin (Eyyübi) 37, 54-55, 57, 77, 83-98, 107
Salahiye 54, 85
es-Salih Eyyüb 103-105, 107
es-Salih İsmail 88, 103
es-Salihiye 23
Salih b. Mirdas 12-13, 90
Samaritler 37
Samarra 14
Savad 49-50
Sayda 8, 22, 48, 52, 56, 97
Selahiye birlikleri 86
Selçuk 16
Seleukia (Silifke) 33, 61
Selim (Sultan) 115
Sencer el-Halebi 109
Sevilla 115

Seyfeddin el-Adil 95
Seyfeddin Gazi 69
Seyfûddeve Ali 12
Seyhan 7
Seyhun (Sir Derya) 16
Sibylle 93
Sicilya 25-26, 59, 70, 100-101
Sigurd 48, 56
Silifke 94, ayrıca bkz. **Seleukia**
Simeon 35
Sina Yarınması 8, 8
Sinan b. Süleyman 13
Sincar 89, 90
Sis 34
Sivas 18
Soba 9
Sökmen 39
Starkenburg (el-Kureyn) 53
Stephanie 91
Stephen (Blois'lı) 31
Stephen (Pisa'lı) 37
Sturluson, Snorri (İzlandalı tarihçi) 56
Sudan 9, 11
Sunkur el-Aşkar 111
Sur (Tir) 8, 48, 52-53, 58, 63, 66, 93, 94, 97, 109,
114; **katedrali** 111
Suriye 7, 11-13, 17-20, 22, 24-28, 33, 39, 42, 45,
48, 55-56, 59, 60, 64-66, 68, 71, 75, 81-83,
85, 87-90, 92, 94, 97, 106-110, 113-114
Suruç 69
Süleyman (Sultan) 10, 17-18

Şafi b. Ali el-Askalani 112
Şakif Arnun (Belfort kalesi) 110
Şam 8, 13, 17, 20-23, 41-42, 47-50, 52, 59, 64-
68, 71-79, 81-82, 88-92, 97, 102, 107-109,
111
Şaver 82-85
Şecereddür 105, 106, 107
Şems el-Mülk İsmail 67
Şeref el-Maali 46

Şa

Şeria Nehri bkz. Ürdün Nehri

Şevbek 50, 88, 99

Şeyzer (Şayzarâ) 22, 62, 78-79

Şihabeddin Mahmud 67-68

Şiilik 10, 12

Şirkuh 77, 82-85

Ta Taberiye 93 ayrıca bkz. Tiberyas

Tabor Dağı 109

Tabuk 91

Tacülmülk Böri 66

Tağlibi kabilesi 12

Takiyeddin Umar 86

Talai b. Ruzzik 78, 81

Tancred 34, 35, 40, 44, 49, 60, 75

Tapar 41, 65

Tapınak Şövalyeleri Tarikatı 23, 53, 109-III, 113

Tarsus 34-35, 44, 62; Çayı 18, 33

Tartus 60

Taticius 31-32, 35

Tatoul 34, 35

Tayyi kabilesi 12

Tel el-Sultan 89

Tel-Danis 42

Temim b. Muiz 27

Teodora Komnina 80

Theobald 102-103

Thierry 72, 78-79

Tiberyas (Taberiye) 49, 65, 91

Tibnin (Le Toron) 110

Tikrit 67

Tilbeşar 40

Tokat 18

Tolunoğulları 12, 14

Toprakkale (Tel Hamadun) 62

Toron (Tibnin) 48

Toros (Ermeni yönetici) 18-19, 32, 34-35

Toroslar 7, 18, 33

Tortosa (Antartus) 49

Töton Şövalyeleri 53, 111

Trablusşam (Tripoli) 8, 12, 20, 22, 32-33, 45, 48-

49, 54, 56, 63, 67, 71, 74, 78, 93, 97, 103,
108, 110-112

Tuğrul Bey 16-17

Tuğtekin 17, 41-42, 47-48, 50-51, 65-66

Tuleytula (Toledo) 26

Tuna 15

Tunus 27, 110

Turan Şah 85-86, 90

Turbessel (Tel Başır) 63, 69-70; Kalesi 45

Tutuş 13, 17-18, 20, 39-41, 64-65

Türkmenler 10, 18, 55

Ubeydullah 10, 11

Unur 72, 74-76, 78

Urayma 74

Urbanus II. 19, 28-29, 112

Urfa (Edessa) 18-21 33-35, 39, 42, 45-46, 59-60,
63-64, 68-74, 89

Uvak 76, 76, 77

Uz (Oğuz) 15

Ürdün (Şeria) Nehri 8, 49, 56, 78-79, 91-92

el-Üşmuneyn 84

Van Gölü 7, 17-18, 33

Vasıt 65

Vasilios II. 9, 12, 15

Venedik 48, 55, 59

William (Sur'lu) 37-38, 49

Yafa 46, 81, 96, 97, 102-103, 110

Yağsıyan 17, 20

Yahudiye tepeleri 8, 20

Yakapınar (Mamistra) 35

Yakup geçidi 78, 91

Yarmuk 49; Nehri 79

Yeni Çağrı (El-dava el-Cedide) 66

Yizrael vadisi 108

ez-Zahir (Halife) 13

ez-Zahir Gazi (Salaheddin'in oğlu) 97

Ub

Ür

Wi

Ya

Za

Zahireddin bkz. Tuğtekin

Zengi 20, 62-63, 65-69, 71, 90

Zengi II. 89

Zincir Kulesi 98, 99

Zuvayla 86

Zümrüt Hatun 67-68

II. yüzyılın başında, kuzeyin büyük gücü Bizans güneyin büyük gücü Fatımi halifeleriyle karşı karşıya gelmişti. Bu iki büyük gücün arasında, paylaşılamayan Suriye-Filistin diyarı vardı. Yahudiler ve Hristiyanlar kadar Müslümanlar için de büyük önem taşıyan Kudüs, Müslüman hanedanların idaresine geçmişti. İmparator Aleksios I. Komninos, Bizans'ın Anadolu'daki tehlikeli durumunu göz önüne alarak, Roma ve Yunan Hristiyanlığı arasında 1054'den beri süren Kiliselerin bölünmesi sorununa rağmen Papa II. Urbanus'a başvurmaya karar verdi. 18 Kasım 1095'te Papa II. Urbanus, Clermont'ta bir konsil topladı ve gösterişli bir konuşmayla Haçlı Seferini ilan etti. Clermont Konsili'nin kararına göre, Tanrı beldesini kurtarmak için Kudüs'e gidecek olanların daha önce kilise tarafından verilmiş dünyevi cezaları affedilecekti. Haçlı Seferleri Tarihi böylece başlamış oldu. 1096'da Fransa'dan ve Norman Kuzey İtalyasından gelen örgütlenmiş şövalye orduları Konstantinopolis'te buluştular. Mart 1098'de Edessa'yı (Urfa), Haziran 1098'de de Antakya'yı ele geçirdiler. 1099'da Kudüs düştü. 10 yıl sonra Trablusşam'ın da ele geçirilmesiyle dört Haçlı devleti kuruldu: Urfa Kontluğu, Antakya Prensliği, Kudüs Krallığı ve Trablusşam Kontluğu. Haçlı devletleri

yerel siyasete katılarak gerek Müslüman komşuları, gerekse de çoğu zaman daha büyük düşmanları olan Hristiyan Ortodoks Bizans İmparatorluğu ile şiddetli ve zorlu ilişkilere girdiler. Müslüman komşularının aralarındaki ayrılıkları kendi çıkarları için kullanmaya çalıştılar. Müslüman komşuları da Haçlılara karşı birleşmek yerine çoğu kez onların yardımıyla kendi Müslüman komşularını alt etmeye çalıştılar... Profesör P. M. Holt, Yakındoğu ve Ortadoğu Tarihi uzmanı. Londra Üniversitesi'nin Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'nda dersler verdi. Yayınları arasında *The Age of Crusades* (Haçlı Seferleri Çağı) ile *The Memoirs of a Syrian Prince* (Bir Suriyeli Prens'in Hatıraları) bulunuyor.

TARİH VE COĞRAFYA Dizisi

KitapYAYINEVİ

ISBN 978-975-6051-66-5

15,-YTL

9 789756 051665